

” Слухай – Дій – Змінюй

Посібник Ради Європи з питань участі дітей

Для фахівців, що працюють заради дітей і з дітьми

www.coe.int/children

Будуємо Європу
для дітей та разом з дітьми

” Слухай – Дій – Змінюй

Посібник Ради Європи з питань участі дітей

Для фахівців, що працюють заради дітей і з дітьми

Автори посібника:
Д-р. Енн Кроулі
Проф. Кет Ларкінс
Луїш Мануел Пінту

Рада Європи

Франкомовне видання:
«*Ecouter – Agir – Changer*» *Manuel
du Conseil de l'Europe sur la
participation des enfants. Pour les
professionnels travaillant pour et
avec les enfants*

За погляди, висловлені в цьому
Посібнику, відповідальні автори,
і вони необов'язково відобра-
жають офіційну політику
Ради Європи.

З усіма запитами щодо відтво-
рення чи перекладу всього доку-
мента або його частини слід
звертатися до Директорату з
комунікації (F-67075 Strasbourg
Cedex або publishing@coe.int).
Будь-які інші повідомлення щодо
цього документа слід спрямову-
вати до Генерального директо-
рату з питань демократії.

Цю публікацію підготовлено
завдяки цільовій підтримці з
боку низки держав Ради Європи
у вигляді добровільних внесків.

Світлина на обкладинці:
©shutterstock

Дизайн обкладинки та верстка:
Департамент з питань
документації та публікацій
(SPDP), Рада Європи

Переклад з англійської мови та
друк української версії зроблено
в рамках проекту Ради Європи
«Боротьба з насильством
щодо дітей в Україні – фаза II»

© Рада Європи,
жовтень 2020 року.
Надруковано в Раді Європи

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
ПОДЯКА	9
ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ЦИМ ПОСІБНИКОМ	11
РОЗДІЛ 1: РОЗУМІННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ОСНОВ УЧАСТІ ДІТЕЙ	13
1.1 ПРАВО ДІТЕЙ БУТИ ПОЧУТИМИ З ПИТАНЬ, ЩО ЇХ СТОСУЮТЬСЯ	13
1.2 ЧОМУ УЧАСТЬ ДІТЕЙ Є НАСТІЛЬКИ ВАЖЛИВОЮ?	15
1.3 ПРОЦЕС УЧАСТІ ДІТЕЙ – ЩО МАЄТЬСЯ НА УВАЗІ?	16
1.4 ВПЛИВ У ПРОЦЕСАХ УЧАСТІ	17
1.5 ПРАЦЮЄМО СУМЛІННО – БЕЗПЕЧНА, ЕТИЧНА, ІНКЛЮЗИВНА ТА ВПЛИВОВА УЧАСТЬ	19
1.6 СПРИЯТЛИВІ УМОВИ	20
РОЗДІЛ 2: СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ УЧАСТІ ТА ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЇЇ ОСНОВІ	25
2.1 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЧЕТНОСТІ НА НАЙВИЩОМУ РІВНІ	25
2.2 ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ СПРАВ	26
2.3 РОЗРОБКА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРАВИЛ І ПРОЦЕДУР	27
2.4 ЗМІЦНЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ	29
2.5 БЕЗПЕЧНІ Й ДРУЖНІ ДО ДІТЕЙ МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ	31
2.6 МОНІТОРИНГ І АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ	32
РОЗДІЛ 3: ПІДТРИМКА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ УЧАСТІ ДІТЕЙ	37
3.1 ПІДГОТОВКА І ПЛАНУВАННЯ	38
3.2 ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ З ДІТЬМИ	39
3.3 ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПРІОРИТЕТІВ	40
3.4 ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДІТЕЙ	40
3.5 ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ	43
3.6 ПОДАЛЬШІ ДІЇ	44
3.7 АНАЛІЗ, РЕФЛЕКСІЯ ТА НОВИЙ ПОЧАТОК	44
РОЗДІЛ 4: КОЛЕКТИВНА УЧАСТЬ	49
4.1 ПІДГОТОВКА І ПЛАНУВАННЯ	49
4.2 ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ З ДІТЬМИ	50
4.3 ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПРІОРИТЕТІВ	53
4.4 ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДІТЕЙ	54
4.5 ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ	57
4.6 ПОДАЛЬШІ ДІЇ	58
4.7 АНАЛІЗ, РЕФЛЕКСІЯ ТА НОВИЙ ПОЧАТОК	60

РОЗДІЛ 5: РЕСУРСИ	63
5.1 ПРАВОВІ СТАНДАРТИ	63
5.2 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УЧАСТІ ДІТЕЙ В РІЗНИХ КОНТЕКСТАХ АБО У СКЛАДІ РІЗНИХ ГРУП ТА ПРИКЛАДИ ТАКОЇ УЧАСТІ	63
5.3 ДІЯЛЬНІСТЬ (КОЛЕКТИВНА УЧАСТЬ)	65
5.4 АДВОКАЦІЯ ТА ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ ДІТЕЙ	65
5.5 ПОДАЛЬШЕ НАВЧАННЯ	66
5.6 ІНСТИТУЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ	66
5.7 МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ	66
5.8 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ	67
5.9 РІЗНЕ	67
ДОДАТОК 1. ДЕВ'ЯТЬ ОСНОВНИХ ВИМОГ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ТА ЕТИЧНОЇ УЧАСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	69
ДОДАТОК 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДОСТУПНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	73
ДОДАТОК 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОБРОБУТУ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ	74
ДОДАТОК 4. БОРОТЬБА З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	76
ДОДАТОК 5. РОЗ'ЯСНЕННЯ РОЛІ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗУСТРІЧЕЙ, ПРОЦЕДУР ТА ПРОВАДЖЕНЬ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ	77
ДОДАТОК 6. СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ	78
ДОДАТОК 7. ПІДГОТОВКА ДО КОЛЕКТИВНОЇ УЧАСТІ: КЛЮЧОВІ ЗАПИТАННЯ ДО РОЗГЛЯДУ	79
ДОДАТОК 8. ПІДТРИМКА СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ОБ'ЄДНАННЯ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ	80

ПЕРЕДМОВА

Старе прислів'я стверджувало: *дітей має бути видно, але не чути*. Це означає, що ще зовсім недавно висловлення дитьми своїх думок не вітали й не цінували. Обговорення важливих справ вважали справою дорослих. Тепер же, завдяки чудовій роботі, проведеній дитьми та їхніми захисниками, а також зусиллям багатьох організації, що підтримують участь дітей, ми знаємо: діти здатні не лише розуміти складні речі, а й ініціювати важливі дії та створювати рухи, спрямовані на вдосконалення світу. 2014 року Малала Юзафсай стала першою дитиною, якій присуджено Нобелівську премію миру за унікальний внесок у справу освіти дівчат, зроблений нею, попри всі перешкоди. Хоча участь дітей виникла не тепер, ця визначна подія, що ознаменувала визнання цінності участі дітей, повинна, разом з історією Малали, надихнути нас працювати ще активніше заради інтегрування змістовної та безпечної участі дітей до нашої роботи і наших рішень, особливо коли вони безпосередньо стосуються дітей.

■ Ви – читачі цього посібника та фахівці, що працюють з дитьми або заради дітей, отже, ви вже розумієте, що коли до дітей дослухаються та реалізують їхні ідеї, це має велику цінність. Як окремі громадяни, так і суспільство загалом дістають багато користі від участі дітей. Але й незалежно від того важливо визнати: необхідність дослухатися до голосу дітей та враховувати їхні думки не питання вибору. Ні, це – право дитини та прояв демократії. Отже, настав час для того, щоб активізувати реалізацію прав дитини, пов'язаних з участю.

■ 30 років тому набула чинності Конвенція ООН про права дитини і весь цей час її стаття 12 стверджувала право дитини на вираження поглядів з усіх питань, які її стосуються, а також на те, щоб вони були належним чином взяті до уваги. Рекомендація Ради Європи CM/ Rec(2012)2 про участь дітей і молоді віком до 18 років ставить на меті зробити це право реальним і конкретним у всіх державах – членах Ради Європи. Наша організація також досягла значних успіхів в інтегруванні участі дітей до своєї роботи, забезпечуючи вплив дітей на її діяльність з установами стандартів, моніторингу та зміцнення потенціалу, а також доносячи їхні впливові голоси та передаючи від них потужні послання під час міжнародних заходів. Послідовно ухвалювані Стратегії Ради Європи з прав дитини забезпечили прорив у діяльності з розвитку участі дітей в усіх контекстах. Отже, цей посібник – значний внесок у реалізацію поточної Стратегії з прав дитини (2016–2021).

■ Цей посібник призначено для вас – фахівців, що мають різний досвід та освіту, працюють з дитьми або для дітей у різних контекстах, прямо чи опосередковано впливаючи на їхнє життя. Впевнена, що ви відчуваєте натхнення й приєднаєтеся до цього руху, вживаючи сміливих заходів для заохочення і практичної реалізації участі дітей. Наше суспільство, що старіє, повинно знайти простір для рішучої та динамічної молоді. Найкращий засіб для цього – гарантувати права дітей та почати будувати майбутнє для дітей і разом з ними.

Снежана САМАРДЖИЧ-МАРКОВИЧ

Генеральний директор з питань демократії Ради Європи

ПОДЯКА

Цей посібник підготував Відділ з прав дитини Ради Європи, його автори – Енн Кроулі, Кет Ларкінс та Луїш Мануел Пінту з Центру участі дітей та молоді Університету Центрального Ланкаширу. Велика подяка тим 120 дітям, молодим людям та дорослим, які протягом дуже стислого часу надали свої ідеї для створення цього посібника. Ми також вдячні дітям, молодим людям, членам їхніх родин і громад, фахівцям з усієї Європи – а їх були тисячі – за внесок, який вони робили протягом понад 30 років, у вивчення нами практик участі разом з дітьми. Ми намагалися віддати вам належне за все, чого ви нас навчили.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ЦИМ ПОСІБНИКОМ

Цей посібник призначений для осіб, які фахово працюють з дітьми в школах та інших освітніх установах, лікарнях та інших медичних закладах, в закладах альтернативного догляду, службах захисту дітей, міграції та притулку, підтримки сім'ї, а також у дошкільних закладах. Він призначений для соціальних працівників, учителів, суддів, адвокатів, працівників міграційних служб, психологів, державних службовців, молодіжних працівників і працівників з догляду за дітьми в денний час. Цей посібник ставить на меті допомогти цим та іншим фахівцям зрозуміти право дитини бути почутою та підтримати його реалізацію. У ньому містяться практичні підходи, які допоможуть фахівцям зробити все, щоб реалізувати на практиці участь дітей і зробити її результативною. Роз'яснено значення терміна «участь дітей», а також показано те, як фахівці можуть заохотити дітей, з якими вони працюють як індивідуально, так і в групах, до участі в ухваленні рішень, які їх стосуються. У цьому посібнику дотримано підходу, в основу якого покладено процес встановлення діалогу між дорослими фахівцями та дитиною.

■ Цей підхід покращує можливості всіх дітей, зокрема малолітніх дітей, дітей з інвалідністю, дітей ромів і мігрантів.

■ Посібник цей найліпше прочитати повністю. Разом з тим можна читати й застосовувати на практиці його окремі розділи. Розуміння матеріалу, викладеного в розділі 1, полегшить застосування практичних порад, що містяться в решті розділів посібника. Ось такий зміст його розділів:

- ▶ Розділ 1. Розуміння участі дітей як процесу. Вивчення цього підходу в теорії та на практиці.
- ▶ Розділ 2. Створення сприятливих умов, а також інституцій чи систем, здатних почути дітей, в установах охорони здоров'я, освіти, кримінальної юстиції та в усіх інших державних службах, що мають вплив на життя дітей
- ▶ Розділ 3. Підтримка індивідуальної участі дітей.
- ▶ Розділ 4. Підтримка групової участі дітей.
- ▶ Розділ 5. Перелік корисних ресурсів.

■ Кожен з розділів містить наочні приклади з практики, а також низку практичних зауважень, у яких є поради професіоналам для орієнтування в практичних аспектах роботи щодо участі дітей. «Контрольні запитання» для фахівців, що працюють з дітьми, містяться як в основній частині посібника, так і в додатках до нього (щоб зробити зручнішим копіювання та завантаження). Ці контрольні запитання розроблені, щоб надати фахівцям стислий опис найважливіших аспектів, наприклад, у контексті розвитку культури слухання в закладі «альтернативного догляду» або роз'яснення дітям їхньої ролі в контексті зустрічей або процедур. Наприкінці кожного розділу є частина «Корисні поради». У посібнику містяться також неодноразові посилання на результати опитування, проведеного спеціально для його підготування. Загалом отримано 120 відповідей, зокрема від понад 50 дітей, а також від молодих людей і дорослих.

РОЗДІЛ 1

РОЗУМІННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРАКТИЧНИХ ОСНОВ УЧАСТІ ДІТЕЙ

Цей розділ посібника допоможе фахівцям, які працюють у закладах освіти, охорони здоров'я, альтернативного догляду, захисту дітей, міграції та притулку, сімейної підтримки та дошкільних закладах, зрозуміти, що означає термін «участь дітей», а також важливість їхньої ролі в урахуванні поглядів дітей при ухваленні рішень. У цьому розділі роз'яснюються принципи та поняття, які лежать в основі практики, процесів, якості та різних форм змістовної, етичної та стабільної участі. Тут ви зможете прочитати про таке:

- ▶ 1.1 Право дітей бути почутими з питань, що їх стосуються
- ▶ 1.2 Чому участь дітей така важливою?
- ▶ 1.3 Процес участі дітей – що мається на увазі?
- ▶ 1.4 Вплив на процес участі дітей.
- ▶ 1.5 Працюємо сумлінно – безпечна, етична, інклюзивна та впливова участь.
- ▶ 1.6 Сприятливі умови.

1.1 ПРАВО ДІТЕЙ БУТИ ПОЧУТИМИ З ПИТАНЬ, ЩО ЇХ СТОСУЮТЬСЯ

Конвенція ООН про права дитини (КПД ООН), ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 р., передбачає право дитини на врахування її поглядів з питань, які її стосуються. Відповідне положення статті 12 Конвенції зазначає:

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, до того ж поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цієї метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Уперше в історії міжнародного права з питань прав людини статтею 12 запроваджено визнання права і здатності дітей впливати на дії та рішення, які їх зачіпають. Нею встановлюються зобов'язання щодо трансформації статусу дитини відносно статусу дорослих як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Вона кидає виклик уявленню про те, що діти – лише об'єкти захисту з боку дорослих. Діти є громадяни – сьогодні й у майбутньому вони мають право та здатність впливати на рішення, які стосуються їхнього життя та їхніх турбот.

Комітет ООН з прав дитини концептуалізує право на участь згідно зі статтею 12 разом із правами на інформацію (стаття 17) та свободу вираження поглядів, релігії, свідомості, зборів та об'єднання (статті 13 та 15). Термін «участь» дуже широко застосовується як умовне позначення права дітей на залучення до рішень та дій, які їх стосуються, а також на те, щоб особи, які ухвалюють рішення, брали до уваги їхні погляди. Ці статті, а особливо стаття 13, передбачають також підтримку участі дітей у громадській активності. У керівних принципах з участі дітей Комітету ООН з прав дитини (відомих як *Загальний коментар ООН № 12*) зазначається:

Свобода вираження поглядів [стаття 13] стосується права дотримуватися поглядів та вільно їх висловлювати, а також шукати та отримувати інформацію будь-якими засобами. Вона ствер-

джує право дитини на те, щоб не було обмежень з боку держави-учасниці стосовно поглядів, яких вона чи він дотримується або які висловлює. Вона по суті накладає на держави-члени зобов'язання щодо неутручання у вираженні таких поглядів або в доступ до інформації і водночас щодо захисту права на доступ до засобів комунікації та суспільного діалогу.

Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію CM/ Rec(2012)2 про участь дітей і молоді віком до 18 років (надалі – *Рекомендація щодо участі*). Комітет міністрів готує рекомендації, що містять керівні принципи стосовно тієї чи іншої політики, яку державній владі рекомендується реалізувати на національному рівні. Існування цієї рекомендації свідчить про велике значення, яке держави-члени надають питанням участі дітей, а також вказує на потребу в заходах з посилення поінформованості та вдосконалення практичної роботи. *Рекомендація щодо участі* означає участь так:

Діти окремо й у складі колективів мають право, засоби, простір, можливість і, в разі необхідності, підтримку, щоб вільно висловлювати свої погляди, бути почутими й вільно робити внесок у рішення з питань, які їх стосуються, а їхнім поглядам приділяється належна увага відповідно до їхнього віку та зрілості.

Рекомендація щодо участі була розроблена на основі всебічного аналізу практики участі дітей у низці держав-членів та за безпосередньою участю дітей в роботі її Редакційної комісії. Вона охоплює права дітей і молоді бути почутими в усіх контекстах, зокрема в школах, громадах і родинах, а також на національному та європейському рівнях. Цей посібник ставить також на меті сприяти в дуже практичній формі усуненню прогалів, що залишилися між вимогами *Рекомендації щодо участі* та рівнем її реалізації в різних державах – членах Ради Європи.

Стандарти Ради Європи в інших відповідних сферах, як-от дружнє до дітей правосуддя та дружні до дітей соціальні послуги, містять керівні принципи для держав-членів і для багатьох різних фахівців, що працюють з дітьми, стосовно реалізації права кожної дитини бути заслуханою в контексті судових та адміністративних проваджень. Ці стандарти будуть надалі розглянуті в *розділі 3* цього посібника з наголосом на індивідуальних правах дитини.

Комітет ООН з прав дитини підкреслив, що значення і сферу дії статті 12 важливо розуміти в кількох різних вимірах. Їх узагальнено в таблиці 1 нижче.

Таблиця 1. Виміри участі дітей

ВИМІР	ПОЯСНЕННЯ
Універсальний вимір участі	
Вона стосується всіх дітей без дискримінації за будь-якою ознакою	Участь – це право всіх дітей. Повинні бути докладені зусилля для залучення дітей з маргіналізованих груп, наприклад дівчат, дітей з інвалідністю, дітей, що належать до корінних народів або етнічних меншин, перебувають у процесі міграції, працюють або належать до ЛГБТКІ.
Вона одночасно мета й засіб	Усі особи мають право на участь в ухваленні рішень, які їх стосуються, виходячи з принципу поваги до їхньої людської гідності. Участь – це також засіб реалізації інших прав. Наприклад, право на справедливість передбачає те, що дітей вислуховують.
Вона стосується як окремих дітей, так і дитячих колективів	Діти мають право на те, щоб їхні погляди бралися до уваги в індивідуальних питаннях, наприклад, у школі або в провадженнях у справах про опіку чи піклування, а також при ухваленні рішень, які стосуються дітей колективним чином, таких як місцева чи національна політика або використання ресурсів.
Вона стосується до всіх питань, пов'язаних з дітьми	Право участі стосується не лише тих питань, які часто пов'язують з дитинством, як-от освіта або охорона здоров'я, але й ширшого кола питань, як-от довкілля, транспорт або міграція.

Багатоаспектні виміри участі

Різні контексти вимагають різних форм	Право на участь однаково стосується будь-якого віку. Форми участі дітей різнитимуться залежно від таких аспектів, як їхні інтереси, вік та здібності, й вимагатимуть різних умов, різного рівня підтримки та різних форм інформування.
Вона охоплює різні підходи та засоби	Участь може відбуватися онлайн або офлайн, прямо чи опосередковано. Участь може охоплювати консультації, підліткові або очолювані дітьми рухи та будь-яку діяльність поміж цими полюсами.

Виміри участі, пов'язані з повноваженнями та відповідальністю

Вона не суперечить правові на захист	Діти мають право на всі види захисту згідно з КПД. Їхнє право на участь повинно бути реалізоване відповідно до цих видів захисту. Захист стає кращим унаслідок участі.
Вона відрізняється від участі дорослих	Діти мають правовий статус, відмінний від статусу більшості дорослих, і не мають права на самостійне ухвалення всіх рішень. Часто необхідна підтримка з боку дорослих, залежно від віку, здібностей та контексту. Дорослі повинні діяти в найкращих інтересах дітей.
Вона сприяє розширенню прав і можливостей	Участь надає можливість для здобуття нових знань, навичок, впевненості в собі та досвіду. Участь сприяє реалізації прав дітей та посилює громадську активність. Усунення перешкод на шляху розширення прав та можливостей дітей потребує змін у підходах дорослих та в контролі за ресурсами.
Вона право, а не обов'язок	Діти мають право самі обирати: висловлювати думки чи ні, брати участь чи ні в ухваленні рішень з питань, які стосуються їх або їхніх спільнот. Деякі діти, так само як і багато хто з дорослих, не захочуть виявляти активності. Ніколи не слід примушувати їх робити це всупереч їхньому бажанню або тиснути на них.

Адаптований виклад з видання ЮНІСЕФ (2018) *«Концептуальна база вимірювання результатів участі підлітків»*.

1.2. ЧОМУ УЧАСТЬ ДІТЕЙ ТАКА ВАЖЛИВА

Право на участь важливе не лише як право саме з себе та загальний принцип, але й тому, що врахування поглядів дітей при ухваленні рішень та під час дій, що їх стосуються, дає значну коротко- й довготермінову вигоду для дітей і громад, зокрема:

- ▶ **Покращення життя, послуг та політики.** Діти мають унікальне розуміння свого життя, потреб та турбот. Якщо скористатися цим розумінням, а також їхніми ідеями та поглядами, це може зробити державні служби ефективнішими, адекватнішими та стабільнішими, покращити індивідуальні рішення в інтересах дітей та вдосконалити реалізацію індивідуальних та колективних прав дітей.
- ▶ **Посилення захисту.** Наявність як права бути почутим у безпечних умовах, так і відповідного простору – це потужний засіб боротьби з проявами насильства, жорстокого поводження, загроз, несправедливості або дискримінації. Якщо буде побудована культура і механізми, що заохочують і дозволяють висловлюватися вголос, це дасть дітям змогу боротися проти порушень їхніх прав і викривати їх. Дорослі можуть вживати заходів із захисту дітей лише тоді, якщо вони знають, що відбувається в їхньому житті, і часто лише діти можуть надати таку інформацію.
- ▶ **Посилення потенціалу.** Змістовна участь дозволяє дітям та фахівцям здобувати навички, підвищувати кваліфікацію та розширювати можливості. Участь посилює спроможність дітей до громадської активності та їхню здатність поважати інших, а також здатність фахівців розуміти потреби людей, з якими або заради яких вони працюють.
- ▶ **Внесок у життя громад.** Діти роблять значний внесок у життя своїх громад. Їхні енергія, навички, прагнення, творчість і пристрасність здатні зміцнити демократичний діалог, повести боротьбу з несправедливістю,

побудувати громадянське суспільство та мир, розв'язувати конфлікти ненасильницькими засобами та напрацьовувати інноваційні рішення для подолання тривалих проявів нерівності.

- **Покращення підзвітності.** Участь посилює підзвітність. Створення інституцій та систем, де погляди дітей мають братися до уваги, допомагає створити системи, де людей при владі можна притягати до відповідальності, якщо вони не виконують своїх зобов'язань. Це посилює довіру дітей до системи.

1.3. ПРОЦЕС УЧАСТІ ДІТЕЙ – ЩО МАЄТЬСЯ НА УВАЗІ?

— *У Рекомендації щодо участі* зазначається: «якщо на меті ставиться зробити участь ефективною, змістовною та стабільною, її слід розуміти як процес, а не як одноразову подію, й вона потребує постійних зобов'язань стосовно виділення часу та ресурсів».

— *У Рекомендації щодо участі* та Загальному коментарі ООН № 12 чітко зазначено: просто слухати дітей недостатньо. Необхідно також серйозно розглядати їхні думки та враховувати те, про що вони говорять, у будь-яких наступних діях. Напрацьовано різні моделі практичної реалізації цієї ідеї.

— Змістовна участь була з користю концептуалізована в «моделі участі дітей Ланді», де вона охоплює такі аспекти: «Простір», «Голос», «Авдиторія» та «Вплив» (див. посилання *підрозділ 5.8, теоретичні засади*):

Простір. Щоб стати вельми активними у справленні впливу в питаннях, які їх стосуються, діти повинні бути здатні формувати та висловлювати погляди і вони повинні мати для цього простір і час. Їм повинні бути надані: можливість набути впевненості в собі, час, а також «безпечний та інклюзивний простір» для висловлення поглядів.

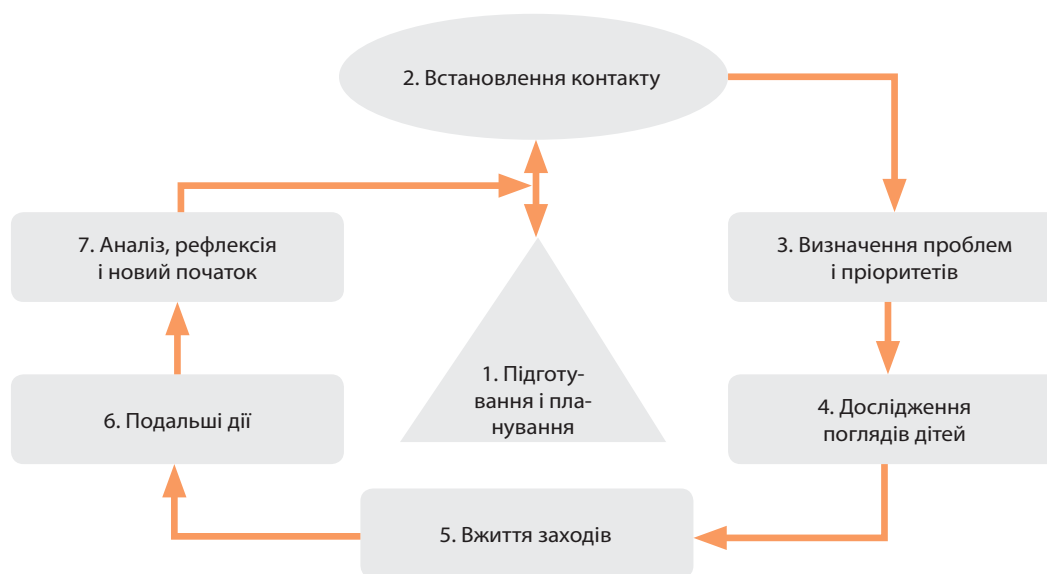
Голос. Адекватна та доступна інформація – важлива передумова здатності висловлюватися, формулювати погляди та вести переговори щодо рішень. Дорослі зобов'язані шукати засоби, які б дали можливість дітям повідомляти про свої погляди, турботи чи ідеї.

Авдиторія. Ключовий елемент права на участь є поважне вислуховування дорослими того, що діти мають сказати. Право на висловлення поглядів і на приділення їм належної уваги може бути реалізовано, лише якщо думки дітей почуті особами, що мають владу та повноваження вживати заходів на підставі цих поглядів.

Вплив. Право на участь не означає того, що погляди дітей автоматично приводять до дій за всіх обставин і в усіх аспектах. Разом з тим воно вимагає належного розгляду поглядів дітей, а також їх інформування про будь-які рішення, ухвалені в подальшому, з поясненням того, який вплив мали їхні погляди й чому було ухвалене саме таке рішення.

— *Рекомендація щодо участі* та *Загальний коментар ООН № 12* також чітко визначають, що участь дітей не разова подія. Участь – це циклічний процес, він не завершується після того, як дитина висловила думки і про них повідомили належну авдиторію, вона передбачає спільні зусилля дорослих і дітей щодо впливу та змін на всіх рівнях. Таке розуміння участі стимулює дітей та дорослих працювати разом для реалізації ідей «Простору», «Голосу», «Авдиторії» та «Впливу». Участь дітей передбачає повторювані цикли, що складаються з планування і підготування, встановлення контакту з дітьми, визначення цілей та пріоритетів, дослідження ідей, вжиття заходів, подальших дій, аналізу та інформування про результати (див. таблицю 2, а також Ларкінс С. (2019)).

Таблиця 2. Участь як циклічний процес, що породжує зміни

Під час кожного з цих семи етапів важливо пам'ятати про якість запропонованої участі та види впливу, доступного для дітей.

1.4 ВПЛИВ У ПРОЦЕСАХ УЧАСТІ

На кожному з етапів процесу участі (підготування, контакт, визначення пріоритетів, дослідження, вжиття заходів, подальші дії, аналіз і новий початок) для дітей мають бути доступними різні форми впливу. Вплив, якого можна досягнути, залежатиме від контексту, цілей, часу, ресурсів і власних побажань дітей щодо процесу. На певних етапах можна консультиватися з дітьми, тоді як на інших вони можуть брати ініціативу на себе.

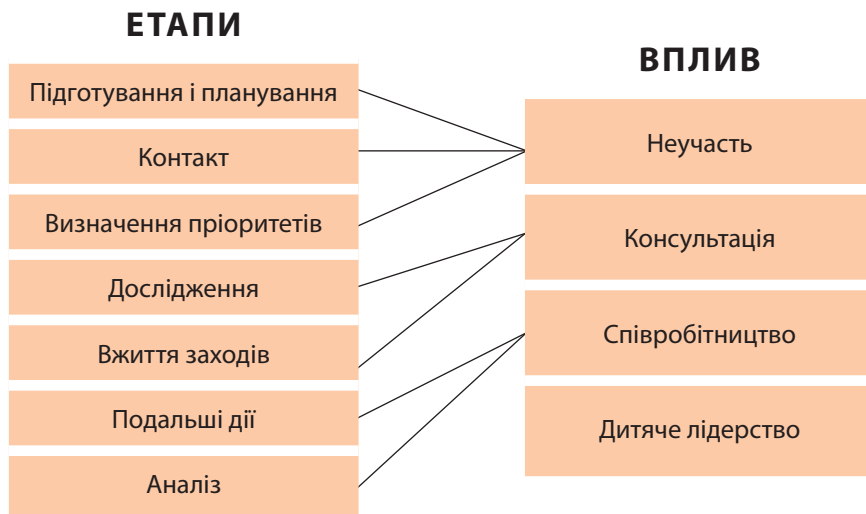
Міркування про нижчевказані рівні впливу може допомогти визначити те, якою мірою діти наразі залучені до процесів участі або очолюють їх:

- ▶ **Консультативна участь:** за цим підходом дорослі просять групу дітей висловити ідеї, потім працюють із цим результатом, і діти бачать цю роботу.
- ▶ **Участь на основі співробітництва:** цей підхід пропонує більше партнерства між дорослими та дітьми. Він з'являється тоді, коли дорослі, визначивши питання, яке має бути розв'язане, запрошують дітей допомогти у пропрацюванні того, що має бути зроблено й як саме.
- ▶ **Участь на основі дитячого лідерства:** за цим підходом дітям надаються простір та можливість досягати власних цілей, ініціювати власні дії та займатися адвокацією.

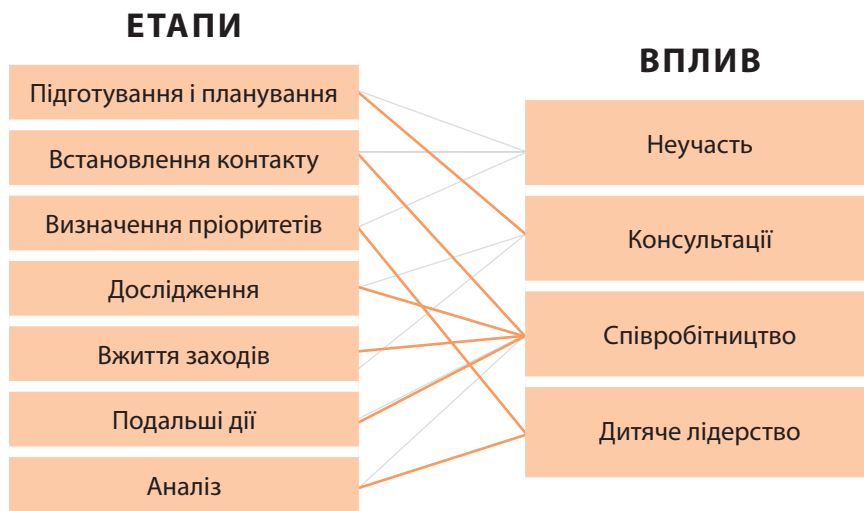
Процеси участі можуть починатися як консультативні, а потім набувати більше партнерського виміру в міру того, як діти та дорослі будують довіру та взаєморозуміння. Участь корисніше уявляти собі у вигляді не сходів, а решітки. Можливості для посилення впливу можуть виникнути на кожному етапі та в кожному циклі процесів участі. З плином часу тенденція має приводити до посилення безпосереднього ухвалення рішень дітьми.

Зокрема, у таблиці 3 на практичному прикладі показано типове просування від неучасті до співробітництва. Не залучаючи самих дітей, директор вирішила, що слід спитати їх про те, як вдосконалити шкільний транспорт. Для того, щоб дослідити тему, вона попросила персонал скласти опитування, де школярам пропонувалося висловити ідеї. Директор представила ці ідеї керівництву школи та дитячій шкільній раді. Після того керівництво школи, діючи в більше партнерському дусі, вжило подальших заходів у вигляді зміни автобусної компанії і попросило дитячу шкільну раду підтримати це рішення. Вони разом повідомили про це всіх дітей у школі, а проаналізувавши процес, погодилися під час наступного циклу надати дітям більше ініціативи.

Таблиця 3. Перша «решітка» участі дітей

У другій фазі процесу, взятого за приклад (див. таблицю 4, зелений колір), у шкільної ради запитали про те, як можна залучити дітей до вибору нової автобусної компанії. Члени шкільної ради разом з персоналом розробили оголошення для нових автобусних компаній до участі в тендері на постачання робіт, вони визначили пріоритетні навички, які повинні мати водії автобусів, а дехто з дітей взяли участь у комісії, яка проводила бесіди з потенційними постачальниками. Після того директор повідомила про це рішення у шкільній газеті, надавши зворотний зв'язок усім дітям (та їхнім батькам). Крім того, члени ради обговорили дві фази цього процесу участі й вирішили, що вплив дітей у школі зростає.

Фахівці повинні вивчати можливості для запровадження різних підходів та користь від них на різних етапах. Умови для справжньої участі передбачають набагато більше, ніж формальне створення шкільної ради або групи користувачів послуг. Це означає створити безпечні, етичні та інклюзивні умови для участі та підтримати ширші можливості для лідерства, впливу та імпульсу з боку дітей.

1.5 ПРАЦЮЄМО СУМЛІННО – БЕЗПЕЧНА, ЕТИЧНА, ІНКЛЮЗИВНА ТА ВПЛИВОВА УЧАСТЬ

З метою забезпечення безпечної, етичної, інклюзивної та впливової участі дітей, автори Загального коментаря ООН № 12 визначають 9 основних вимог до участі:

- ▶ **Прозорість та інформативність.** Дітям повинна бути надана повна, доступна, така, що враховує чинники різноманіття, та відповідна віковій інформація про їхнє право на вільне вираження поглядів та на приділення належної уваги їхнім поглядам, а також про те, яким чином відбуватиметься участь, її сферу дії, ціль та потенційний вплив.
- ▶ **Добровільний характер.** Дітей за жодної умови не можна примушувати до висловлення поглядів всупереч їхнім власним бажанням, вони мають знати, що можуть припинити участь на будь-якому етапі. Наприклад, дитина має самостійно ухвалювати рішення щодо членства у шкільній раді (див. практичні поради нижче).
- ▶ **Повага.** Діти повинні бути вислухані, ставлення до них має бути серйозним, а до їхніх поглядів – поважним.
- ▶ **Значущість.** Діти повинні мати можливість висловлювати погляди з питань, які мають справжню значущість для їхнього життя, і які дозволяють їм скористатися наявними в них знаннями, навичками та здібностями; дітям має бути надана можливість ініціювати ідеї та заходи.
- ▶ **Дружні до дітей умови та методи роботи.** Підходи до роботи з дітьми повинні бути адаптовані до їхніх можливостей. Повинні бути в наявності адекватна кількість часу та адекватні ресурси, щоб діти належним чином підготувалися та мали достатню впевненість у собі й можливість поділитися ідеями. Слід брати до уваги той факт, що діти, залежно від віку та розвитку здібностей, потребують підтримки різного рівня та різних форм залучення.
- ▶ **Інклюзивність.** Участь повинна бути інклюзивною, слід уникати наявних проявів дискримінації та надавати можливості для залучення всіх дітей, як дівчаток, так і хлопчиків. Не можна робити припущень про те, що можуть або не можуть робити окремі групи дітей. Діти повинні мати рівні можливості для висловлювання своїх думок та відображення свого внеску (у додатку 4 містяться поради для фахівців з інклюзивної практики).
- ▶ **Навчальний супровід.** Учителям та іншим дорослим потрібні підготування, навички та підтримка для ефективного сприяння участі дітей, вони мають володіти, наприклад, навичками слухання, спільної роботи з дітьми та ефективного їх залучення згідно з розвитком їхніх здібностей.
- ▶ **Безпека й чутливість до ризиків.** За певних обставин висловлення поглядів може бути ризикованим. Діти мають бути впевненими в тому, що вони можуть критикувати або оскаржувати будь-який аспект надаваних їм послуг, і за це не буде ані покарання, ані відплати. Дорослі несуть відповідальність за дітей, з якими вони працюють. Вони повинні вживати всіх застережних заходів для мінімізації небезпеки насильства чи експлуатації стосовно дітей, або будь-яких інших негативних наслідків їхньої участі. Персонал повинен усвідомлювати свої правові та етичні обов'язки і зобов'язання щодо, наприклад, власної поведінки або дій у разі, якщо з'являться повідомлення про неналежну поведінку з боку інших осіб; повинна також існувати система сповіщення про будь-які інциденти або зловживання. Діяльність повинна аналізуватися з погляду ризиків і повинні вживатися заходи для максимально можливої мінімізації визначених ризиків щодо дітей (див. додаток 3 (контрольні запитання щодо безпеки під час організації заходів і видів діяльності)).
- ▶ **Підзвітність.** Важливі подальші дії, а також дії на основі будь-яких дитячих пропозицій. Це посилює вплив від участі дітей та повагу до їхніх прав. Діти мають право одержувати чітку інформацію про те, яким чином їхня участь вплинула на досягнення будь-яких результатів. Там, де це доцільно, дітям слід надавати можливість участі в подальших процесах або діях. Потрібні механізми, які б дозволяли дітям подавати скарги і вимагати компенсації. Необхідні моніторинг та оцінювання участі, по змозі, разом з самими дітьми.

Детальніший опис практичного значення кожної з цих 9 вимог подано в [додатку 1](#) до цього посібника.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Згода й участь дітей

Участь добровільна. Важливо, щоб діти знали, що вони мають право зробити вибір на користь неучасті, або ж активний вибір на користь залучення. Дітям мають запропонувати підписати документ про згоду, а також надати час для обговорення того, що це означає, перед тим як почнеться участь. Вони мають бути поінформовані про те, що вони можуть у будь-який час відкликати свою згоду.

За деяких умов (наприклад, щодо дітей віком до 16 років), можливо, будуть потрібні дозволи від батьків або опікунів, яким потрібно буде надати аналогічну інформацію. Залучаючи дітей до участі, ви маєте переконатися в тому, що вони отримали достатню інформацію щодо:

- теми;
- контексту: що ви робите й чому;
- того, що ви робитимете з одержаною інформацією;
- конфіденційності та анонімності;
- того, коли і яким чином вони одержать інформацію про те, як їхні ідеї були враховані.

Іноді під час зустрічей у групах або в безпечному місці діти користуються цією можливістю для висловлення занепокоєнь щодо себе або інших дітей. Час від часу в інтересах захисту дітей доводиться порушувати конфіденційність, наприклад, якщо чіємусь життю безпосередньо загрожує небезпека. Організаційні процедури захисту дітей та повною мірою інтегровані стратегії забезпечення дітей повинні бути основою для дій за таких обставин, визначати ролі для повідомлень про занепокоєння та підтримки дітей, а також надання чіткої інформації про це дорослим і дітям. Дітям повинна бути надана інформація про те, до кого вони можуть звертатися з будь-якими занепокоєннями, вони повинні заохочуватись до одержання підтримки від осіб, яким вони довіряють. Фахівці мають розповісти дітям про обставини, за яких конфіденційність може порушуватись, якого типу інформацію слід буде надати, а також те, яким чином вони можуть обирати варіанти того, як це буде зроблене.

1.6 СПРИЯТЛИВІ УМОВИ

Ключові заходи для забезпечення сприятливих умов для участі викладені в *Рекомендації щодо участі*:

A. Створення правових та нормативних умов

Для забезпечення корисних і безпечних умов, які дозволяють дітям брати участь в атмосфері взаємної поваги, довіри і взаєморозуміння, потрібні правові стандарти й практики. Встановлення законних прав, внесення їх до правил, необхідне бюджетне забезпечення сприятимуть створенню середовища, де участь стає інституціоналізованою та культурно інтегрованою щодо всіх дітей, а не лише низкою короткочасних, одноразових заходів. Директори, можливо, захочуть поміркувати над запровадженням у їхніх школах правил і порядку, за якими діти матимуть право бути почутими під час будь-яких обговорень щодо відрахування зі школи. У багатьох країнах національне законодавство зобов'язує соціальних працівників вислухати побажання та почуття дітей перед тим, як ухвалювати рішення про те, наприклад, де дитина житиме або ходитиме до школи. У деяких державах-членах діти, яких стосується розлучення, мають право на те, щоб їхні інтереси представляла незалежна особа, призначена судом у сімейних справах.

B. Підвищення обізнаності про право на участь

Діти повинні бути обізнаними про свої права щодо участі та про їхнє можливе застосування в конкретних установах, процесі або системі. Навчання на тему прав дітей повинно бути внесене до шкільної програми. Діти мають діставати підтримку з боку всіх фахівців у розбудові навичок та впевненості в собі при висловленні вголос. Школи, лікарні, медичні клініки, дитячі дошкільні заклади, суди та центри для біженців мають надавати дітям інформацію про можливості участі зрозумілою для них мовою і в зрозумілому форматі. Наприклад, діти в процесі міграції (див. приклад нижче) в різний час потребуватимуть різних елементів інформації.

Усі фахівці, що працюють із дітьми, мають також пройти до і під час роботи навчання з прав дітей щодо участі. Таке навчання має дати їм можливість усвідомити наслідки цього для їхньої особистої практики та для установ або систем, де вони працюють, а також зрозуміти наявні в державних органах правила, що впливають на життя дітей, з якими вони працюють. Наприклад, якщо в суді запроваджуються нові організаційні правила для вдосконалення участі дітей в процесуальних діях, забезпечте навчання з необхідних компетенцій для всіх фахівців судової системи, яких це стосується (суддів, прокурорів, адвокатів тощо), а також тих, хто звертається до суду. Фахівці, які працюють з дітьми, мають попереджати батьків та дітей про те, що діти мають права, разом з правом бути почутими, та допомагати їм обмірковувати наслідки цього. Наприклад, відвідувачі медичних закладів, учителі, працівники дошкільних закладів, лікарі можуть взяти на себе таку роль під час постійних контактів з батьками та дітьми.

ПРИКЛАД

Підвищення обізнаності дітей у процесі міграції зі своїми правами

На Балканах організація «Save the Children» створила мобільні бригади для роботи з дітьми і родинами біженців та мігрантів у різних пунктах в'їзду та виїзду між країнами, а також у транзитних центрах. Одне з завдань таких бригад полягало в наданні цим людям усної інформації їхніми мовами про те, як вони можуть висловлювати занепокоєння, та забезпеченні можливості для дівчат та хлопців у процесі міграції висловлювати свої погляди. Це ілюстрація того, як діти в процесі міграції можуть заохочуватися до участі за допомогою:

- “Місця, де тебе вислухають”, де дітям у процесі міграції надаються можливості та допомога в побудові власних позитивних стратегій виживання, а також підтримка у доступі до послуг, догляду та захисту.
- Консультацій з дівчатками та хлопчиками різного віку (в таборах, транзитних центрах, на вулицях), щоб дізнатися про їхні погляди та покласти їх в основу розроблення програм, моніторингу, оцінювання та навчання.
- Вислуховування думок окремих дітей та ретельного їх розгляду при ухваленні рішень, які їх стосуються, насамперед у веденні справ, пов'язаних з захистом дітей.
- Посилення неформальних мереж дитячої соціальної взаємодії, підтримки дитячих груп та асоціацій у таборах для біженців та переміщених осіб, на вулицях та в інших транзитних спільнотах.
- Поширення інформації та навчання дівчаток і хлопчиків (різних вікових груп) з питань прав дитини, захисту, гендерної рівності, життєвих навичок у центрах безплатної допомоги (drop-in centres), на майданчиках, дружніх до дітей та молоді, а також в інших місцях.
- Підтримка організації дівчатками та хлопчиками власних, очолюваних дітьми, ініціатив з підвищення обізнаності, діяльності та адвокації, їхньої участі в механізмах захисту дитини на рівні громад, у проведенні досліджень щодо дій на основі участі та участі в субнаціональних, національних, регіональних і глобальних процесах, пов'язаних з політикою та практикою, які їх стосуються.

Для додаткової інформації див. «Save the Children» (2018). Діти в [процесі міграції. Програмний посібник \(Save the Children \(2018\) Children on the Move Programme Guide\)](#) та Посібник Ради Європи з доступу до прав та дружніх до дітей інформації та процедур для дітей у процесі міграції ([The Council of Europe Handbook on access to rights, child-friendly information and procedures for children in migration](#)).

С. Створення можливостей для участі

Дітям слід надати час і можливості, щоб їхні думки були почуті і щоб вони могли вплинути на рішення та дії, що стосуються їх. Це потребує більшого, ніж одноразові консультації. Для цього необхідна «інституціоналізація» можливостей для окремих дітей та дитячих колективів бути почутими, наприклад, у себе вдома, в школах, у місцевих громадах, у системах охорони здоров'я та захисту дітей, у працевлаштуванні, в судових системах та національних процесах. Для цього також потрібна допомога дітям у самоорганізації, визначенні питань, які їх турбують, та в доступі до осіб, відповідальних за розроблення відповідної полі-

тики. Так само потрібні можливості для досліджень, розвитку стратегій дій, надання взаємної підтримки, проведення кампаній і адвокації на користь змін, як онлайн-, так і традиційнішими шляхами.

Школи, лікарні, відділки поліції та всі державні служби мають створити механізми зворотного зв'язку, за допомогою яких діти можуть ділитися своїми занепокоєннями, досвідом та ідеями щодо покращення послуг та доступу. Це можна зробити, наприклад, за допомогою простого сайту або застосунку на смартфоні (див. нижче приклад) з одночасним використанням традиційних шляхів.

ПРИКЛАД

Урядовий молодіжний портал для дітей

У Німеччині федеральний уряд створив молодіжний портал, де міститься дружня до дітей інформація, що дозволяє прямий діалог між дітьми та політиками. Він був заснований у 2005 р. і надає можливість дітям віком від 12 років ознайомитися з питаннями поточної політики, досліджувати, розвивати стратегії дій, надавати взаємну підтримку, проводити кампанії та адвокацію на користь змін. Більше інформації на сайті: www.mitmischen.de

КОРИСНІ ПОРАДИ

Початок

Під час написання цього посібника ми провели консультації з понад 120 дітьми та дорослими з усієї Європи й вони дали поради щодо того, як підійти до розв'язання деяких проблем, з якими всі ми стикаємося, коли намагаємося зробити участь дітей змістовною та інклюзивною. Аналіз участі з метою визначення проблем, з якими ми стикаємося, та звернення по поради до інших досвідчених людей (зокрема дітей) завжди важливі складники процесу. Ось на початку деякі корисні поради для вас:

- Розбудуйте мережу контактів, заохочуйте партнерські організації до підтримки спроб дітей впливати на ухвалення рішень.
- Почніть з малих зусиль, розбудуйте доказову базу успіху, змінюйте підходи та плануйте дальший етап.
- Для забезпечення ефективної, якісної та етичної участі потрібні ресурси, але можна багато чого досягти і з невеликим бюджетом, якщо є досвідчені фасилітатори. Діставайте науку з досвіду, розвивайте практики на основі участі так і тоді, як і коли вам це дозволять ресурси і впевненість в успіху.
- Забезпечте достатній час для підготування дітей до участі та їх підтримки.
- Встановлюйте контакти з дітьми різного походження та усувайте бар'єри. Як і дорослі, діти дуже різні і їм подобається по-різному підходити до справ. Випробування й аналіз різних методів і підходів, а також робота безпосередньо з дітьми – ось найкраща порада.
- Застосовуйте різні засоби для входження в контакт з дітьми та запрошення їх до участі.
- Просіть порад у дітей про те, як сконтактуватися з іншими дітьми та залучити їх до процесу.
- Регулярно аналізуйте вашу діяльність з дітьми та співробітниками та навчайтеся в міру просування вперед.

РОЗДІЛ 2

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ УЧАСТІ ТА ПОБУДОВА ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЇЇ ОСНОВІ

У цьому розділі наголос робиться на організаціях або системах, де працюють фахівці, як-от школи, центри дошкільної освіти, лікарні, медичні клініки, офіси, системи правосуддя та захисту дітей. У ньому розповідається про те, як можна адаптувати або змінити організації й системи, щоб створити простір для дітей, де їх більшою мірою поважають і де вони можуть висловлюватися з довірою та впевненістю, а також про те, як посилити можливості для участі. На меті ставиться інтеграція участі дітей до процесів ухвалення повсякденних рішень, які стосуються окремих дітей, а також до функціонування організацій або систем та керування ними. Це досягається шляхом впровадження якісних, циклічних, заснованих на правах процесів участі в усій організації, зокрема в таких представницьких структурах, як шкільні ради, форуми пацієнтів та отримувачів послуг.

Фахівці можуть зробити низку кроків, щоб допомогти створити разом з дітьми умови, за яких зможе розквітнути змістовна, етична та ефективна участь:

- ▶ 2.1. Забезпечення причетності на найвищому рівні.
- ▶ 2.2. Оцінювання поточного стану справ.
- ▶ 2.3. Розроблення організаційних правил та процедур.
- ▶ 2.4. Зміцнення кадрового потенціалу.
- ▶ 2.5. Створення безпечних та доступних механізмів оскарження.
- ▶ 2.6. Моніторинг і аналіз реалізації.

2.1. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИЧЕТНОСТІ НА НАЙВИЩОМУ РІВНІ

Перший крок у будь-якому процесі на основі участі полягає в забезпеченні зобов'язання розробляти правила і послуги на основі потреб і прав дітей та молоді, надаючи їм справжнє право голосу й справжню свободу вибору щодо правил і послуг інституцій або органів, які їх стосуються. Педагоги, соціальні працівники, медичні працівники, психологи, фахівці служб підтримки дітей та сім'ї в судових провадженнях, адвокати, судді та політики, які бажають поширити та покращити практики участі дітей у своїй організації або органі, мають знайти союзників (зокрема, по змозі, дітей та фахівців старшої ланки) та побудувати мережі зв'язків. Фахівці мають залучити таких союзників до вивчення шляхів перерозподілу ресурсів для участі дітей з метою підтримки процесів на основі участі, які забезпечують потреби всіх дітей. Для розвитку інфраструктури та розбудови організаційного потенціалу потрібні час, цілеспрямовані зусилля, достатня підтримка з боку персоналу та зобов'язання з ухвалення підходу на основі організаційного навчання. Здебільшого потреба в зміні культури буде така ж нагальна, як і потреба в ресурсах; важливо, щоб керівництво відчувало себе причетним і власним прикладом здійснювало лідерство. Розмови та діалог (див. приклад нижче) між дітьми та керівниками старшої ланки або керівниками відомств здатні побудувати взаєморозуміння та надати поштовх подібним змінам.

Професіонали, які бажають розвивати участь дітей усередині свого органу або інституції, так звані «прихильники» участі дітей (див. приклад на наступній сторінці) мають підготувати інформацію, яка ілюструє вигоди від участі дітей та інформує про правові й нормативні обов'язки щодо сприяння їй. Вони повинні проконсультувати керівників старшої ланки щодо деяких простих перших кроків, а потім супроводжувати цей процес подальшими консультаціями, як про це йдеться в цьому розділі посібника. Контрольні запитання наприкінці розділу 2 ілюструють на прикладі двох різних установ ключові елементи, притаманні інституції, що дружня до дітей і діє на основі підходів щодо участі.

ПРИКЛАД

Розмови та діалог з міністрами – членами уряду

20 листопада 2019 р. у Фінляндії сотня дітей віком від 5 до 17 років з усієї країни “захопила” Урядовий палац і протягом трьох годин працювала разом з 15 міністрами та 40 посадовими

особами. Вони відвідали семінари на теми соціальних мереж, глобального потепління, гідних стандартів життя та підготували заяву під назвою “Воля дітей”. Цю заяву вручено канцлерові юстиції та його заступникові, її обговорили на засіданні уряду під назвою “Вечірня школа”, тобто на неформальній робочій зустрічі, яка проводиться раз на тиждень.

Після того порушені дітьми питання розглядали ще в декількох місцях. Наприклад, міністр з питань сім’ї та соціальних послуг порушила питання про побажання дітей щодо низького порогу доступу до психіатричної допомоги. Порушені дітьми питання були підтримані під час розроблення наступної Національної стратегії щодо дітей. Цей захід допоміг також багатьом особам, відповідальним за ухвалення рішень, зрозуміти те, що вони можуть насправді працювати з дітьми та молоддю, і що діти мають важливі погляди і міркування. Це може слугувати стимулом для того, щоб інклюзію дітей більшою мірою брали до уваги в майбутньому.

Див. <https://www.lskl.fi/blogi/lasten-tahto-politiikan-tulisi-olla-vuorovaikutusta-ja-kuuntelua/>

2.2. ОЦІНЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ СПРАВ

■ Створення умов для участі передбачає стратегічний підхід, у якому беруть до уваги місцеві чинники, такі як політичне середовище, адміністративні структури, кількість населення та наявність ресурсів. Необхідно проаналізувати поточну ситуацію щодо участі дітей з метою визначення належних практик та напрямків її вдосконалення. До такого оцінювання слід залучати дітей. *Інструмент оцінювання участі дітей Ради Європи (CPAT)* надає урядам поради з керівних принципів проведення самостійного оцінювання політики та практики на основі положень *Рекомендації щодо участі*.

■ Фахівці на чолі цих змін мають працювати з усіма зацікавленими сторонами (зокрема дітьми, яких це стосується) для визначення конкретних цілей для різних видів діяльності на основі участі (наприклад, форуми отримувачів послуг, розроблення порядку оскарження). Ці цілі мають охоплювати як цілі, пов’язані з залученням різних груп дітей, так і цілі, пов’язані з результатами (наприклад, вплив на життя дітей, на розуміння з боку фахівців і їхню діяльність, на політику, планування та законодавство, а також на ставлення з боку громадськості). Це допоможе мислити ясніше та забезпечити порозуміння між дітьми, персоналом та партнерськими організаціями. Будьте готові до того, що пріоритети дітей виявляться відмінними від пріоритетів фахівців.

ПРИКЛАД

Інструмент оцінювання участі дітей (CPAT)

Інструмент оцінювання участі дітей, розроблений Радою Європи, надає основу для застосування 10 показників, на основі яких держави-члени оцінюють політику і практику на предмет відповідності *Рекомендації щодо участі*. Держави-члени отримують інформацію від дітей, фахівців, що працюють з дітьми, та департаментів урядових відомств. У ході оцінювання роблять наголос на напрямках, що потребують уваги, та складають плани подальших дій. Інформація щодо оцінювань з використанням інструменту, проведених у близько 10 державах-членах, (станом на травень 2020 р.) показала, що цей процес сам собою сприяє підвищенню обізнаності щодо значення та значущості участі дітей, посилює інтерес до зміцнення можливостей для участі та висвітлює прогалини в поточному законодавстві, політиці та в їх застосуванні. Елементи, які містить інструмент, можуть допомогти створити рамки для оцінювання діяльності на організаційному рівні або в окремому контексті. Наприклад, показник 7 описує інформаційні заходи, яких слід вжити у дитячих будинках, школах, лікарнях та в інших місцях, де є робота з дітьми.

Показник 7. Дітям надають інформацію про їхнє право на участь в ухваленні рішень

Урядові установи і структури, що надають ключові послуги дітям, повинні підготувати інформацію щодо права дітей та молоді на участь, зокрема, наприклад, інформацію щодо порядку оскарження, правових процесів та можливостей участі в їхніх власних організаціях і в процесах ухвалення рішень або планування. Інформація має бути представлена в дружніх для дітей форматах, зокрема інформація в соціальних мережах, вона має бути доступна для

дітей різного віку і різних здібностей. Вона має бути наявна на майданчиках, які відвідують діти, як-от спеціальні вебсайти або гарячі лінії. Освіта з прав дітей, разом з правом на участь, – обов'язковий компонент шкільної програми. Наявні програми інформування громадськості та освіти (в ідеальному разі – як частина національної стратегії) для підвищення обізнаності серед широкої громадськості, дітей, молоді, батьків та фахівців щодо права дітей на участь, зокрема права створювати дитячі або молодіжні організації чи брати участь у них.

2.3. РОЗРОБЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРАВИЛ І ПРОЦЕДУР

Організаційні правила і процедури, розроблені в партнерстві з дітьми, повинні лягати в основу підходів до роботи на основі участі. Правила і процедури повинні закріпити практику, яка надає і забезпечує: можливість для дітей висловлювати погляди; можливість для фахівців їх враховувати; заохочення інклюзивності. Розроблена мережею «Євродитина» (Eurochild) комплексна політика участі дітей всередині самої мережі, дає корисну модель, яку слід розглянути.

ПРИКЛАД

Стратегія участі дітей «Євродитина»

Мережа «Євродитина» розробила зразкову політику щодо участі дітей, яка міститься в її [стратегії з участі дітей](#). Її створено разом із дітьми. Цією стратегією встановлюються загальна місія та політика з залучення дітей до різних аспектів роботи «Євродитини» та підтримки діяльності на основі дитячого лідерства, зокрема діяльності з впливу, кампанії, стратегічного планування та організації заходів. У ній викладено роль Дитячої ради «Євродитини» (ЕСС) та Національних форумів «Євродитини» (NEFs), а також оперативні правила і механізми визнання та оцінювання. Діти й надалі залучаються до розроблення цієї політики шляхом регулярного моніторингу та аналізу.

Участь вимагає побудови відносин з дітьми на основі взаємної довіри та поваги. Отже, правила і процедури, які ухвалюють організації, повинні створювати умови, за яких можливі позитивні міжособистісні відносини з дітьми. Тоді залучення дітей стає не запізнілою думкою, не випадковою «пташкою» в клітинці, а частиною повсякденної практики, і ухвалення дітьми рішень про догляд, освіту чи інші аспекти життя стає постійним процесом.

Через те що створення умов для участі дітей поставить під сумнів поширене до них ставлення, необхідно, щоб стратегії з участі дітей містили механізми перевірки та аналізу дотримання правових зобов'язань. Отже, у стратегіях участі мають бути чітко встановлені такі вимоги: організації повинні демонструвати те, як у них враховують погляди дітей; діти мають доступ до механізмів оскарження, якщо їхнє право впливати на рішення не реалізується; до стратегій мають бути вписані моніторинг, оцінювання та аналіз, з передбаченням у цих процесах участі дітей.

Правила і процедури повинні дозволяти спільне створення низки майданчиків та процесів, за допомогою яких діти можуть справляти вплив, брати участь в ухваленні рішень та одержувати зворотну інформацію. Фахівцям слід поміркувати над тим, як зробити так, щоб будь-які дитячі структури (як-от форуми чи консультативні групи) мали всередині організації стабільні оптимальні можливості впливу на майданчиках, де ухвалюють рішення дорослі (як-от правління та судові органи). Особи, носії змін, мають працювати задля впровадження механізмів, які в усіх контекстах забезпечували б, щоб погляди дітей були представлені у відповідних місцях і щоб вони приводили до дій. Фахівці мають обміркувати те, яким чином вони можуть побудувати чіткі й безпосередні контакти між будь-якими новими дитячими структурами та відповідними дорослими структурами, щоб дорослі та діти в паралельних структурах знали одне одного і працювали разом.

Майданчики й процеси

Кінцева мета полягає в розробленні належної практики, що поширюється на всю установу, – школу, клініку, службу педагогічної психології чи заклад з альтернативного догляду за дітьми – та в інституціоналізації участі. Наприклад, у школах може бути запроваджена культура поваги до поглядів дітей за прикладом моделі «Школи поваги до прав» ([Rights Respecting School](#)) або підходу до навчання, у центрі якого перебуває дитина, у стилі «Реджо-Емілія» ([Reggio Emilia style](#)). Ці рухи розпочали з професійних та інституційних зобов'язань щодо персоналізованого навчання, де діти розуміють, після роз'яснень та на власному досвіді, що вони можуть впливати на власні навчальні програми. Застосування різноманіття неформальних і формальних майданчиків та видів діяльності на різних рівнях процесів колективної участі здатне посилити відчуття кожним своєї залученості так, щоб це задовольняло потреби кожного. Наприклад, на формальних майданчиках діти можуть порушувати питання і висловлювати погляди, які можна досліджувати, залучаючи дітей до неформальних майданчиків. Це може посилити інклюзивність формальних майданчиків (див. [додаток 4](#) про боротьбу з ненавмисною організаційною дискримінацією). У таблиці 5 нижче перераховані деякі найрозповсюдженіші формальні та неформальні майданчики, які можуть стати складовою частиною процесів участі.

Формальні майданчики надають заздалегідь визначені можливості для залучення дітей до процесів керування й ухвалення рішень:

- ▶ спеціальні механізми, зокрема шкільні ради, форуми для пацієнтів або користувачів послуг;
- ▶ разові консультації та запити;
- ▶ групові збори на регулярній основі;
- ▶ ящики для збору пропозицій;
- ▶ вебплатформи;
- ▶ онлайн портали зворотного зв'язку.

Неформальні майданчики – частина щоденної роботи з дітьми, вони дають дітям можливість бути вислуханими так і тоді, як і коли буде краще для них самих. Вони надають інформацію для рішень щодо особистої допомоги та послуг загалом і можуть охоплювати:

- ▶ проведення часу разом із дітьми;
- ▶ постійний діалог;
- ▶ спостереження;
- ▶ вислуховування спонтанної комунікації.

Створюючи та вдосконалюючи майданчики та заходи для участі дітей, пам'ятайте про 9 основних критеріїв безпечних, надійних, інклюзивних і приємних відчуттів дітей (див. [додаток 1](#) (9 принципів ефективної та етичної участі) та [додаток 3](#) (контрольні запитання щодо безпеки та добробуту)).

Інші організаційні правила та процедури, які фахівцям слід вважати важливими в контексті узаконення практики участі в їхній організації, охоплюють:

- ▶ набір стандартів якості або службових статутів (розроблених за участю дітей), які сприяли б забезпеченню поширення підходу на основі участі на всю організацію та закріпленню участі як прийнятного методу роботи;
- ▶ інтеграція участі як частини службових обов'язків та внесення роботи з участі до початкового інструктажу та оцінювання персоналу;
- ▶ створення *безпечних та доступних механізмів оскарження* (див. 2.5).

Безумовно, одних правил недостатньо, якщо не буде забезпечена підтримка нових методів роботи з боку персоналу, посилені його зобов'язання та кваліфікація.

ПРИКЛАД

Дружня до дітей охорона здоров'я

Рекомендація Ради Європи з [дружньої для дітей охорони здоров'я](#) містить стандарти в багатьох сферах, зокрема й участі дітей, наприклад:

- Сприяння реалізації принципу, закріпленого в статті 6 Конвенції Ов'єдо, за яким, з підвищенням віку або зрілості дитини має зростати й міра врахування її поглядів під час рішень про її власне здоров'я.
- Заснування всіх рішень стосовно здоров'я дитини на її власних найкращих інтересах у процесі, в якому беруть участь самі діти та їхні сім'ї.
- Покращення освіти з питань здоров'я, щоб діти могли робити поінформований вибір здорових способів життя.
- Консультації з дітьми та, в разі потреби, їхніми сім'ями, а також їх залучення до планування, оцінювання та вдосконалення послуг з охорони здоров'я.
- Сприяння розвитку належних практичних інструментів реалізації дружніх до дітей підходів у сфері охорони здоров'я для фахівців цієї сфери.

Ця рекомендація наразі реалізується в [деяких державах-членах](#). Існують також національні стандарти, наприклад в Іспанії статус [«дружньої до дитини лікарні»](#) надається закладам, які забезпечують дітям доступну для них інформацію про стан їхнього здоров'я. Така інформація допомагає дітям брати участь у рішеннях стосовно щоденного лікування та догляду, а також щодо медичних процедур.

2.4. ЗМІЦНЕННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У будь-якій організації персонал має бути основою будь-якої стратегії участі, а фахівці повинні планувати процеси зміцнення свого потенціалу працювати по-новому. Для розвитку знань, підходів, навичок і впевненості в собі будь-якої команди визначте і підтримайте механізми:

- ▶ Забезпечення навчання з прав дитини та участі дітей.
- ▶ Забезпечення достатнього часу для всього персоналу для активного вислуховування дітей.
- ▶ Залучення персоналу до організації безпосередніх заходів/проектів з дітьми.
- ▶ Забезпечення участі керівництва в деяких заходах з участі.
- ▶ Організації «тіньових» можливостей для дітей в установі/організації.
- ▶ Налагодження контактів з батьками та родинами.
- ▶ Визначення наявних і залучення нових «прихильників» участі дітей (див. нижче).
- ▶ Залучення дітей до навчання та набору персоналу (див. нижче).
- ▶ Навчання

Навчання

Рекомендація щодо участі закликає держави-члени:

посилювати професійний потенціал учителів, адвокатів, суддів, поліціантів, соціальних працівників, громадських працівників, психологів, вихователів, співробітників виховних і пенітенціарних закладів, медичних працівників, державних службовців, представників міграційних служб, релігійних лідерів та представників медіа, керівників дитячих та молодіжних організацій з питань участі дітей та молодих людей.

По змозі, самі діти та молодь мають брати участь у посиленні потенціалу в ролі тренерів та експертів. Отже, плануйте участь дітей і молоді в навчанні, [розділ 4](#) надасть рекомендації про те, як зробити з цього процес на основі участі, а [розділ 5](#) – щодо корисних ресурсів.

Навчання дітей та професіоналів має розроблятися на основі аналізу навчальних потреб. Організації або інституції можуть мати переваги в одних сферах і недоліки в інших. Професіонали мають звернути увагу на весь персонал у команді або в організації та поставити такі запитання:

1. Чи мають вони розуміння поняття участі дітей відповідно до того, як воно викладено в цьому посібнику, *Рекомендації щодо участі* Ради Європи та *Загальному коментарі ООН № 12*?
2. Чи допомогло проведене навчання покращити та оцінити ставлення, кваліфікацію та знання персоналу?
3. Які аспекти процесів на основі участі важливі для їхньої ролі?
4. Чи потребує дехто з персоналу нових знань і навичок для виконання своїх обов'язків?
5. Чи мають персонал і діти контакт з організацією, яка могла б допомогти в наданні відповідної інформації та проведенні навчання?
6. Який графік потрібен для розгортання такої навчальної програми?
7. Звідки ви дізнаєтеся про те, чи було навчання успішним?

Прихильники участі дітей

«Прихильниками» участі дітей можуть бути дорослі або діти, які вважають, що участь дітей є й повинна бути потужним інструментом покращення діяльності, зазвичай на основі власного досвіду, цінностей та розуміння того, як це працює. Такі люди можуть стати справжніми каталізаторами змін і будь-яка програма посилення потенціалу повинна бути спрямована на залучення вже наявних «прихильників» у межах організації та мобілізацію нових. «Прихильники» можуть стати «совістю» організації, нагадуючи іншим про важливість залучення дітей, забезпечуючи підтримку та впевненість в успіху цієї справи. Вони можуть внести нові способи мислення та роботи, допомогти в створенні інноваційних майданчиків. Вони підтримують зміни в усій організації, не бажаючи залишатися єдиними, хто працює за підходами на основі участі. Ключові запитання для роздумів:

- ▶ Чи існують в цій організації прихильники участі дітей?
- ▶ Які посади вони обіймають?
- ▶ Яку підтримку вони мають у плані нетворкінгу та реалізації ідей і знань?
- ▶ Які оптимальні шляхи виховання нових прихильників усередині вашої організації?

Існує багато прикладів участі дітей у наборі та доборі персоналу чи волонтерів у закладах охорони здоров'я, захисту дітей, освіти та альтернативного догляду. Діти можуть бути залучені на будь-якому етапі, вони можуть розробляти посадові обов'язки або вимоги до кандидата на посаду, проводити добір з числа претендентів, входити до складу формальних конкурсних комісій або інших органів з оцінювання. Існують випробувані методи та моделі, зокрема:

- ▶ **Паралельна комісія за участю дітей та молодих людей.** Це створює для дітей та молоді унікальні можливості для планування, організації та забезпечення власної участі. Вони можуть великою мірою контролювати формат інтерв'ю та власну роль у них.
- ▶ **Кероване групове обговорення.** Кандидатів збирають разом і вони мають або по черзі дати відповіді з низки тем і зауважень стосовно посади або дітей і молоді, з якими їм доведеться працювати, або провести їх відкрите обговорення.
- ▶ **Змішана комісія за участю дорослих і молоді.** Діти сидять разом з дорослими, зазвичай у складі формальної комісії з проведення інтерв'ю. Кандидати мають бути обізнані про завдання різних членів комісії.

Учась дітей, так само як і дорослих, у наборі персоналу потребує навчання та підтримки. Чітко визначте завдання дітей, конкретні аспекти роботи або вимог до кандидатів, які вони оцінюватимуть, а також те, яку вагу матимуть їхні погляди під час остаточного добору. Члени комісії з набору персоналу можуть по-різному оцінювати різні аспекти вимог до кандидатів (наприклад, щодо стратегічного планування та керування фінансами або ж знання молодіжної проблематики та навичок роботи з дітьми).

ПРИКЛАД

Участь дітей у заповненні вакансії омбудсмана

В Ірландії в 2014–2015 рр. діти брали участь у процесі заповнення вакансії омбудсмана у справах дітей. Дітей добирали через шкільні мережі та за підтримки громадських організацій на основі низки критеріїв у сфері різноманітності (гендер, раса, здібності, комбінація соціально-економічних критеріїв, зокрема діти і молодь, думка яких рідко враховується), потім з ними були проведені консультації у двох різних вікових групах (школа першого ступеня та старші за віком молоді люди). Цим процесом керувала компетентна міністерська служба, у ньому застосовували методики, що враховували вікові особливості. З дітьми не лише порадилися щодо “ідеальних якостей” нового омбудсмана, декого справді дібрали для участі в дорослій комісії з проведення інтерв'ю з кандидатами на посаду. Більшість зацікавлених сторін задовільно оцінили цей процес як такий, що став джерелом важливого колективного навчального досвіду.

Джерело: Департамент у справах дітей та молоді, Ірландія, серпень 2020 р.

2.5. БЕЗПЕЧНІ І ДРУЖНІ ДО ДІТЕЙ МЕХАНІЗМИ ОСКАРЖЕННЯ

Діти мають право подавати формальні чи неформальні скарги або оскаржувати рішення суду або в іншій адміністративній процедурі. У всіх установах, як-от школи, дитсадки, дитячі будинки або пенітенціарні установи, дітям має надаватися підтримка в поданні скарг. Діти повинні мати належний доступ до необхідної інформації та до незалежної адвокації, яка б допомагала їм в ефективному застосуванні процедур. Діти повинні мати змогу звернутися до омбудсмана або до особи, що посідає аналогічну посаду, для забезпечення того, що їхні скарги будуть за потреби почуті за межами установи, яка об'єкта занепокоєння.

Наявність передбаченого законодавством дружнього до дітей порядку оскарження – один з 10 показників, розроблених Радою Європи в межах [Інструменту оцінювання участі дітей \(CPAT\)](#) для допомоги державам-членам в оцінюванні прогресу стосовно повної імплементації [Рекомендації щодо участі](#).

Дружні до дітей процедури оскарження мають такі елементи:

- ▶ **Вони безпечні та доступні.** Наприклад, діти захищені від помсти в будь-яких проявах. Досвід доводить важливість того, щоб діти почувалися в безпеці та відчували довіру до механізмів розгляду їхніх занепокоєнь і скарг ще до того, як вони ними скористаються. Існують позитивні приклади проактивного підходу до дітей, які потрапляють до закладів альтернативного догляду і яких інформують, що будь-яка їхня скарга або занепокоєння будуть почуті, ставлення до них буде серйозне і їх розглядатиме незалежна особа.
- ▶ **Дітям надають інформацію та допомогу, необхідну їм для подання скарги та участі в провадженні щодо неї.** Багато державних служб мають порядок розгляду скарг клієнтів, але часто така інформація має дуже технічний характер. У ході опитування, проведеного для цього посібника, були виявлені приклади розроблення лікарнями та школами доступної інформації про те, як можна подати скаргу та хто може допомогти в цьому.
- ▶ **Інформація доступна у форматах з урахуванням особливостей віку та інвалідності.** Інформація може бути доступною у вигляді листівок, брошур, постерів для шкіл, розташованих у місцях, де діти можуть їх знайти, а також спеціальних вебсайтів. Один з менеджерів дитячого будинку розповів, що на дошці об'яв у будинку завжди висів плакат, де пояснювалось, як працює порядок подання скарг, разом з телефонними номерами для конфіденційних дзвінків дітей (Див. [додаток 2](#) до цього посібника, де містяться деякі поради щодо підготування доступної інформації).
- ▶ **Пропрацьовані механізми подальших дій, передання звернень і надання відповідей.** Щоб бути ефективними, ці механізми повинні демонструвати, що у відповідь на законні скарги стаються зміни.
- ▶ **Про результати вчасно повідомляють прямо дітей.** Зворотний зв'язок повинен мати доступний формат. У разі недотримання строків допоможіть дітям подолати затримку та сприяти просуванню справи або знайдіть іншу особу, яка може це зробити.

ЮНІСЕФ розробив 2019 р. інструмент під назвою «[Дружні до дітей механізми оскарження](#)» з детальними вказівками щодо принципів, яких слід дотримуватися, ключових елементів, які слід брати до уваги, загальних питань і шляхів ліквідації проблем, де також міститься низка прикладів з досвіду різних країн.

2.6. МОНІТОРИНГ І АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ

Побудова середовища для участі потребує наявності регулярних нагод для міркування з приводу діяльності, аналізу прогресу, фіксації засвоєного під час навчання та успіхів, а також інформування про них. Постійна рефлексія та самооцінювання з боку персоналу та дітей можуть сприяти покращенню доступу до відповідних *просторів* та *авдиторії*, а також забезпечити дітям інклюзивні можливості для того, щоб був почутий їхній голос та щоби *впливати* на рішення (*див. стор. 16*, розділ 1). Вічно зайнятим практикам часто важко зупинитися і поміркувати про те, що вони роблять. Організація або середовище, засновані на принципі участі, матимуть правила і практики, які заохочуватимуть персонал знаходити час для роздумів і навчання й допомагатимуть йому в цьому.

Розвиток середовища для ширшої участі дітей може бути для деяких організацій великим кроком уперед. А для інших структур це може означати лише низку маленьких кроків уперед проти вже наявної практики. Незалежно від масштабу цих кроків персонал і залучені діти повинні усвідомлювати, що озвучення будь-яких проблем, з якими вони зіткнулися в процесі змін інституційного середовища, для них безпечно.

Створення умов, за яких можна сміливо озвучувати проблеми та успіхи й міркувати щодо них, потребує, на додаток до часу, комбінації гарантій, захисту та анонімності. Захист та анонімність досягаються шляхом забезпечення наявності засобів знеособленого передавання інформації, як варіант, через ящики для пропозицій та обговорення в групах без присутності менеджерів. Але найважливіше є запевнення дітей, захисників їхніх інтересів і залучених фахівців, яким надаються чіткі сигнали про те, що конкретна організація самонавчальна. Навчання та пошук ефективних шляхів забезпечення інклюзивної та впливової участі дітей – постійний процес, і ми сподіваємося, що наш посібник чітко це роз'яснює.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Заклад з “альтернативного догляду”, який “слухає”

Для установ з альтернативного догляду особливо важливо стати “закладом, який слухає”. У формальніших установах для проживання може бути важко відтворити розмови та слухання в позитивному та сімейному стилі. Необхідно робити цілеспрямовані кроки для забезпечення того, щоб персонал чув погляди дітей, належним чином брав їх до уваги та поважав їхні громадянські права.

Корисні поради щодо подібних цілеспрямованих кроків для фахівців, які працюють з дітьми:

- Дослухайтесь до дітей, їхніх побажань і сигналів про те, як вони сприймають будь-яку інформацію.
- Просіть дітей надавати коментарі, це допоможе їм та дорослим оцінити рівень розуміння обговореного.
- Дайте дітям можливість ставити запитання.
- Дайте їм простір для висловлення почуттів, створюйте можливості для цього.
- Коли діти висловлюються, надавайте їм позитивне підкріплення з заохоченням і похвалою.
- Розмовляйте з дітьми простою, чіткою та зрозумілою для них мовою, виходячи з їхнього віку та зрілості.
- З цією метою використовуйте такі інструменти, як малюнки, світлини, особисті речі дитини, іграшки, зокрема ляльки (або ж прості шматочки деревини, які символізують ключових людей у житті дитини: мати, батька, брата, сестру, діда, бабусю, саму дитину).

Діти мають брати участь в ухваленні рішень щодо дизайну та оформлення інтер'єрів, зокрема їхніх кімнат і спільних приміщень. Це має робитися в теплій формі, з заохоченням спільного проживання. Кожній дитині має бути наданий простір для навколишніх предметів і простір для особистих речей, хоч би яким малим він був (полиця, шафа чи її частина). Дітей слід залучати до ухвалення рішень про харчування, наприклад, діти мають допомагати складати меню на тиждень. Діти відчувають себе здатнішими до вільного висловлення поглядів там, де не існує чіткої межі між житловими та офісними приміщеннями, цього можна досягти, якщо працівники проводитимуть більшість часу в житлових приміщеннях і братимуть участь у спільних видах активності разом з дітьми.

[Забезпечення прав дітей: посібник для фахівців у сфері альтернативного догляду](#)

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Дружня до дітей і заснована на принципі участі класна кімната

Не може бути двох абсолютно ідентичних класів. Разом з тим нижченаведений перелік містить особливості класної кімнати, де повністю дотримано право дітей бути почутими:

- Учні та вчителі проводять переговори та досягають домовленості щодо правил поведінки в класі, угоди або хартії, складених на основі прав, передбачених у Конвенції ООН.
- Учням надається регулярна можливість інформувати вчителів про те, що допомагає їм вчитися, що їм найбільше подобається і що перешкоджає навчанню.
- Школярів повністю залучають до оцінювання результатів власного навчання та власної роботи; існує підтримуване оцінювання ними роботи інших школярів.
- Учні несуть відповідальність за особливості організації класної кімнати.
- Учні мають можливість робити вибір у сфері навчання.
- Існує потужний наголос на взаємній підтримці та співробітництві.
- Педагоги застосовують широке коло навчальних стратегій та засобів, визнаючи, що учні можуть відрізнитися в уподобаннях щодо шляхів навчання.
- Через те що всі слухають одне одного, поважають права одне одного на освіту, поведінка стає гарною або покращується.

Педагоги та їхні асистенти в позитивному дусі вислуховують погляди учнів і демонструють повагу до їхніх думок; вони уникають різких зауважень і сарказму; вони чітко обґрунтовують застосування санкцій; учителі уникають застосування огульних покарань усього класу, якщо погано себе поведуть лише окремі учні; вчителі демонструють повагу до своїх асистентів та інших дорослих.

- Учні поважають одне одного, цінують взаємні схожість і різницю, підтримують одне одного, а випадки негативної поведінки, обзивання, расистські чи сексистські вислови – поодинокі явища.
- Вислуховуванню поглядів студентів і діям на їх основі, як в індивідуальних, так і в колективних формах, наприклад за допомогою шкільної ради, надається високий статус і на це виділяється достатньо часу.

Адаптовано з джерела: «Право кожної дитини бути почутою: довідник щодо Загального коментаря № 12 Комітету ООН з прав дитини» (2011), опублікований ЮНІСЕФ та «Save the Children» ([Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment no.12 \(2011\) published by UNICEF and Save the Children](#)).

КОРИСНІ ПОРАДИ

Зробіть так, щоб участь дітей мала довгострокову перспективу

Розбудова середовища для участі – це довготривалий проєкт. Ось деякі поради щодо початку цієї роботи:

- Залучіть керівництво установи якомога раніше.
- Визначте цілі в контексті інклюзії та результатів і аналізуйте зроблене на регулярній основі.
- Залучіть до роботи ваших колег.
- Залучіть дітей до навчання з питань участі дітей і підвищення кваліфікації персоналу.
- Виявляйте креативність у спільному знаходженні місць і створенні процесів для участі, переконайтеся у тому, що діти мають різні можливості для залучення.
- Знайдіть і виростіть інших прихильників участі дітей.
- Знаходьте час, щоб аналізувати вашу особисту діяльність і діяльність вашої організації. Будьте відкриті, щоб творити і вчитися як на помилках, так і на основі успіхів.

Коли участь розпочато, проблема полягає в підтримці ентузіазму та забезпеченні руху. Ось декілька ідей для стимулювання рішучості в вашій організації:

- Забезпечте постійні можливості для навчання і обговорення.
- Звертайте увагу персоналу й організації на переваги та здобутки.
- Відзначайте досягнення разом з персоналом і дітьми.
- Забезпечуйте професійну винагороду та стимули для людей, що демонструють зміни в поглядах та діяльності: відзначайте їхню роботу, надавайте бонуси та підвищення.
- Відзначайте події, що стосуються зовнішнього визнання (наприклад, відвідувачі, відгуки, гарна репутація проєкту, позитивні результати перевірки або оцінювання).
- Введіть схеми винагороди за високі стандарти участі.

У цьому розділі посібника викладено **індивідуальні** права дітей на врахування їхніх поглядів у повсякденному ухваленні рішень, під час зустрічей, інтерв'ю, слухань і процедур, наприклад, у школах, дитячих садках, лікарнях, клініках, офісах та системах юстиції або захисту дітей. Він містить інструкції для фахівців, які працюють з дітьми, щодо різних підходів, методів та інструментів, придатних до використання. Поради розподілено згідно з сімома етапами циклічного процесу (див. [таблицю 2](#)):

- ▶ 3.1. Підготування і планування.
- ▶ 3.2. Встановлення контакту з дітьми.
- ▶ 3.3. Визначення проблем і пріоритетів.
- ▶ 3.4. Дослідження поглядів дітей.
- ▶ 3.5. Вжиття заходів.
- ▶ 3.6. Подальші дії.
- ▶ 3.7. Аналіз, рефлексія та новий початок.

Стандарти Ради Європи заохочують держави-члени вносити до нормативної бази правові вимоги, за якими відповідні органи та установи, як-от соціальні служби, надавачі послуг у сфері охорони здоров'я, суди та школи, мають обов'язково запроваджувати механізми заслуховування думок окремих дітей з питань, які їх стосуються, та забезпечення належного врахування цих думок у питаннях, які їх стосуються. Середньостроковою оцінкою Стратегії Ради Європи з прав дитини (листопад 2019 р.) встановлено, що в більшості держав – членів Ради Європи це зобов'язання внесено до національного законодавства і безпосередньо стосується дітей у різних контекстах, серед них:

- ▶ домівки;
- ▶ школи та служби освіти;
- ▶ будинки культури й парки;
- ▶ охорона дитинства, захист дітей, послуги та місця альтернативного догляду;
- ▶ процеси за сімейним правом, зокрема розлучення, встановлення режиму окремого проживання, усиновлення, опіка та питання доступу;
- ▶ охорона здоров'я та лікування;
- ▶ міграція та надання притулку;
- ▶ послуги та установи кримінальної юстиції.

Рада Європи розробила різного роду стандарти і керівні принципи щодо індивідуального права дитини бути заслуханою в судових провадженнях та адміністративних процедурах. Національна правова та політична база може змінюватися, але ці європейські стандарти мають універсальний характер. Вони охоплюють:

- ▶ Керівні принципи Комітету міністрів щодо правосуддя, дружнього до дітей;
- ▶ Керівні принципи Комітету міністрів щодо дружньої до дітей охорони здоров'я;
- ▶ Рекомендацію CM/ Rec(2011) 12 Комітету міністрів державам-членам щодо прав дітей та дружніх до дітей і сімей соціальних послуг;
- ▶ Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція).

Європейський суд з прав людини у своїй практиці також наголошував на праві дитини висловлювати погляди в судових провадженнях. У статті 3 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (ETS № 160) право бути вислуханим поєднується з правом бути поінформованим. У ній зазначається, що в судових провадженнях діти мають отримувати всю відповідну інформацію, з ними мають консультиватися, вони мають висловлювати свої думки, бути поінформованими про можливі наслідки реалізації цих думок та будь-якого іншого рішення. Фахівці мають брати до уваги ці стандарти та керівні принципи поряд з законодавством в країнах та установах, де вони працюють. Вони дадуть їм уявлення про їхні обов'язки, обов'язки інших фахівців та конкретні права дітей в установі, незалежно від того, йдеться про освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, міграцію або цивільне чи кримінальне правосуддя.

ПРИКЛАД

Право бути почутим

В Андоррі під час визнання шлюбу недійсним, встановлення режиму окремого проживання або розлучення суддя повинен, по змозі, вислухати думку неповнолітньої дитини в контексті вжиття заходів стосовно її освіти та опіки. Так само і при розгляді справ про усиновлення суддя повинен вислухати думку неповнолітньої дитини: ця вимога обов'язкова з 10-річного віку і факультативна до досягнення цього віку. Після досягнення неповнолітньою дитиною віку 12 років потрібна його або її згода на усиновлення.

Комітет з прав дитини. Національна доповідь. Андорра. [CRC/C/61/Add.3](#)

3.1. ПІДГОТУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ

До кола фахівців, які мають своїм обов'язком вислухати думки дитини і взяти їх до уваги, входять соціальні працівники, адвокати, судді, вчителі, працівники охорони здоров'я, психологи, фахівці служб підтримки дітей та сім'ї в судових провадженнях і політиці. Дослідження індивідуальної дитячої участі в країнах Європи та за її межами довели, що ставлення з боку професіоналів може стати найбільшою перешкодою або ж найбільшим стимулом для участі дітей. Отже, фахівці мають аналізувати своє ставлення до участі дітей та можливі перешкоди, що можуть виникати внаслідок ставлення з боку інших фахівців. У [розділі 2](#) цього посібника викладені керівні принципи зі створення умов, які сприяють участі.

Діти можуть почуватися дуже розгубленими та вразливими, коли стикаються з судовими засіданнями, обговоренням рішення лікаря або навіть під час неформальніших зустрічей, наприклад у контексті освіти. Вони не такі сильні, як впевнені в собі дорослі, не мають знань і досвіду про те, як усе працює, і це посилює в них відчуття того, що їм загрожують та їх залякують. Чітка практична інформація для дітей може допомогти їм почуватися комфортніше та висловлювати власні погляди. Вона містить попередню інформацію про їхні права щодо участі, про те, що має статися, і як ухвалюються рішення. Отже, фахівці мають готувати доступну для дітей інформацію щодо будь-якого процесу ухвалення рішень, який може стосуватися їх особисто. Сказане стосується розмов, зустрічей, інтерв'ю, слухань та процедур. Переконайтеся в тому, що в інформації викладено такі питання:

- ▶ Ситуація, що обговорюється; хто братиме участь в ухваленні рішень.
- ▶ Роль дитини в процесі ухвалення рішень, зокрема її права, підтримка, про яку вона може просити й яку може дістати, варіанти вибору на користь участі або відмови від неї, шляхи розгляду її думок, потенційні обмеження впливу її поглядів на ухвалення рішень і засоби перегляду рішень.
- ▶ Практичні питання, разом з тим, коли й де відбудеться будь-яке слухання, скільки часу воно триватиме, хто буде присутній, які види представлення інтересів і захисту будуть забезпечені, коли й як будуть ухвалюватися будь-які рішення і яким чином вони зможуть вплинути на будь-які практичні питання.

Інформація може надаватись усно, у друкованому вигляді або цифровими засобами (див. [додаток 2](#), який містить рекомендації з підготування доступної інформації). Надання інформації в різних формах підвищує можливість її повного розуміння з боку дітей. Для планування та реагування на ці інформаційні потреби попрацюйте з контрольними запитаннями в [додатку 5](#) у контексті подробиць, про які має йтися під час роз'яснення дітям їхньої ролі в провадженнях і процедурах.

Фахівці повинні захищати право дітей на повагу до приватного життя та конфіденційність. Наприклад, у Керівних принципах Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, уточнюється, що недоторканність приватного життя дитини має бути захищена, зокрема, від медіа. Наприклад, ніхто не може без дозволу друкувати ім'я дитини, її портрет або особисту інформацію про неї та її сім'ю в газеті або в інтернеті. Законодавство визначає інформацію, якою обмінюються організації, та інформацію, яка повинна залишатися приватною. Отже, фахівці мають ознайомитися з правилами своєї організації щодо приватності та конфіденційності й помінати їх у разі необхідності.

Дитину не можна ефективно вислухати в умовах, що відлякують, ворожі, нечутливі або неналежні, а отже важливо створити умови, які враховують права дитини (див. приклад нижче). Для цього слід зробити фізичний простір якомога неформальнішим, а також зробити так, щоб дитина відчувала свою причетність до нього, наприклад, якщо вона перебуватиме в приміщенні до того, як туди ввійдуть дорослі, і покаже дорослим місця, де вони мають сідати. Якщо дитину заслуховують у суді або в іншій офіційній установі,

мають бути присутніми лише особи, яких це стосується. У керівних принципах наводиться приклад, коли судді уникають певних формальностей, як-от носіння перуки або вдягання мантії, щоб діти почувалися впевненіше. Важливо також продумати час проведення зустрічей, адже діти охочіше беруть участь у зустрічах, якщо для цього їм не доводиться пропускати шкільні заходи. Отже, фахівцям слід підготуватися до участі дітей, продумавши, як вони можуть забезпечити такі місце і час, щоб побудувати комфортні відносини, які уможливають спілкування.

ПРИКЛАД

Умови, що враховують права дитини

В Англії діти беруть участь у консультативній групі при Службі підтримки та консультування в судових провадженнях з питань [сім'ї та дитинства Міністерства юстиції](#), а отже відіграють роль у консультуванні судів з сімейного права в питаннях створення дружніх до дитини умов. Діти, які входять до складу консультативної групи, відвідують будівлі судів, оцінюють умови та проводять перевірки. Потім про їхні висновки інформують органи влади. На основі цих відгуків у деяких місцях будівлі судів зазнали змін у контексті забезпечення належних та дружніх до дитини умов. Ці зміни охоплювали забезпечення більшого простору для захисту недоторканності приватного життя та забезпечення дітей і молодих людей предметами для гри або занять.

3.2. ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ З ДІТЬМИ

Участь залежить від довіри між дорослими й дітьми та їхньої віри в цей процес. Діти повинні знати, що фахівці мають інтерес до їхніх поглядів і бажають знаходити такі рішення, які їх враховували б. Незалежно від того, хто є фахівці, залучені до ухвалення рішень, – лікарі, медсестри, педагоги, соціальні працівники, молоді спеціалісти або менеджери, які вже знають конкретну дитину або конкретних дітей, діти завжди виходитимуть з власного минулого досвіду взаємодії з цими особами при ухваленні рішень щодо довіри стосовно них. Наприклад, якщо діти відчують, що їхні вчителі слухають їх і серйозно ставляться до їхніх ідей під час повсякденних шкільних заходів, вони, ймовірно, говоритимуть з таким учителем і про серйозні проблеми в разі їх виникнення, наприклад про булінг або сексуальне насильство. Відомі дітям професіонали можуть побудувати відносини довіри з дітьми, виражаючи повагу до їхніх поглядів.

Фахівці мають надавати інформацію про себе й свою роль, застосовні межі конфіденційності та обсяг часу, який вони, ймовірно, приділятимуть дітям. Це можна зробити за допомогою доступної інформації (наприклад, листівок або відеокліпів), підготування яких описано в підрозділі вище. Але так само важливо, щоб ця інформація надавалася дітям у персоналізованому вигляді. Інколи таку інформацію потрібно надавати й уже відомим фахівцям, якщо дитина не знайома з процесом ухвалення рішень. Якщо зустріч проводиться з новою для дитини особою, і вона не термінова, дитина має заздалегідь отримати інформацію про те, що відбудеться під час зустрічі. Якщо фахівці зустрічаються з дитиною вперше, їх має представити дитині, по змозі, особа, яку дитина знає. Наприклад, хтось із батьків або названих батьків може представити своїй дитині нового соціального працівника та побути з ними, поки дитина не стане достатньо впевненою для самостійних зустрічей з таким працівником. Найкраще інформація передається через розмову з індивідуальним підходом, отже, дитину слід із самого початку заохочувати говорити та відчувати, що її слухають.

Дані досліджень демонструють можливість розбудови ефективної комунікації навіть під час найкоротшого контакту та за важких умов, якщо фахівці, наприклад співробітники міграційної служби, поділяться певною інформацією про себе. Одним запитанням, наприклад, на тему хобі, лікарі можуть створити атмосферу, в якій дитині буде легше говорити. Одна з цілей взаємодії – забезпечити, щоб діти почувалися комфортно, висловлюючи або демонструючи свої уподобання, та відчували, що їхні побажання беруть до уваги. Фахівці повинні потурбуватися про те, яким чином вони могли б вибудувати щонайменше один епізод неформального спілкування під час першої зустрічі з дитиною.

Кількість часу, яку слід буде потратити на побудову ефективних відносин, залежатиме від обставин, у яких перебуває дитина, та вмінь фахівця. Якщо вкласти в цей етап необхідний час, це допоможе покращити якість процесу для всіх залучених осіб. Під час процесів участі можуть виникати моменти, коли потрібно

буде повертатися до цього етапу розбудови зв'язку та відносин. Це уявляється особливо ймовірним за умов, коли дитина втратила довіру до дорослих, які мали б відповідати за неї або за догляд за нею. Якщо фахівці будуть чесні й доступні, вони зможуть встановити стабільні та змістовні відносини з дітьми.

3.3. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПРІОРИТЕТІВ

Кожна ситуація у сфері участі унікальна, їхній рівень формальності може бути більшим чи меншим, а деяким з них притаманні більш чи менш суворі обмеження щодо значущих питань. Часто діти можуть формулювати питання, які обговорюють дорослі, та висловлювати погляди з питань, що їх дорослі визначили як актуальні. Наприклад, у ситуаціях розділу сімей діти, яких зачіпає розлучення, можуть запропонувати судді в сімейних справах (або аналогічному фахівцеві) поставити на порядок денний процедуру опіки для домашньої тварини. Фахівці мають чітко доносити як власні цілі, так і можливості для дітей ставити власні питання на порядок денний будь-яких дискусій.

Фахівці, які допомагають участі дітей, можуть користуватися неформальними та креативними видами діяльності, щоб дозволити дітям просувати власні ідеї. У структурованих дискусіях, наприклад, одна з технік для забезпечення того, що інформація про порядок денний та його зміст стануть спільним надбанням і будуть погоджені, полягає у використанні карток, які, по змозі, містять слова та картинки і є порожніми картками. Роздаючи ці картки дітям, фахівці можуть потім обговорити, які питання мають перебувати на порядку денному, чи потрібно додавати щось до порядку денного, а якщо так, то заохотити дітей зазначити додаткові питання на порожніх картках.

Діти можуть порушувати більше питань, ніж є час для обговорення, особливо якщо дорослий порядок денний вже досить насичений. Отже, фахівці-практики повинні мати чітке розуміння часових рамок, необхідних для розгляду будь-яких питань, та надавати можливості для обговорення питань, якщо в цьому виникне потреба. Наприклад, проводячи зустріч із дитиною, співробітник з підтримки шукачів притулку може з'ясувати, що ця дитина має турботи щодо власного здоров'я, освіти, контактів з сім'єю та друзями, а також щодо поточних умов життя. При цьому пріоритетом для надавача послуги може бути проведення медичного огляду, а для самої дитини пріоритетом може бути контакт з родиною. Якомога оперативніше реагування на пріоритети дитини – елемент забезпечення її змістовного залучення до будь-яких процесів. Щонайменше, переконайтеся, що дитина поінформована про те, що пріоритетні для неї питання будуть розглянуті. Фахівці мають обговорити з дитиною її пріоритети щодо того, які питання слід розв'язувати насамперед, та дотримуватися цього порядку там, де це можливо.

У деяких ситуаціях дитина може порушити питання, яке виходить за межі компетенції фахівця, з яким вона зустрічається, або за межі поточного процесу, який обговорюється. Наприклад, дитина може порушити в розмові з учителем питання щодо проблем у відносинах з друзями тоді, коли їй пропонують обговорити вибір предметів шкільної програми. За цих умов фахівці мають надати дітям інформацію про відповідні служби або фахівців, які можуть допомогти з цими турботами, що перебувають за межами їхньої компетенції, а також надати їхні контакти.

3.4. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДІТЕЙ

Після того, як погоджено порядок денний дискусії, діти можуть висловлювати погляди різними шляхами. Деяким дітям подобається просто говорити, порушуючи питання по черзі. А інші діти віддають перевагу креативнішим засобам. Це може бути розмова про їхні побажання з використанням часових рамок (ідеального дня, ідеального тижня, ідеальної конкретної події) або з використанням художніх матеріалів для інформування про їхній досвід і вподобання. Методи комунікації мають адаптуватися під кожну конкретну дитину. Дехто з дітей подає сигнал про свої бажання за допомогою поведінки, отже, може бути важливо провести певний час разом, щоб поспостерігати за цим. Фахівці мають забезпечити різні засоби сприяння висловленню дітьми своїх поглядів. Див. *додаток б*, де знайдете поради щодо спілкування з дітьми.

Визначення або створення конкретних безпечних місць і проміжків часу для дослідження поглядів може бути особливо корисним у ситуаціях, коли діти можуть переживати про наслідки розповіді про свій досвід або ідеї (див. приклад щодо моделі «Барнахус» нижче). Фахівці мають попросити самих дітей порадити їм місця, де їм було б зручно обговорювати особисті питання. Запропонуйте безпечні місця та поясніть свій вибір. Якщо дозволяє час, участь у спільній діяльності може допомогти знайти безпечне місце, це може бути розмова під час гри, спільної прогулянки, вибору або приготування їжі чи напоїв. Це може статися природним шляхом у певних ситуаціях, якщо фахівці та діти регулярно перебувають в одному й

тому самому місці, коли готують їжу або прибирають клас. У таких місцях, наприклад, під час спільної їзди в машині або потязі, діти часто здатні більшою мірою висловити те, що їх турбує, оскільки увага не так гостро зосереджується на них самих. Безумовно, діти можуть вирішити не висловлюватися з деяких або всіх питань порядку денного, і тут важливо дотримуватися принципу, за яким участь добровільна (див. додаток 1, контрольні запитання для фахівців щодо практичних аспектів 9 основних вимог до безпечної, змістовної та етичної участі дітей).

ПРИКЛАД

“БАРНАХУС” (Дім дитини) – спеціальна безпечна установа

В Ісландії, Норвегії та Швеції справи про сексуальне насильство та інші форми насильства і жорстокого поводження можуть розглядати в так званих “Домах дитини” (чи “Барнахусах”, згідно з оригінальною ісландською назвою), де в безпечних умовах вислуховують дітей, стосовно яких є підозра, що вони стали жертвами сексуального або інших форм насильства.

Ключові цілі цієї моделі реагування такі:

- координація паралельних кримінального розслідування та розслідування з боку служби охорони дитинства, надання всіх відповідних послуг під одним дахом та
- забезпечення розмов з дитиною у дружньому до дитини та позитивному середовищі з реагуванням на її потреби.

Фахівці з соціальних послуг, судово-медичні експерти, педіатри, поліція та судові органи працюють разом у Барнахусі, надаючи дитині підтримку та допомогу. Інтерв'ювання дитини проводить спеціалізований персонал, а кількість процесуальних інтерв'ю обмежено до мінімуму, необхідного для цілей кримінального розслідування та судового процесу. Проводиться аудіо- та відеозапис усіх інтерв'ю, при цьому є можливість для спілкування зі спостерігачами в сусідніх приміщеннях, існують дружні до дитини приміщення для медогляду та консультування з боку лікарів.

Модель “Барнахус” була прийнята для створення окремого механізму реагування на специфічні потреби дітей, щодо яких існує підозра в тому, що вони стали жертвами сексуального насильства та наруги, адже ці потреби відрізняються від потреб дорослих, що опинилися в аналогічних ситуаціях. Рада Європи пропагує цю модель як приклад належної практики і підтримує поширення “Домів дитини” в різних країнах Європи.

Докладніше про це див.:

<https://www.coe.int/en/web/children/barnahus-project-in-slovenia>

<https://childhub.org/en/promising-child-protection-practices/what-barnahus-and-how-it-works>

<https://www.childrenatrisk.eu/promise/>

■ За певних обставин діти обирають для розмови особу, яка не бере безпосередньої участі в ухваленні рішень. Такою особою може бути законний представник, призначений опікун або адвокат. Такі особи можуть бути професіоналами або однолітками і допомагати дитині висловлювати свої думки, а також представляти їх від імені самої дитини, якщо вона не бажає висловлюватись особисто. На відміну від багатьох фахівців, які безпосередньо працюють з дітьми, адвокати не мають обов'язку давати поради щодо того, які саме дії відповідають найкращим інтересам дитини, бо їхній формальний обов'язок – зробити так, щоб бажання дитини були почуті, незалежно від того, які ці бажання. Фахівці, які беруть безпосередню участь в ухваленні рішень, повинні переконатися в тому, що діти володіють інформацією про місця, де можна дістати незалежну допомогу для висловлення їхніх думок. Можливо, діти потребують додаткової інформації, щоб ухвалити чітке рішення про окремі варіанти дій або ризики. Отже, фахівці повинні, по змозі, сприяти доступові дитини до незалежної підтримки.

ПРИКЛАД

Доступ до незалежної підтримки у висловленні думок

У деяких державах – членах Ради Європи існують незалежні служби для дітей і молодих людей, де вони можуть отримати інформацію про права дитини загалом або правову консультацію з конкретного питання або щодо конкретної ситуації.

У Бельгії та Нідерландах у деяких районах існують “майстерні прав дитини” ([Kinderrechtswinkels](#) або KRWs). У Брюгге та Генті “[майстерні прав дитини](#)” існують з 1987 р. МДП надають послуги з інформації та консультування дітям і молодим людям. У Генті раз на тиждень проводиться приймання без попереднього запису, діти та дорослі (зокрема молодіжні працівники) можуть прийти, поставити питання щодо прав дитини (зокрема прав неповнолітніх правопорушників) і безплатно отримати інформацію та консультації. Запитання можна ставити електронною поштою або на форумі на сайті асоціації. МПД готують також навчальні матеріали для дітей та фахівців і самі проводять навчання.

А в Бельгії МПД підтримують анонімну гарячу лінію для дітей і підлітків під назвою «[Awe!](#)». Там волонтери можуть надати дітям та молоді поради й інформацію, відповісти на їхні запитання та дати відповіді на їхні турботи. Консультації надаються за безплатним телефонним номером, електронною поштою, в чаті або на форумі – усі ці засоби доступні з вебсайту організації.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Повага до здатності, що розвивається

Досліджуючи погляди дитини, фахівці повинні ставитися до них серйозно та визнавати різноманіття здатностей, що розвиваються, кожної окремої дитини. Діти можуть формулювати та висловлювати думки з раннього віку, але зміст їхньої участі та коло рішень, у яких вони беруть участь, будуть обов’язково розширюватися відповідно до їхнього віку та здатності, що розвивається. Це вимагає від фахівців визнавати різноманіття здатностей кожної окремої дитини та пристосовувати своє спілкування до них, щоб уникати як недооцінювання, так і переоцінювання їхніх можливостей. Для деякого припинити ставитися до віку як до перешкоди може стати фундаментальною зміною в поглядах на дітей. Безумовно, дуже малі діти та деякі діти з інвалідністю не можуть робити певних речей, так само як і деякі дорослі мають обмежену здатність. Але це не має ставити їхню здатність під сумнів.

Діти можуть ухвалювати складні рішення або брати в цьому участь. Дослідження демонструють, що дорослі часто недооцінюють здатність дітей і не надають їм таких можливостей. У п. 20 [Загального коментаря ООН № 12](#) говориться, що вислів про «право» кожної дитини, «здатної до формування власних думок», «бути почутою», має розглядатись як зобов’язання, а не як обмеження. І далі:

Держави-учасниці мають виходити з того, що дитина має здатність до формування її або його власних думок і визнавати, що вона або він має право їх висловлювати; дитина не повинна першою доводити свою здатність.

У [Загальному коментарі ООН № 12](#) йдеться також про те, що не може бути мови про оцінювання найкращих інтересів дитини без розуміння її думок. Фахівці повинні подбати про те, щоб полегшити можливості для дитини висловлювати погляди та підтримати здатність дитини, що розвивається, до ухвалення рішень.

ПРИКЛАД

Виходити з наявності здатності

У Словенії Закон про дітей зі спеціальними потребами (2011 р.) передбачає, що дитина зі спеціальними потребами, тобто з фізичною інвалідністю або пониженою здатністю до навчання, повинна, залежно від свого віку та зрілості, брати участь у підготуванні та моніторингу власної Індивідуальної програми з навчання. Це положення, як уявляється, означає культурний зсув у сприйнятті дітей з інвалідністю, бо ним встановлюється зобов'язання і водночас – уперше – правова презумпція щодо здатності дітей з інвалідністю ухвалювати рішення про власну освіту.

3.5 ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ

Розвиваючи чіткість розуміння поглядів дитини з питань порядку денного, фахівці водночас повинні вдосконалювати й розуміння того, яким чином діти бажають реалізувати свої погляди в органах, де ухвалюють рішення, а також того, які прохання щодо вжиття заходів можуть бути спрямовані до осіб, що ухвалюють рішення. Різні контексти передбачають як можливості, так і обмеження стосовно способів, якими діти можуть висловлювати погляди перед «авдиторією» осіб, відповідальних за ухвалення рішень. Під час консультативного ухвалення рішень, як-от вкрай формальних кримінальних проваджень, діти можуть незначною мірою контролювати рішення або можливі способи висловлювання думок. За майже всіх інших обставин можливо застосувати підхід на основі співробітництва. Наприклад, діти можуть обрати варіант, за яким вони висловлюються самі або через посередника (як-от адвоката). Вони можуть забажати бути фізично присутніми під час висловлення думок або ж можуть захотіти приєднатися через відеотрансляцію наживо або відеозапис.

Вони можуть обрати варіант повсякчасної присутності та самостійної участі в ухваленні рішень. У процесі ухвалення рішень на засадах дитячого лідерства діти самі вирішують всі аспекти заходів, що вживаються відповідно до їхніх ініціатив.

Якщо діти діляться поглядами за межами формальних процедур, існує велике різноманіття способів, якими це можна зробити, наприклад розмови з однолітками або фахівцями, зустрічі, нотатки або електронні листи. Усі фахівці, а не лише ті, що беруть участь у дослідженні поглядів дітей, мають, по згоді, задовольняти уподобання дітей щодо форм висловлення поглядів у процесах ухвалення рішень. Після того фахівці зобов'язані вжити заходів, реагуючи на вислухані погляди дітей.

Наприклад, у дошкільному закладі дитина може висловити незадоволення щодо конкретного працівника, а сам працівник і керівник дитячого колективу можуть розібратися разом з дитиною в тому, чи привела зміна працівника або виду діяльності до підвищення комфорту дитини. Працівник, керівник колективу та їхній керівник зобов'язані діяти, реагуючи на побажання дитини.

Серед дій, які нададуть поглядам дитини «належної ваги» при ухваленні рішень, можна відзначити таку: буквально відстежувати побажання дитини й розглянути, які аспекти поглядів дитини можуть бути негайно втілені, а які – ні. Фахівці, які надають поглядам дитини належної ваги при ухваленні рішень, повинні визначити, які відносини, ресурси та послуги можна об'єднати, щоб дозволити вжиття тих заходів, про які просить дитина. Наприклад, діти з інвалідністю, їхні сім'ї та фахівці, що з ними працюють, можуть мати потребу в інформації про наявні послуги в громаді та послуги фахівців, а також у індивідуальній допомозі в задоволенні побажань дітей щодо, наприклад, участі в ширшому колі розважальних заходів.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Найкращі інтереси дитини

При визначенні рішень у провадженнях, які стосуються дитини, на додаток до побажань і почуттів самої дитини, треба враховувати низку чинників. Найкращі інтереси дитини при цьому найважливіші. Держава має робити те, що вважає за краще для захисту дитини, її розвитку та добробуту. Погляди самої дитини на те, що для неї «краще», також важливі, і ці погляди слід сприймати серйозно. Фахівці не в змозі оцінити найкращі інтереси дитини, якщо серйозно не беруть до уваги її погляди. У будь-яких рішеннях, що ухвалюють дорослі в найкращих інтересах дитини, вага, яка надається побажанням, висловленим дитиною, зростає

разом з її віком та зрілістю. Принцип “найкращих інтересів” не повинен панувати над іншими правами, закріпленими в КПД ООН, а отже не повинен використовуватися як привід для відхилення думок дитини. Наприклад, буває необхідність в ухваленні рішень про допущення чи недопущення дитини на засідання суду, у якому вона бажає взяти участь, через турботу про можливу шкоду. Натомість рішення про задоволення побажання дитини про участь у суді слід розглядати та зважувати відповідно до віку та зрілості дитини.

3.6 ПОДАЛЬШІ ДІЇ

Зворотний зв'язок про вжиті заходи та подальші дії – важливий складник участі дітей, бо він демонструє, що погляди дітей почуті й до них виявлено повагу. Фахівці мають регулярно і якомога раніше надавати інформацію про те, що сталося внаслідок вислуховування поглядів дітей (див. додаток 2, де містяться ідеї про те, як надати доступний зворотний зв'язок). Незалежно від того, присутні діти чи ні під час ухвалення рішень, вони повинні мати можливість якомога швидше обговорити будь-які рішення. Фахівці мають надати дітям інформацію та можливість обговорити будь-які рішення, на які вони намагалися впливати. Наприклад, якщо дитина намагалася оскаржити рішення про відрахування її зі школи, вчителі мають повідомити дитину, чи її скарга прийнятна, а якщо ні, то чому.

Рішення не карбуються навічно в камені, а отже потрібна інформація про можливості їх перегляду та оскарження. Дітям слід надавати поради та інформацію про те, яким чином вони можуть подати скаргу або вимагати відшкодування, якщо вважають, що їхні права не дотримані (див. підрозділ 2.5 про механізми оскарження). Щоб діти могли вживати подальших заходів, вони повинні постійно діставати підтримку від дорослого, який вислуховував їхні погляди, або, якщо це неможливо, від іншої організації. Одним з варіантів оскарження рішень дітьми можуть стати колективні дії на основі участі (див. розділ 4 щодо колективної участі).

Слід підтримувати відносини з дітьми (та їхніми сім'ями), щоб діти могли й надалі висловлювати свої погляди та перетворювати їх на нові можливості щодо ухвалення рішень. Процес, завдяки якому дитину почуто і вона впливає на рішення, що стосуються її повсякденного життя, може бути дуже насиченим емоційно. Якщо справи йдуть добре, незалежно від того, чи отримали діти той результат, якого бажали, це може створити позитивні відносини з особою, яка допомагає їм у висловленні поглядів. Для покращення стану дитини та її віри в майбутні процеси на основі участі важливо забезпечити належне керування завершенням або трансформацією цих відносин. Як уже зазначалося, це означає, що дітей з самого початку слід інформувати про часові рамки. Це означає також, що, по змозі, з дитиною слід зустрітися та особисто попрощатися. Фізичне відзначення завершення подібного процесу може бути корисним, особливо в межах триваліших або інтенсивніших процесів.

3.7. АНАЛІЗ, РЕФЛЕКСІЯ ТА НОВИЙ ПОЧАТОК

Участь – це процес, а не разовий захід чи зустріч. Щоб дістати максимальну науку зі зробленого, корисно обміркувати індивідуальний досвід, а також чинники, пов'язані з організацією або контекстом, які впливали на будь-який процес. Ця здобута наука потім може бути використана у планах сприяння індивідуальній участі дітей у майбутньому та створення середовища для участі (див. розділ 2). Поширені суспільні погляди та практична робота установ можуть обмежувати простір для висловлювання дітьми своїх поглядів, засоби, якими вони можуть бути почуті різними аудиторіями, а також вплив цих поглядів. Отже, важливо обміркувати індивідуальні практики та роботу установ. Нижче зазначені запитання допоможуть зробити такі роздуми ефективнішими.

Що маю змінити я або має змінити моя організація, щоб:

- ▶ Забезпечити чіткіше розуміння дітьми того, хто я такий і в чому полягає моя роль?
- ▶ Знати, якою особистою інформацією мені зручно ділитися?
- ▶ Забезпечити володіння з боку дітей потрібною інформацією про цей процес?
- ▶ Надати місце першочерговим турботам дітей поруч з моїми власними?
- ▶ Переконатися, що я / моя організація чує/чує все, про що діти нам говорять, і не нехтую/нехтуємо цим під приводом того, що залучені дорослі не вважають це серйозними речами?

- ▶ Забезпечити якомога чіткішу та безпечнішу презентацію поглядів дітей під час будь-якого ухвалення рішень? Гарантувати, що більшість дитячих побажань можна реалізувати за допомогою будь-яких процесів ухвалення рішень? Чітко звітувати перед дітьми про те, як їхні думки можуть вплинути або вплинули на ухвалення рішень?

— Окрім можливостей для самоаналізу, особи, які працюють з дітьми, мають створити майданчики для вдумливих діалогів з дітьми, колегами, сім'ями і ширшим колом членів громади. Беручи участь у таких процесах, усі зацікавлені сторони можуть аналізувати досягнення та спільні цілі. Ці люди потім можуть стати союзниками, що беруть участь у процесах колективної участі, щоб реалізувати ці цілі або ініціювати зміни.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Міркування на тему дискримінації

Через те що ставлення до дітей – одна з найбільших перешкод на шляху врахування їхніх поглядів у рішеннях, скористайтеся наведеним нижче переліком питань, щоб поміркувати на тему дискримінації як у вашій діяльності, так і в контексті, у якому вона відбувається. Запитайте самих себе:

1. Чи існують ознаки засвоєного адультризму там, де діти сумніваються в законності власних думок? Якщо це так, що ви можете зробити, щоб підбадьорити їх та заохотити до висловлення думок?
2. Чи існують ознаки засвоєного адультризму там, де вік використовується як привід для надання або ненадання дітям конкретних прав? Що можна зробити, щоб усунути будь-які обмеження на основі віку та припущення щодо компетентності дітей?
3. Чи існують ознаки того, що культурний адультризм впливає на людей і процеси, з якими ви стикаєтесь? Що можна зробити, щоб люди більше знали про це явище?

Врешті решт, аналіз і поширення успішного досвіду – важлива частина підготування до майбутніх процесів участі дітей і це надихне інших. Запитайте в себе та в дітей, з якими ви працюєте:

1. Чим ми пишаємося щодо обміну інформацією з дітьми?
2. Чим ми пишаємося щодо врахування першочергових турбот дітей поряд із власними?
3. Чим ми пишаємося щодо забезпечення того, щоб я / моя організація чула все, про що діти нам говорять?
4. Чим ми пишаємося щодо забезпечення нами того, щоб погляди дітей були якомога чіткіше та безпечніше представлені під час будь-якого ухвалення рішень?
5. Чим ми пишаємося щодо забезпечення можливості для дедалі ширшого втілення дитячих побажань за допомогою будь-яких процесів ухвалення рішень?
6. Чим ми пишаємося щодо чіткого звітування перед дітьми про те, як їхні погляди можуть вплинути або впливають на ухвалення рішень?

КОРИСНІ ПОРАДИ

Встановлення контакту з дітьми

Індивідуальні відносини довіри з дітьми можливі, якщо:

- Діти беруть участь з початку й до кінця у будь-яких процесах.
- Діти отримують інформацію про процес у зрозумілому для них вигляді й мають час на її обговорення.
- Запитання від дітей вислуховують, дітей заохочують до висловлення занепокоєнь.

- Діти бачать переконливі докази того, що їхні уподобання та потреби беруться до уваги у відповідних дискусіях.
- Дітей постійно інформують про те, що відбувається і чому це відбувається саме так.

Дитяче лідерство у процесах індивідуальної участі дітей може дедалі посилитися, якщо:

- Діти керують власними зустрічами й це здобуває підтримку.
- Діти вирішують, коли і де проводяться зустрічі.
- Вони вирішують, хто буде присутнім.
- Дітям надається можливість зробити павзу в зустрічі та забезпечити припинення дискусії, якщо вони тимчасово залишають приміщення (можливо, щоб спитати поради або проаналізувати власні думки щодо наявних можливостей).
- На зустрічі відзначаються успіхи і водночас обговорюються проблеми.

Пам'ятайте:

- Діти мають право на інформацію, консультації та підтримку.
- Діти мають право висловлювати погляди з усіх питань, які їх стосуються.
- Дорослі мають своїм обов'язком слухати дітей і брати їхню думку до уваги.
- Вплив думки дитини на рішення залежатиме від віку та зрілості дитини та конкретного рішення. Завжди пояснюйте дитині, чому її побажання реалізувалися або не реалізувалися в будь-якій конкретній ситуації.

РОЗДІЛ 4

КОЛЕКТИВНА УЧАСТЬ

У цьому розділі Посібника йтиметься про права груп дітей на висловлення поглядів та на приділення цим поглядам належної уваги в рішеннях, які їх стосуються, наприклад, щодо професійної діяльності, служб та установ, планування, політики, законодавства та досліджень. Він містить поради з питань, які варто розглянути, рекомендації щодо підходів і практичні приклади для надання допомоги фахівцям у проведенні заходів з колективної участі, з послідовним розглядом кожного з семи етапів:

- ▶ 4.1. Підготування і планування.
- ▶ 4.2. Встановлення контакту з дітьми.
- ▶ 4.3. Визначення проблем і пріоритетів.
- ▶ 4.4. Дослідження поглядів дітей.
- ▶ 4.5. Вжиття заходів.
- ▶ 4.6. Подальші дії.
- ▶ 4.7. Аналіз, рефлексія та новий початок.

У стандартах Ради Європи чітко зазначено, що погляди групи дітей мають бути почуті й належним чином враховані фахівцями в усіх установах, зокрема школах, лікарнях, пенітенціарних закладах, системах захисту дітей та освітніх службах. У *Рекомендації щодо участі* міститься заклик до всіх державних служб забезпечити існування механізмів консультацій з дітьми та одержання від них зворотного зв'язку. Є дуже мало державних служб, видів політики або питань, які не стосуються дітей як прямих чи опосередкованих користувачів. Величезний вплив на дітей мають як передбачені для них служби, як-от школи, освіта, дошкільна сфера, дитячі відділи в лікарнях та установи альтернативного догляду, так і інші служби та види політики, як-от транспорт, житло, планування, міграція, охорона здоров'я та довкілля.

У деяких країнах національне законодавство і політика мають додаткові керівні принципи та правові вимоги щодо організації колективної участі. Наприклад, у розділі 6 Конституції Фінляндії міститься положення про те, що дітям має бути дозволено впливати на питання, які їх стосуються.

Деякі установи (наприклад, школи, надавачі послуг у сфері охорони здоров'я, служби з соціальних послуг і соціального забезпечення, місцеві органи виконавчої влади) мають письмові стратегії, де викладаються засоби підтримки участі дітей, вони ж створили майданчики для прямого діалогу між дітьми та особами, що ухвалюють рішення. Див. *розділ 2*, де містяться ідеї про те, як створити організацію та середовище, засновані на принципах участі.

Фахівці мають брати до уваги ці стандарти та керівні принципи поряд з законодавством у країнах та установах, де вони працюють. Вони дадуть їм уявлення про їхні професійні обов'язки та колективні права дітей у галузі їхньої діяльності, незалежно від того, чи йдеться про школу, установу з охорону здоров'я, суд, міграційні процедури чи соціальний захист дітей.

4.1 ПІДГОТУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ

Фахівці зобов'язані готувати та планувати в межах колективної участі питання про те, з ким вони працюватимуть, цілі, яких досягатимуть, ресурси, які вони можуть забезпечити для сприяння цій роботі. Із самого початку діти можуть бути залучені до поставлення цілей, підготування та планування або ж до консультування фахівців щодо видів діяльності, які більшою мірою засновані на співробітництві або на консультаціях. Див. *додаток 7* (контрольні запитання для підготування до колективної участі).

Процеси, пов'язані з участю дітей, мають більший успіх, якщо їх підтримують дитячі колективи, фахівці та представники громади, які разом опрацьовують вибрані питання. Часто фахівці контактують з групами дітей, з якими пов'язана сфера їхньої професійної діяльності (наприклад, пацієнти, діти, що контактують з правовими системами, діти в системі альтернативного догляду, усі діти, що мешкають у конкретному районі), і можуть потребувати виходу назовні, щоб більшою мірою охопити всіх дітей (тобто дітей з інвалідністю, дітей-ромів, дітей – шукачів притулку). Деякі дорослі (наприклад, члени сімей та представники громад, молоді люди з попереднім досвідом участі, адвокати, постачальники послуг, особи, відповідальні за розроблення політики, та політики) – важливі потенційні союзники у процесах контактування з дітьми, підтримки їх залучення та забезпечення перетворення їхніх думок на дії.

■ Фахівці повинні розглянути питання про те, кого можна і потрібно залучити для оптимізації потенціалу процесів впливової та інклюзивної участі. Вони повинні подбати про рівень впливу в межах процесу, наприклад:

- ▶ Чи залучати учнів до правління школи? Чи є можливості для посилення підходів, заснованих на співробітництві, та роботи з дітьми для спільного опрацювання формату правління? Або ж чи існує простір, де самі діти могли б вносити питання до порядку денного дискусій правління?
- ▶ Фахівці мають також розглянути можливості посилення участі дітей: чи існують окремі моменти (наприклад, під час планування нових послуг, консультування щодо змін у правилах), коли презентація поглядів дітей з конкретного питання на засіданні правління мала б більший ефект?
- ▶ Або чи існують інші можливості для прямого діалогу з директором, його заступниками та об'єднаннями батьків, від яких може бути користь щодо посилення уваги до дитячих ідей?

■ Фахівці мають визначити всі сфери і напрямки в їхній організації, де можна було б проводити в життя дитячі ідеї та забезпечити, по змозі, зобов'язання з боку організації щодо активного розгляду ідей, які походять від діяльності в межах участі дітей.

4.2 ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ З ДІТЬМИ

■ Фахівці мають різні варіанти щодо засобів і місць контакту з дітьми. Можливо, вже існують відповідні колективні структури та мережі, створені організаціями чи установами, наприклад шкільні ради, консультативні групи або мережі з допомоги та догляду. Можливо, існують місця, де зустрічаються або проживають групи дітей, яких стосуються ті чи інші питання, наприклад, молодіжний клуб, майданчик для ігор або дитячий будинок. Можливо, виникне потреба у створенні нової групи шляхом встановлення контакту з дітьми, яких служба залучала до того лише індивідуально, наприклад, як пацієнтів, дітей батьків, що розлучаються, або дітей, яких стосується міграція.

■ Під час контакту з дітьми фахівці мають надати інформацію щодо:

- ▶ ймовірних питань для обговорення та запланованих видів діяльності;
- ▶ практичних питань, наприклад, де й коли виходити на зв'язок або зустрічатися;
- ▶ того, яким чином і якою мірою вони можуть впливати на процес і його результати;
- ▶ очікувань від них;
- ▶ конфіденційності та безпеки;
- ▶ шляхів надання згоди на участь.

■ За деяких обставин слід також інформувати батьків, особливо якщо від них потребується надання згоди, так само як і від самих дітей. Див. додаток 2 (контрольні запитання для підготування доступної інформації для дітей). Інформація стає доступнішою, якщо самі діти долучаються до її розроблення та підготування.

■ Дітей можна запрошувати до участі різними шляхами. Наприклад, до дітей можна звертатися особисто, з використанням контактів і мереж, через сервіси, за допомогою наявних форумів і рад, а також онлайн. Фахівці можуть встановлювати такі контакти самостійно, або ж діти можуть прямо контактувати з іншими дітьми. У різних ситуаціях застосовуються різні підходи. Один з прикладів ± ситуація, виявлена під час підготування цього посібника, коли деякі діти – шукачі притулку вирішили створити групу для розгляду проблем, з якими вони стикалися у своїй установі. Вони пішли до класів у своєму відділі мовної підтримки та скористалися презентацією, щоб поділитися інформацією про процес на основі участі, який вони організували. В іншому прикладі ромські діти за підтримки однієї з НУО створили сторінку у фейсбуку, де запропонували дітям поділитися ідеями щодо безпеки в громаді та злочинів на ґрунті ненависті. Щоб виявляти інклюзивність, фахівці повинні прагнути до застосування різноманітних підходів.

■ Можливо, буде потрібно створити нову групу, щоб більше дітей мали постійні можливості для залучення. *Рекомендація щодо участі* заохочує держави-члени до заснування консультативних органів і дорадчих груп для дітей та молоді на місцевому, регіональному та національному рівнях. У ній ідеться також про те, що дітям має надаватися належна підтримка щодо самостійного захисту інтересів (самоадвокації).

- ▶ **Консультативні органи** – це форуми або мережі, створені для регулярних зустрічей груп дітей, основна мета яких – вплив на ухвалення рішень. Вони часто охоплюють ширші групи дітей, які обирають своїх

представників. Наприклад, шкільні ради, форуми користувачів і дитячі парламенти (див. наведені нижче приклади щодо Кіпру та Литви).

- ▶ **Дорадчим групам** дітей та молоді може надаватися допомога для зустрічей на регулярній основі, сприяння в керуванні послугою чи процедурою або в координації щодо них. Діти роблять зауваження щодо надання послуг, ухвалюють правила, пропонують зміни щодо послуг і моніторять реалізацію своїх ідей на практиці (див. наведені нижче приклади).
- ▶ **Колективна самоадвокація** означає, що діти борються за свої права та ідеї через очолювані дітьми групи, проведення кампаній і громадську активність. Діти можуть брати на себе роль захисників прав людей, брати участь у кампаніях або засновувати об'єднання (див. наведені нижче приклади).

■ Можливо, будуть потрібні форуми та мережі для окремих груп дітей, що зазвичай залишаються поза межами формальних структур. З плином часу це дозволить таким дітям брати участь у традиційніших процесах участі. Наприклад, можна надати підтримку ромським НУО в керівництві діяльністю місцевих груп і національних мереж для дітей з ромських громад, а вже ці діти зможуть надалі розробити власні стратегії участі або побудувати альянси з молодіжними радами та приєднатися до них.

■ Діти, що стають об'єктами особливої дискримінації, наприклад діти – шукачі притулку та діти-біженці, діти – представники ромської громади та інших меншин, діти, залучені до проведення кампаній та інших видів самоадвокації, можуть бути особливо вразливими, бо їхні ідеї можуть суперечити визнаним нормам. Слід нагадати, що рекомендація Ради Європи стверджує:

«Діти та молоді люди, які реалізують своє право на вільне вираження поглядів, повинні бути захищені від шкоди, зокрема залякування, помсти, віктимізації та порушення їхнього права на недоторканність приватного життя».

ПРИКЛАД

Міжпоколінська підтримка громадської активності

Наприкінці 2018 р. у Франції деякі студенти виступили проти нещодавньої урядової реформи освіти другого ступеня середньої школи, у ході якої орієнтація учнів щодо вибору окремих видів освіти стала відбуватися раніше, а через це прибрано три види широкого вибору предметів: природничі науки, література або соціальні науки. Школярі також виступили проти жорстких правил вступу до університетів, які вони вважали надто вибірковими. У відповідь діти, педагоги та батьки долучилися до громадської активності. У Франції з 1994 р. існує [Спілка учнів](#) старшої школи. Вона надала учням підтримку в проведенні демонстрацій і захисту їхніх прав. Об'єднання профспілок учителів, батьки та адвокати також організувалися, щоб продемонструвати підтримку студентів, які проводили демонстрації, через публікації листів у газетах з проханням надати дітям право на страйк, вимогами захистити їх від покарання і висловленням підтримки права дітей на свободу вираження поглядів. [Вебсайт](#) Міністерства освіти Франції надає рекомендації щодо реалізації права учнів старшої школи на встановлення плакатів, створення груп, зустрічі та публікації.

■ Фахівці мають створювати або підтримувати дитячі форуми, дорадчі групи та мережі самоадвокації, які дозволяли б участь дітей та захищали її за уразливих обставин. Учителі та інші фахівці можуть підтримати право дітей на вираження поглядів, забезпечуючи знання дітьми їхніх прав, висловлюючи підтримку дитячих ідей і права дітей на вираження поглядів, протестуючи проти будь-якого несправедливого поводження та забезпечуючи доступ до майданчиків та інших ресурсів. Діти та молоді люди можуть висловити бажання створити спілки школярів для захисту своїх прав, як вони це зробили, наприклад, у Франції та Норвегії (Див. додаток 8 (контрольні запитання для підтримки права дітей на свободу вираження поглядів та об'єднання)).

■ В усіх групах фасилітатори мають створити безпечне та спокійне середовище, де діти могли б самі робити вибір – висловлюватися чи ні, і яке допомогло б підтримати їхнє добре самопочуття. Цьому допоможуть зауваження, здатні зняти напругу, ігри та неформальні види діяльності. У розділі 5 цього посібника дано посилання на низку практичних підручників, більшість з яких доступні в інтернеті.

ПРИКЛАД

Молодіжна дорадча група на конференції дружніх до дітей міст

В Іспанії в листопаді 2019 р. Молодіжна дорадча група, що складалася з 12 молодих людей віком від 12 до 18 років і представляла місцеві молодіжні ради шести різних автономних спільнот Іспанії, була запрошена на п'ятий Конгрес дружніх до дітей міст. Ця група консультувала організаторів конгресу щодо програми заходу, брала участь у панельній дискусії як промовці та провела власний семінар, цілком присвячений дітям та молодим людям. Цей семінар складався з чотирьох круглих столів на визначені групою теми: рівноправність, відпочинок та вільний час, довкілля та освіта.

40 дітей і молодих людей віком від 12 до 18 років зібралися разом для дискусій на семінарі. Під час семінару члени дорадчої групи та інші молоді учасники обмінювалися думками з різних питань, що турбують дітей та молодь. У ході дискусії народилися ідеї та лозунги, а її висновки були наступного дня представлені всьому конгресові. Молоді люди чітко артикулювали свою стурбованість з приводу таких питань, як зміна клімату, гендерна нерівність та освіта. Вони також зазначили, що відчувають себе причетними до розвитку інклюзивності та висловили думку про те, що зробити так, щоб тебе вислухали, усе ще залишається проблемою

ПРИКЛАД

Спільне визначення пріоритетів

На Кіпрі 2001 р. був заснований Дитячий парламент як продовження регулярного заходу під назвою "Дитячий тиждень", під час якого діти "забирали собі" місця в парламенті країни. Дитячий парламент став постійним органом; волонтери, що пройшли навчання, модерують його сесії та дискусії. Парламент складається з 80 дітей віком від 13 до 18 років, які представляють різні соціальні групи Кіпру, зокрема й три визнані конституцією кіпрські меншини. Діти самі визначають питання і запроваджують заходи з імплементації Конвенції про права дитини. Крім того, їхню думку запитують з питань порядку денного уряду. 2017 р. уряд Кіпру запросив Дитячий парламент зробити внесок у розроблення Національної стратегії щодо сексуального та репродуктивного здоров'я дітей і молодих людей. На цій зустрічі дітям надали інформацію про поточну політику на Кіпрі та в інших країнах. Їхні пропозиції було внесено до першого проєкту стратегії, а потім їх розглянули комітети, відповідальні за планування (разом з бюджетом) і моніторинг.

ПРИКЛАД

Дорадча група "2getherLAND Camp"

Групи дітей і молодих людей можуть діставати підтримку для проведення зустрічей на регулярній основі з метою керування послугою або координації щодо неї. Діти та молоді люди роблять зауваження щодо надання послуги, ухвалюють правила та пропонують шляхи її розвитку. У Німеччині Фонд Бертельсманна разом з партнерами у жовтні 2019 р. організував збори під назвою "[2getherLAND Camp](#)". Усього там було 220 дорослих та дітей віком від 8 до 18 років, вони обговорили тему нерівноправності в Німеччині. Наприкінці заходу вони мали 14 проєктів з подолання нерівноправності на місцевому рівні за допомогою міжпоколінських партнерств. А за рік до цього заходу обрано дорадчу групи з числа молодих людей для участі у визначенні пріоритетних тем, ухвалення рішень щодо брендингу та програмних пропозицій, а також для підтримки залучення до заходу інших молодих людей. Члени дорадчої групи молодих людей також вели деякі з семінарів на заході та відіграли ключову роль в оцінюванні його впливу та подальших дій. Результатом заходу стало зобов'язання партнерів щодо підтримки участі дітей у постійних заходах на місцевому рівні.

ПРИКЛАД

Спілка школярів Литви

Спілка школярів Литви (The Lithuanian School Students' Union – LMS) – добровільне, неприбуткове об'єднання рад школярів Литви. СШЛ – парасолькова структура, яка представляє учнів середньої школи в автономних радах учнів середньої школи, районних і міських студентських радах та інформаційних центрах студентських рад.

У березні 2020 року Комітет з молодіжної політики Спілки студентів Литви, зосередившись на ситуації щодо пандемії COVID-19, взяв участь у зустрічах з Міжвідомчою комісією з соціального захисту дітей, Радою освіти Литви та Міністерством освіти, науки та спорту. Вони обмінялися думками з питань дистанційного навчання, проведення екзаменів та емоційного середовища. Вони також взяли участь у пресконференції разом з урядом і створили анкету для учнів. Наявність цієї мережі дозволила урядові оперативно отримати інформацію, здатну покращити його політику.

<https://www.moksleiviai.lt/naujienos/ka-geguzes-menesi-veike-jaunimo-politikos-komitetas/>

4.3. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПРІОРИТЕТІВ

Проблеми і пріоритети процесів участі дітей можуть бути визначені в площинах консультативного процесу, процесу на засадах співробітництва та процесу на засадах дитячого лідерства. Якщо визначення пріоритетів має консультативний характер, дорослі опитують групи дітей щодо їхніх поглядів на наперед визначені питання. Наприклад, менеджер інтернату може розробляти правила і попросити дітей зробити вибір щодо внесення до них певних елементів. Визначення пріоритетних питань може мати більший рівень співробітництва, якщо діти та дорослі зміцнюються в довірі та розумінні. Якщо підхід більшою мірою заснований на співробітництві, тоді дорослі можуть пропонувати дітям питання, бо або знають, які питання, можливо, турбують дітей, або просять їх про поради, але водночас діти також мають можливість висувати власні пріоритети. Іншими словами, це передбачає певну міру партнерства між дорослими та дітьми. Згідно з підходом, заснованим на дитячому лідерстві, дорослі – фасилітатори, які дозволяють дітям визначати власні цілі, надають для цього можливості чи підтримку та дотримуються визначеного дітьми порядку денного. Фахівці мають встановити, до якої міри вони можуть дозволити дітям обирати власні питання та пріоритети (див. наведений нижче приклад Уельсу).

ПРИКЛАД

Визначення пріоритетів на засадах дитячого лідерства

Національна асамблея Уельсу запитала в 2 700 уельських дітей віком від 8 до 18 років про те, що їх турбує. До кола респондентів увійшли діти з бідних сімей, діти-інваліди, діти - шукачі притулку, ромські діти та представники інших етнічних меншин. Виявилось, що в дітей не було безпечних місць для гри та проведення часу разом, і це змусило комітет дослідити зазначене питання. Комітет провів публічні консультації з фахівцями та дітьми. Діти казали про те, що вони бажають мати безпечні місця для гри під наглядом дорослих. Дорослі повідомили про їхні погляди, проте діти мали також можливість безпосередньо зустрітися з особами, які ухвалюють рішення з цього питання. 2010 р. оприлюднено доповідь, яка містила погляди дітей, і це вплинуло на розроблення офіційних рекомендацій "Обов'язки з забезпечення достатньої кількості місць для гри" в межах Заходу 2010 для дітей та сімей (Уельс) (statutory guidance for the [Play Sufficiency Duties](#) within the Children and Families (Wales) Measure 2010). Цю ініціативу започаткували та очолили дорослі. Діти та дорослі домовилися про питання, яке слід вивчити, тобто про безпечні місця для гри, і діти висловили свої думки. А потім дорослі ухвалили рішення щодо цілей, рекомендацій і плану дій.

■ Складання мапи спільноти (див. наведений нижче приклад) – це заняття, яке дозволяє визначати пріоритетні питання за підходами на засадах дитячого лідерства або співробітництва. Воно добре спрацювало по всій Європі з групами дітей різного віку і з застосуванням різних стилів спілкування. Учасники працюють у малих групах і наносять на великий аркуш паперу за допомогою малюнків, слів, предметів чи світлин місця, важливі для їхнього повсякденного життя. Отже, з'являється «мапа» їхньої спільноти, установи або навіть будівлі. Потім діти за допомогою ручок, аркушків для заміток, стикерів або інших предметів показують місця, де в них все добре, та місця, де вони хотіли б щось змінити. Цю діяльність можна спрямувати в річище прав людини, якщо сказати: «Покажіть місця, де ваші права дотримані, та місця, де цього не стається». Такі групи показують одна одній важливі місця на мапах, обговорюють складнощі та шляхи їх розв'язання, діляться ідеями про зміни, над якими вони хотіли б працювати, а потім вони можуть проголосувати щодо пріоритетних питань процесу участі.

ПРИКЛАД

Складання мапи переваг і потреб дитячої ромської спільноти

550 ромських дітей і молодих людей з 9 країн Європи взяли участь у складанні мап своїх спільнот за підтримки НУО ромів та науковців. Вони визначили свої турботи, які потім дослідили і щодо яких вжили подальших заходів, щоб внести зміни у своє життя й життя своїх спільнот. Див www.peeryouth.eu

Такою діяльністю зі складання мап можна скористатися багатьма способами. Наприклад, ромські підлітки можуть створити мапу дороги до клініки, позначити на ній як перешкоди, так і сприятливі чинники. Вони також можуть подивитися мапи одне одного та обрати пріоритети для дослідження і подальших дій з метою створення кращих сервісів (наприклад, амбулаторії на основі клініки) або позитивних підходів, які вже спрацювали. Дотримуючись підходу на засадах співробітництва, дорослі потім висловлять ідеї стосовно власних занепокоєнь і можливостей ініціювати зміни, які вони здатні запропонувати.

■ За багатьох обставин неможливо відразу зробити зміни на основі всіх дитячих пріоритетів. Фахівці та діти, фасилітатори процесів участі, мають, отже, надати дітям можливість визначити пріоритетні питання для подальшого дослідження.

4.4 ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДІТЕЙ

■ Діти можуть повідомляти про свої ідеї за допомогою багатьох засобів і механізмів, як онлайн, так і офлайн. Вибір потрібного підходу залежатиме від самої групи дітей і питань для розгляду. Інклюзивність означає для фахівців необхідність забезпечити різні можливості, виходячи з низки інтересів і потреб. Заходи зі сприяння участі дітей мають бути спрямовані на залучення всіх дітей, яких вони стосуються, зокрема вразливих дітей або дітей, які рідко мають можливість висловитися. Якщо докласти зусиль для вибору правильних підходів, до участі будуть здатні навіть дуже малі діти. Самі діти – найкращі вчителі щодо методів, які працюватимуть відносно них. Ось найпоширеніші методи дослідження поглядів дітей:

■ **Розмови та опитування.** Їх можна проводити усно та онлайн, формально або неформально. Від них можна отримати просту або деталізовану інформацію залежно від запитань і форми фіксації відповідей. Опитування можуть мати вигляд простих анкет, де треба ставити пташки в клітинках, або ж розлогих письмових відповідей. Не забувайте застосовувати кольори та графіку в усіх письмових матеріалах (див. нижче приклад).

ПРИКЛАД

Опитування дітей онлайн

2020 р. в Сербії 1 571 дитина віком від 5 до 18 років взяла участь в анонімному опитуванні в інтернеті. Діти представляли як міста, так і сільську місцевість. Вони давали відповіді на запитання щодо кризи COVID-19 і про те, як на них вплинули надзвичайні заходи. Їх запитали

про те, як вони знайшли доступ до інформації про вірус, як проводять вільний час, як знаходять доступ до підтримки і яку підтримку щодо навчання вони мають. Вони також висловилися про те, що їх турбує понад усе й чого їм не вистачає.

Опитування показало, що дітям найбільше не вистачало соціального життя та свободи. А турбувала їх найбільше невизначеність. Вони повідомляли про істотні проблеми з доступом до комп'ютерів та про виклики на шляху до навчання онлайн. Дехто з дітей відзначив потребу в додатковій інформації про те, чи вистачить сім'ям грошей і продуктів. Їхні занепокоєння були враховані в адвокаційній роботі та офіційних документах на національному та європейському рівнях.

■ **Групові заняття.** Можна скликати малі групи для зосередження на окремій темі або окремому питанні. Або ж, як альтернатива, велику групу можна поділити на кілька малих. Продумайте різні запитання, у відповідях на які ви хочете побачити погляди дітей. Оберіть кілька відкритих запитань для спрямування обговорення або забезпечте креативні дії, за допомогою яких діти зможуть висловити свої ідеї. Зробіть усе, щоб цей захід був приємний для дітей. Це означає, що має бути достатньо перерв, а певний час слід витратити на розваги.

ПРИКЛАД

Застосування методики “фотовойс” як засобу слухання

“Фотовойс” – це термін, який використовується для опису низки методик, за якими діти за допомогою світлин фіксують різні аспекти свого життя та міркують про них. У Нідерландах медичні працівники нової педіатричної палати вирішили з'ясувати, якої думки діти про нове приміщення. Дітей попросили сфотографувати як те, що їм подобається, так і те, що їм подобається не дуже. Їх попросили пояснити свої мотиви стосовно кожної світлини. Дітям роздали копії всіх світлин, маленьку книжку та деякі приладдя для проведення вільного часу.

Наприклад, дитина (дівчинка 12 років) зробила світлину скляних дверей і пояснила, що їй важко спати через світло. А коли пізніше світлини обговорювали з батьками, то ті сказали, що їм подобається бачити доньку, перебуваючи в холі. Цей приклад доводить, яка важлива перспектива, з якої бачить речі дитина, і як вона може відрізнитися від поглядів її оточення. Цей фотопроект надав медичному закладові цінну інформацію. Турботи дітей про приватність і світло були розв'язані: стали затемнювати й затуляти вікна.

Див. Лоренц Л.С. та Колб Б. (2009). Залучення громадськості за допомогою візуальних методів досліджень на основі участі (Lorenz, L. S., & Kolb, B. (2009). Involving the public through participatory visual research methods). Health Expectations, 12(3), 262–274.

■ **Консультативні заходи.** Це можуть бути збори великої кількості дітей в одному фізичному чи онлайн-просторі для залучення їх до різних видів консультацій та інших видів активності. Консультативні заходи можуть також проводитися для дітей і молодих людей у їхніх спільнотах. Існує дуже багато технік та моделей консультацій. Якщо вам потрібні ідеї щодо застосовних видів активності, продивіться одну з книг у розділі «Ресурси». Залучайте дітей до підготування та планування заходів для стимулювання повнішої участі інших дітей.

ПРИКЛАД

Консультації з малолітніми дітьми щодо якості послуг

В Ірландії протягом 2017 р. [Комітет графства Роскоммон з питань послуг для дітей і молодих людей](#) провів консультативні сесії з групами дітей віком 3,5 – 4 роки для покращення послуг. Тема консультацій звучала так: “Що, на думку малих дітей графства Роскоммон, допоможе їм жити здоровішим, щасливішим та активнішим життям?” Консультації передбачали підготування разом з дітьми, сім'ями та фахівцями і проводилися шляхом ігор та інтерактивних занять.

У деяких з дитячих вимог ішлося про можливості гратися у дворах, “обнімайки” від дорослих, відносини з якими важливі, достатня кількість сну і води, а їм самим нагадали про необхідність чистити зуби та допомогли в цьому. Узагальненням результатів стала метафора вулкана, який представляв потреби, що їх діти мали щодня, часто та іноді. “Щасливий та здоровий вулкан” був покладений в основу Плану Роскоммону щодо здоров’я та добробуту раннього дитинства, його доведено до відома всіх служб графства, що мають справу з раннім дитинством.

■ **Свідки-експерти.** Це означає розмови або зустрічі з людьми, які можуть дати поради щодо перетворення дитячих поглядів у дії.

■ Під час організації заходів з дослідження творчості і надання діяльності групи розважального характеру можуть допомогти підтримати інтерес з боку дітей і сприяти їм у висловленні поглядів. Це стосується ставлення з боку фасилітатора(ів), заходів і місць для зустрічей. Фасилітатори повинні демонструвати почуття гумору, бути спокійними, творчими та активними. Вони можуть застосовувати фото- та відеотехніку, комп’ютери, вебкамери та художні матеріали. Дітей можна залучати як співфасилітаторів, пропонувати їм готувати та вести сесії.

■ Перераховані у [розділі 5](#) ресурси містять подробиці щодо заходів, методів та інструментів, які застосовуються при роботі з групами дітей. Організатори мають продумувати, якими будуть місця зустрічей, а в ідеальному разі – залучати дітей до визначення придатних місць онлайн та офлайн, мають переконатися в тому, що ці місця доступні для дітей, а сам доступ легкий. Фасилітатори колективної участі мають забезпечити час для визначення базових правил або колективного договору з усіма учасниками (див. наведені нижче практичні поради). Див. також [додаток 1](#) (контрольні запитання для фахівців щодо практичних аспектів 9 основних вимог до безпечної, змістовної та етичної участі дітей) та [додаток 3](#) (контрольні запитання для фахівців щодо сприяння безпеці та добробуту дітей під час колективних заходів і видів активності на основі участі).

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Базові правила або колективні договори

Фасилітаторам рекомендується залучати дорослих і дітей до встановлення базових правил заходів на основі участі на самому початку процесу та постійно мати можливість їх перегляду для забезпечення позитивних і безпечних вражень усіх учасників від заходу. Іноді краще придумати для них іншу назву: “як ми домовимося працювати разом”, адже слово “правила” може відлякувати.

Слід охопити, зокрема, такі питання:

- Питання здоров’я та безпеки, наприклад пожежної безпеки, доступу, телефонних номерів.
- Слухання сказаного та надання йому цінності.
- Повага до всіх.
- Дискримінаційні мова та дії, булінг.
- Конфіденційність і захист дітей.
- Застосування сленгу.
- Підтримка у висловленні будь-яких занепокоєнь.
- Використання соціальних мереж.

4.5 ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ

Як на цьому наголошується скрізь у посібнику, допомога дітям у висловленні поглядів – лише частина справи. Для участі дітей потрібні *простір* та *голос*, але діти повинні також мати аудиторію та певний *вплив*. Необхідно розглядати думки дітей і приділяти їм належну увагу під час ухвалення рішень. В ідеальному разі ще на стадії підготовки має відбутися певне планування того, як найкраще презентувати погляди та ідеї дітей і використати їх як докази на користь змін. Наприклад, школа може висловити побажання щодо консультацій з дітьми в контексті розроблення правил про користування гендерно-нейтральними туалетами. На стадії планування директор і керівний орган мають погодитися на зустріч з представниками дітей та фасилітаторами і виділити час на те, щоб вислухати їх і належним чином розглянути ідеї та пропозиції дітей. Необхідно визначити дату, до якої діти отримають зворотну інформацію про те, яким чином їхні пропозиції взято до уваги, а також слід погодити засоби доведення цієї інформації та інформації про подальші дії до всіх дітей. На етапі вжиття заходів діти можуть взяти участь у перегляді цих планів і відповідей інших дітей, а також у підготованні рекомендацій до подальших дій або ж очолити ці процеси.

ПРИКЛАД

Визначення людей, до яких можна звернутися з закликом до дій

У період з 2012 по 2020 рр. молоді дослідники з усієї Великої Британії керували дослідженням з прав дітей-інвалідів та проводили його за підтримки Центру участі дітей і молодих людей ([The Centre for Children and Young People's Participation](#)). Вони змогли опрацювати стенограми інтерв'ю, малюнки та підсумкові історії досвіду інших дітей-інвалідів і скористалися наведеною внизу графікою для визначення того, про що просять інші діти та хто може допомогти їм досягти цих цілей. Потім вони скористалися цією інформацією для написання рекомендацій щодо дій на рівні громади, служб та уряду. Вони презентували ці рекомендації омбудсманові, який профінансував перший рік їхньої діяльності, вони також вжили заходів у парламенті Великої Британії, в муніципалітетах, разом з сім'ями та друзями, а також поінформували про це Комітет ООН з прав дитини. Потім вони поширили цю модель на міжнародному рівні, працювали з молодими людьми з інвалідністю та громадами в Японії для проведення там аналогічного дослідження і знову взяли участь в альтернативній доповіді Комітетові ООН з прав дитини. У Кінцевих зауваженнях Комітету ООН щодо обох країн містилася підтримка реалізації деяких рекомендацій молодих дослідників.

Діти можуть також висловити побажання до фахівців підтримати їх у самоадвокації: вжити заходів для підвищення обізнаності щодо їхніх турбот, а також змін, втілення яких вони хотіли б бачити за допомогою навчання, кампаній, петицій, листів політикам, свідчень під час формальних розслідувань, страйків або демонстрацій. Щоразу, коли це можливо, їм слід надавати повноваження діяти як захисники прав людини; організація «[Child Rights Connect](#)» у Женеві оприлюднила 2021 р. Посібник з прав захисників прав дитини.

ПРИКЛАД

Самоадвокація. Заборона використання мішків для сміття

Діти, що перебували в установі альтернативного догляду в одному з муніципалітетів у Великій Британії, поскаржилися на те, що коли вони переїжджали з одного місця до іншого, то мусили пакувати свої речі в мішки для сміття. Чемоданів вони не мали, а переїзд відбувся раптово. Коли муніципалітет відмовився вживати заходів, молоді люди за підтримки соціальних працівників та опікунів звернулися до місцевої газети та на її сторінках пояснили, яке це жажиття – носити власні речі в мішках для сміття. 2015 року у відповідь на цю акцію з боку дітей були запроваджені нові правила, якими заборонялося використання мішків для сміття та забезпечувалася наявність умов для зберігання і переміщення речей у разі раптової зміни розташування.

Робоча таблиця: **Кого ми можемо попросити допомогти в досягненні наших цілей і що ми хочемо, щоб вони зробили?**

Діти просять про:	<input type="text"/>
Як можуть ці люди допомогти?	Надайте пропозиції про те, що їм слід зробити:
Діти	<input type="text"/>
Сім'ї	<input type="text"/>
Служби у справах дітей	<input type="text"/>
Громади	<input type="text"/>
Уряди	<input type="text"/>
Компанії	<input type="text"/>

4.6 ПОДАЛЬШІ ДІЇ

Фахівці та фасилітатори повинні регулярно та якомога оперативніше надавати дітям зворотний зв'язок стосовно того, що сталося внаслідок вислуховування поглядів дітей. Іноді очікування офіційних документів може забрати надто багато часу, і якщо зворотного зв'язку слід очікувати місяці (або ж роки!), тоді важко буде зберегти мотивацію учасників. Усім дітям-учасникам слід надавати негайну інформацію про їхню участь, її вплив, наслідки та подальші кроки. *Загальний коментар ООН № 12* пояснює це так:

Через те що дитина має право на те, щоб її чи його погляди були належним чином враховані, особа, яка ухвалює рішення, повинна повідомити дитину про результати процесу і пояснити, яким чином її або його погляди були розглянуті. Зворотний зв'язок – гарантія того, що думки дитини не лише формально вислухані, але й ставлення до них серйозне.

По зможі, дітям мають бути запропоновані, з відповідною підтримкою, участь у подальших процесах, наступні дії, а також поширення досвіду участі в групах однолітків, місцевих спільнотах та інших організаціях.

ПРИКЛАД

Подальші дії після консультацій з дітьми

У Мілані (Італія) з нагоди спеціальної, відкритої для дітей, сесії міської ради, багато дітей висловили побажання зробити що-небудь із садками при їхніх школах. Як результат, муніципалітет Мілана залучив дітей міста на основі участі до планування, трансформації та спільного керування оновленням 9 садків при школах у різних районах Мілана. У [проєкті "Шкільний садок"](#) взяли участь 16 дитсадків і початкових шкіл, відповідні громади, місцеві ради й установи технічного сектору. Він ставив на меті покращити зелені ресурси міста шляхом вислуховування пріоритетів дітей і стимулювання їхнього почуття співпричетності.

Цей процес тривав понад 3 роки, діти брали участь у дослідженні потреб громад, формулюванні та доборі ідей, польових тестуваннях дібраних ідей і підготовчих роботах у садках (фарбування та насадження). Як тільки садки були відкриті, діти та сім'ї визначили разом правила їх спільного менеджменту та створили таблички з інструкціями, які розмістили в різних садках.

Звітність про діяльність у межах участі може набувати різних форм. Для того, щоб вплив був максимальний, важливо обирати формати, які можуть промовляти до «авдиторії», тобто осіб, які ухвалюють рішення, а також безпосередньо залучати дітей до їхнього розроблення. У додатку 2 містяться поради щодо підготування інформації, доступної дітям. Поряд з традиційними письмовими звітами це можуть бути плакати, історії, аудіо- та відеозаписи, драматичні твори, візуальні діаграми та резюме, виставки та мапи. Зворотний зв'язок повинен містити таку інформацію:

- ▶ Резюме дитячих ідей і рекомендацій.
- ▶ Заплановані та реалізовані заходи.
- ▶ Будь-які відповіді від осіб, які ухвалюють рішення, та погоджені з ними подальші кроки.
- ▶ Плани щодо інших подальших заходів разом з особами, що ухвалюють рішення.
- ▶ Шляхи подальшої участі дітей у заходах.

Подальші заходи з підтримки набраного ініціативами руху поза дитячими вимогами охоплюють дитячий лобізм і кампанії в соцмережах, щоб забезпечити поінформованість людей про те, що певна особа, яка ухвалює рішення, взяла або не взяла на себе відповідні зобов'язання. «Шкільний страйк заради клімату», що відбувається на постійній основі, – приклад цього.

ПРИКЛАД

Подальші дії після висування вимог з боку дітей

У глобальному масштабі діти вимагають дій з обмеження кліматичних змін; страйки учнів – постійний приклад+ того, як у різний час формулюються і заново формулюються вимоги за допомогою різних акцій і стратегій комунікації. Наприклад, у контексті пандемії COVID-19 молоді активісти проти зміни клімату організували 3 квітня 2020 р. у Польщі віртуальні страйки з мобілізаційним слоганом: “Мий руки, але не вмивай рук, скидаючи з себе відповідальність за клімат”. Вони передбачали 6 акцій:

- Зроби світлину з банером / карткою, додай гештеги. Запости світлину у твоїй соціальній мережі й тегни нас!
- Вивісь банер кліматичної кампанії в себе у вікні або на балконі, сфотографуй його і вистав у соцмережах.
- Зачекинься на наші події у фейсбуці! Підпишись на нас у наших соцмережах.
- Постав нашу рамку на світлину у твоєму профілі у фейсбуці! Пошир наші пости в інстаграмі про те, скільки людей почули про наш страйк!
- Мий руки, але не дай політикам умити руки з приводу відповідальності за клімат!
- Вступи до групи протесту в твоєму місті!

Див. у Польщі <https://www.msk.earth/strajk>

Див. також у Німеччині <https://fridaysforfuture.org/digital-strike-24th-april/>

Діти можуть також бути залученими до наступних етапів реалізації рішень, беручи участь у групах або комітетах, які використовують отримані від дітей свідчення як основу для нових правил або послуг. Фахівці, по змозі, повинні підтримувати дітей, які бажають діяти після одержання зворотного зв'язку та продовжувати тиск задля покращення послуг, посилення поваги до їхніх прав або реформування законодавства і політики. Водночас фахівці у цій ролі можуть бути обмежені в часі. Має минути час, перш ніж відкриються вікна можливостей для змін. Широкомасштабні зміни – це тривалий процес, і певні моменти надають кращі можливості для змін, ніж інші.

4.7 АНАЛІЗ, РЕФЛЕКСІЯ ТА НОВИЙ ПОЧАТОК

У цьому посібнику наголошується на важливості аналізу, рефлексії та здобутті практичної науки. Фасилітатори мають розглянути питання про те, як діти беруть участь у заходах, про те, чи потрібно вносити зміни до майбутніх заходів для надання їм більшої інклюзивності, а також про те, які стилі комунікації виявилися ефективними. Діти, що брали участь, мають заохочуватися зробити відповідний внесок. Фахівці мають запитати в дітей, чи задоволені вони процесами участі і як, на їхню думку, ці процеси можна покращити. Ось кілька простих запитань до фахівців, над якими можна поміркувати разом з усіма учасниками:

- ▶ Чого ми хотіли досягти
- ▶ Чого ми вже досягли?
- ▶ Які в нас проблеми?
- ▶ Яку науку ми засвоїли з приводу того, які інструменти працюють, а які – ні?
- ▶ Що ще можна зробити?
- ▶ Чим ми пишаємось?
- ▶ Що можна покращити наступного разу?

Для докладнішого оцінювання контексту групової участі існує [Інструментарій організації «Save the Children» для моніторингу та оцінювання участі дітей](#), який надає корисні рекомендації для осіб, що працюють з дітьми, щодо ведення моніторингу та оцінювання участі, а також практичні інструменти, які можуть допомогти у зборі необхідної інформації на рівні організації.

КОРИСНІ ПОРАДИ

Практичні пріоритети колективної участі

Корисно навчатися на досвіді інших людей. Під час опитування, проведеного в контексті підготування цього посібника, спеціалісти-практики з різних країн Європи, що працюють у сферах охорони здоров'я, освіти, правосуддя та служб у справах дітей і молоді, поділилися власним досвідом фасилітації? участі та згадали колег-практиків, які працюють над тим, щоб участь дітей була ефективна, інклюзивна та така, що приводить до змін:

- Створюйте сприятливі умови. До дітей слід ставитися як до носіїв прав, їх слід визнавати активними громадянами, залученими до громадської діяльності.
- Намагайтеся представляти всіх дітей. Аналізуйте, ведіть моніторинг і намагайтеся зрозуміти, як повно учасники представляють інших, і як можна запровадити інклюзивніші практики.
- Пам'ятайте про час. Пам'ятайте, що зміни в політиці можуть статися через місяці або роки.
- Створюйте «міжособистісні процеси впливу». Імовірність успіху вища, якщо вплив чиниться через взаємодію та координацію. Якщо діти не ведуть діалогу з особами, що ухвалюють рішення, або якщо цей контакт конфронтаційний та ворожий, це знижує шанси на те, що їхні ідеї матимуть вплив.
- Чітко артикулюйте зміни, яких прагнуть діти, та чітко доводьте це до осіб, що ухвалюють рішення. Змін досягти важче, якщо цілі нечітко сформульовані або якщо ніхто не розуміє організаційного чи політичного ландшафту. Якщо особи, що ухвалюють рішення, нададуть інформацію про можливості для дискусії та змін, це буде корисно.
- Посиліть поінформованість і розуміння. Інформаційні кампанії допомагають створити підтримку дитячих ідей, а це може привести до того, що їхні турботи посядуть важливіше місце на порядку денному. Якщо діалог не приводить до змін, використання звичайних і соціальних медіа може стати допомогою в розповсюдженні інформації. Демонстрації та страйки в поєднанні з висвітленням у медіа можуть принаймні зробити так, щоб люди знали про дитячі турботи.

РОЗДІЛ 5

РЕСУРСИ

У цьому останньому розділі посібника міститься інформація щодо додаткових ресурсів для допомоги фахівцям, які працюють з дітьми, у реалізації права дітей бути почутими. Ця добірка організована за тематичним принципом. Усі ресурси викладені онлайн англійською мовою. Деякі публікації доступні іншими мовами і про це вказано окремо.

5.1 ПРАВОВІ СТАНДАРТИ

Рада Європи

- ▶ [Рекомендація CM/ Rec\(2012\)2 про участь дітей і молоді віком до 18 років.](#)
- ▶ [Рекомендація CM/Rec \(2011\)12 про права дитини та дружні до дітей і сімей соціальні служби](#) (2011).
- ▶ [Керівні принципи Комітету міністрів щодо дружньої до дітей охорони здоров'я](#) (2011).
- ▶ [Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей](#) (2010).
- ▶ Інші ресурси [на тему дружнього до дітей правосуддя.](#)
- ▶ [Рекомендація CM/Rec\(2010\)7 щодо Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини.](#)
- ▶ [Рекомендація 128 \(2003\) про переглянуту Європейську хартію участі молодих людей у місцевому та регіональному житті.](#)

ООН

- ▶ [Загальний коментар № 24 щодо прав дитини в системі правосуддя стосовно дітей \(2019\).](#) Комітет ООН з прав дитини. Надає сучасне тлумачення Конвенції для рекомендацій державам щодо цілісного впровадження систем правосуддя у справах дітей, які сприяли б реалізації прав дітей та захищали їх. У наявності англійською, французькою, іспанською, російською, китайською та арабською мовами.
- ▶ [Загальний коментар № 20 про реалізацію прав дитини в підлітковому віці \(2016\).](#) Комітет ООН з прав дитини. Надає сучасне тлумачення Конвенції для рекомендацій державам щодо законодавства, політики та служб, які потрібні для сприяння цілісному розвитку підлітків, який узгоджувався б з реалізацією їхніх прав. У наявності англійською, французькою, іспанською, російською, китайською та арабською мовами.
- ▶ [Загальний коментар № 14 про право дитини на приділення першочергової уваги забезпеченню його або її найкращих інтересів \(2013\) Комітет ООН з прав дитини.](#) Головна ціль цього коментаря полягає в посиленні розуміння та застосування права дитини для того, щоб її найкращі інтереси були оцінені та їм була приділена першочергова, а деколи найголовніша увага. У наявності англійською, французькою, іспанською, російською, китайською та арабською мовами.
- ▶ [Загальний коментар № 12 про право дитини бути почутою \(2009\).](#) Комітет ООН з прав дитини. Цей коментар надає докладнішу інтерпретацію статті 12 та поради щодо її реалізації стосовно окремих дітей і груп дітей. У наявності англійською, французькою, іспанською та арабською мовою.

5.2 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УЧАСТІ ДІТЕЙ У РІЗНИХ КОНТЕКСТАХ АБО У СКЛАДІ РІЗНИХ ГРУП І ПРИКЛАДИ ТАКОЇ УЧАСТІ

- ▶ [Коли діти лідирують: 10 підходів на основі участі дітей до подолання насильства \(When children take the lead: 10 child participation approaches to tackle violence\)](#) (2020). Підготував спеціальний представник ООН з питань насильства стосовно дітей, розглянуто 10 прикладів з практики участі дітей, де певним чином розв'язується проблема насильства стосовно дітей, зокрема консультації онлайн та офлайн, опитування, дослідження і збір даних, мобілізація та адвокація. У цьому аналізі окрему увагу приділено ролі дітей в «участі» загального плану та зроблено висновок про те, що найуспішніші практичні приклади відзначалися наданням дітям помітної ролі як розробників та лідерів і застосуванням підходів на основі взаємодії однолітків.

- ▶ [Збірка матеріалів з політичної участі молодих людей \(Compendium on political participation of young people\)](#) (2019), підготовлена Молодіжним партнерством ЄС – Рада Європи (EU – Council of Europe Youth Partnership).
- ▶ [Нові та інноваційні форми участі молоді в процесах ухвалення рішень \(New and innovative forms of youth participation in decision-making processes\)](#) (2017) – публікація Ради Європи. Вона містить обговорення ключових дебатів і подій на тему участі молодих людей в ухваленні рішень на європейському, національному, регіональному та муніципальному рівнях. Вона надає інформацію про низку інноваційних проєктів молодіжної участі в Європі, зокрема аналіз впливу цих ініціатив та досвід, набутий на їх основі. У деяких конкретних прикладах ідеться про участь як молоді, так і дітей.
- ▶ [Інструментарій участі дітей та молоді \(Child and Youth Participation Toolkit\)](#), публікація агенції «Tusla» (Агенція у справах дітей та сім'ї), Ірландія (2016). Цей інструментарій пропонує фахівцям, які працюють у сфері захисту дітей та підтримки сім'ї, основу та шляхи підтримки дітей в ухваленні рішень. В ньому міститься чимало прикладів заходів, які можуть слугувати підтримкою практики на основі участі.
- ▶ [Магічна шістька: спільні дії та досвід навчання разом з ромською молоддю \(The Magic 6: Participatory action and learning experiences with Roma Youth\)](#) (2016). Цей навчальний посібник – результат спільної творчості, його профінансувала Європейська комісія та опублікував Університет імені Бабеша-Бояї. У ньому містяться приклади заходів та проєктів на основі участі, реалізованих ромськими дітьми та молоддю, а також разом з ними.
- ▶ [«Чому захист дітей від насильства має бути в центрі уваги Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року» \(«Why children's protection from violence must be at the heart of the Post-2015 Development Agenda»\)](#). Офіс спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей (UN SRSG), Нью-Йорк (2014). Аналіз Консультацій з дітьми щодо Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року.
- ▶ [Право бути почутим та участь дітей без супроводу: Інструмент підтримки збору поглядів дітей щодо служб захисту та приймання \(The Right to be heard and participation of unaccompanied children\): A tool to support the collection of children's views on protection and reception services\)](#) (2014). Опубліковано CONNECT за фінансової підтримки Європейської комісії.
- ▶ [Гарантування прав дітей: посібник для фахівців, що працюють у сфері альтернативного догляду \(Securing Children's Rights: A guide to professionals working in alternative care\)](#) (2014). Публікація Ради Європи та «СОС – Дитячі містечка».
- ▶ [Участь дітей у лікарнях: короткий вступ до теорії та практики залучення дітей до покращення якості допомоги \(Children's Participation in Hospitals: a short introduction to the theory and practice of involving children in improving the quality of care\)](#) (2012). Видано на замовлення Фондації Нідерландів «Дитина та лікарня» (Dutch Child and Hospital Foundation/ZorgBelang). У цьому підручнику розглянуто питання участі дітей у лікарняних установах, викладено низку методів збору поглядів дітей, протестованих у лікарнях Нідерландів. Він містить поради щодо аналізу даних і переведення результатів у дії.
- ▶ [Право кожної дитини бути почутою: довідник щодо Загального коментаря № 12 Комітету ООН з прав дитини \(Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment no.12\)](#) (2011). Публікація ЮНІСЕФ і «Save the Children». У цьому довіднику зроблено докладний аналіз імплементації статті 12 у різних контекстах, зокрема зобов'язань держав стосовно судових та адміністративних проваджень (разом з питаннями публічного та приватного права, міграційних процедур і процедур надання притулку). Він надає практичну допомогу в імплементації, містячи приклади законодавства та політики, інструкції для спеціалістів-практиків, дані досліджень і практичні приклади змістовної участі.
- ▶ [Цінуючи потенціал дітей – Як участь дітей допомагає в боротьбі з бідністю та соціальною ізоляцією \(Valuing Children's Potential - How children's participation contributes to fighting poverty and social exclusion\)](#) (2010), публікація «Євродитини». У цій публікації викладено низку конкретних прикладів, де моделюються належні практики участі дітей в ухваленні державних рішень і робиться внесок у боротьбу з бідністю та соціальною ізоляцією дітей. Серед моделей є національні та регіональні дитячі парламенти, а також проєкти місцевого рівня щодо роботи з маргіналізованими дітьми та молодими людьми.

5.3 ДІЯЛЬНІСТЬ (КОЛЕКТИВНА УЧАСТЬ)

- ▶ [Ми – тут. Інструментарій участі дітей \(We Are Here: A Child Participation Toolbox\)](#) (2020), спільна публікація «Євродитини» та Фондації «Навчання заради добробуту» (Learning for Well-being Foundation). Ця публікація пропонує практичний набір інструментів для осіб, що працюють з дітьми, для реалізації змістовної участі дітей і стимулювання співробітництва між поколіннями. Протягом шести модулів користувача навчають того, як проводити зустрічі та заходи з дітьми та дорослими на теми, що охоплюють участь, представництво, фосилізацію та оцінювання, і разом з тим пояснюються різні аспекти участі дітей.
- ▶ [Участь дітей у співробітництві для цілей розвитку \(Children's Participation in Development Co-operation\)](#) (2019), публікація «Кіндернотгілфе» (Німеччина). Ця брошура заохочує розпочати подорож шляхом участі дітей. Її розділи побудовано відповідно до дружнього до дітей інструменту аналізу ситуації під назвою «Куля з гарячим повітрям». Цей візуальний інструмент зазвичай застосовується в роботі з дітьми щодо аналізу проблем, поставлення цілі, вивчення переваг та ризиків і подолання останніх. Цю публікацію можна вважати вступом до участі дітей, а також адаптованою інструкцією щодо участі дітей у процесах планування.
- ▶ [Партнерства заради участі: посібник з участі дітей \(Partnerships for Participation: Handbook on child participation\)](#) (2015), опубліковано «International Falcon Movement – Socialist Educational International». Ця публікація підвищує обізнаність щодо важливості участі дітей і становить підтримку для педагогів у розширенні можливостей участі для дітей в ухваленні рішень, містить корисні поради і заходи для дітей віком 13–18 років. У наявності англійською, французькою, іспанською та німецькою мовами.
- ▶ [Модуль Фондації ARC: участь та інклюзія \(ARC Foundation Module: Participation and Inclusion\)](#) (2014), публікація «Save the Children». Ця публікація містить практичну інформацію, інструкції, навчальні матеріали, конкретні позитивні приклади та інструменти участі для підтримки організацій та фахівців, які працюють з дітьми, щоб вони взаємодіяли з ними як з носіями прав та соціально активними особистостями та підтримували їхню участь у процесах ухвалення рішень.
- ▶ [«Участь: молодь додає перцю» \(Participation Young Spice\)](#) (2010), публікація «Динамікс». Ця публікація містить чимало випробуваних часом заходів та інструментів для залучення дітей і молоді й проведення творчих занять у дусі співробітництва.

5.4 АДВОКАЦІЯ ТА ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ ДІТЕЙ

- ▶ [Інструментарій молодіжної адвокації \(Youth Advocacy Toolkit\)](#) (2019), публікація UNICEF UK. Цей інструментарій буде корисний для будь-якої молоді людини, яка бажає започаткувати власну адвокаційну кампанію. Якщо ви педагог або фасилітатор, то також можете скористатися цим інструментарієм у роботі з вашою групою, надихнути її учасників, щоб ті поміркували над тим, які права дітей їх турбують, і що зробити для реалізації змін, які вони хочуть бачити.
- ▶ [Інструментарій адвокації: навчальний інструмент із залучення дітей до адвокаційної роботи стосовно їхнього права на участь у процесах ухвалення рішень \(Advocacy Toolkit: Training Tool on engaging children in advocacy work on their right to participate in decision-making processes\)](#)https://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/05_Child_Participation/Eurochild/Training_Tool_on_engaging_children_in_advocacy_work.pdf (2018), публікація «Євродитини». Цей інструментарій спрямований на підтримку осіб, які працюють з дітьми та молодими людьми, у залученні останніх до адвокації права дітей на участь у процесах ухвалення рішень. Він містить інструменти та методи, які дозволяють дітям сприяти змінам в ухваленні суспільних рішень.
- ▶ [Захисники прав дітей: погляди, позиції та рекомендації дітей з усього світу \(Children Human Rights Defenders: The views, perspectives and recommendations of children across the world\)](#) (2018). Child Rights Connect. Цю доповідь підготовлено в межах проекту «Захист та розширення прав і можливостей дітей як захисників прав людини». Її ціль – представити безпосередньо голоси 2 695 дітей, які взяли участь у консультаціях по всьому світу.
- ▶ [Ресурси Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти в галузі прав людини \(Council of Europe resources on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education\)](#) (до 2017).
- ▶ [Компас \(Compass\)](#) (2015), публікація Ради Європи. Цей ресурс містить інформацію, інструменти, корисні поради та заходи разом з дітьми та молоддю з експериментального навчання у сфері освіти в галузі прав людини. У наявності англійською та 10 іншими мовами.
- ▶ [Вислови свою думку \(Have your say\)](#) (2015). Публікація Ради Європи на підтримку місцевих і регіональних органів влади, молодіжних організацій та молодих людей, які бажають надати молодим

людям реальну можливість висловлювати свою думку для розвитку змістовної демократичної молодіжної участі.

- ▶ [Інструментарій адвокації \(Advocacy Toolkit\)](#) (2010), публікація ЮНІСЕФ. Цей Інструментарій містить докладну інформацію щодо заходів, інструкції, а також інструменти розвитку та реалізації стратегії адвокації на основі прав людини. У ньому є розділ, присвячений роботі з дітьми та молоддю.

5.5 ПОДАЛЬШЕ НАВЧАННЯ

- ▶ [Ресурсний центр SALTO з питань участі та інформації \(SALTO Participation & Information's Resource Hub\)](#) – це сукупність ресурсів на базі Ресурсного центру SALTO з питань участі та інформації (SALTO PI). Цей пул ресурсів з питань участі надає тренерам, молодіжним працівникам, молодіжним лідерам і педагогам доступ до онлайн-інструментів з навчання та інноваційної практики з питань медіаграмотності.
- ▶ [Підтримка участі та розширення прав і можливостей для молодих ромів \(Supporting the Participation and Empowerment of Young Roma\)](#) (2016), за фінансової підтримки Європейської комісії, опубліковано Університетом імені Бабеша-Бояї. Це – навчальний ресурс для фахівців, які бажають підвищити навички роботи з ромськими спільнотами. Він містить ключові рекомендації та аналітичні вправи.
- ▶ [Злітаємо! Посібник з навчання участі дітей і молоді \(Blast Off! Guide: Training on Children and Young People's participation\)](#) (2010), публікація «Save the Children». Цей посібник розроблено для підтримки організацій та осіб, які бажають провести або замовити навчання, спрямоване на посилення участі дітей та молоді в ухваленні рішень. У ньому можна знайти узгоджені основні складники навчальної програми, ключові моменти її проведення та посилання на ресурси й допоміжні матеріали.

5.6 ІНСТИТУЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ

- ▶ [«Міста, дружні до дітей» \(Child-Friendly Cities\)](#), інтернет-ресурс, створений ЮНІСЕФ. Ініціатива ЮНІСЕФ «Міста, дружні до дітей» (CFCI) пропонує міста, в яких думки, потреби, пріоритети та права дітей стали невіддільною частиною муніципальної політики, програм і рішень. Цей вебсайт містить інформацію щодо нормативної бази міст, дружніх до дітей, а також шкіл, інструментарій, переліки партнерських організацій, перелік джерел і літератури.
- ▶ [«Нагорода для шкіл, де поважають права» \(Rights Respecting Schools Award\)](#) – це інтернет-ресурс, який веде UNICEF UK для підтримки шкіл у впровадженні прав дітей в етику та культуру. Ця нагорода базується на принципах рівності, гідності, поваги, недискримінації та участі. Ця ініціатива розпочалася 2006 р.; школи, її учасниці, повідомляють про її позитивний вплив на взаємини та добробут, покращення навчання та поведінки, поліпшення навчальних стандартів і зменшення булінгу.
- ▶ [Підхід «Реджо-Емілія» \(Reggio Emilia approach\)](#) – це інтернет-ресурс, де просувається філософія освіти, заснована на правах, у центрі якої – дитина. Підхід «Реджо-Емілія» – це філософія освіти з наголосом на дошкільній та початковій шкільній освіті. У ній застосовується автономне та експериментальне навчання. Ця програма ґрунтується на принципах поваги, відповідальності та спільності.

5.7 МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ

- ▶ [Інструмент Ради Європи з самостійного оцінювання молодіжної політики \(Council of Europe Self-Assessment Tool for Youth Policy\)](#) (2018). Його розроблено для допомоги державам-членам в оцінюванні дотримання стандартів молодіжної політики Ради Європи, а також як основу для самостійного розроблення молодіжної політики.
- ▶ [Інструмент оцінювання участі дітей \(Child Participation Assessment Tool\)](#) (2016), Рада Європи. Він надає метод сприяння та підтримки реалізації права дитини на участь. Інструмент містить 10 основних показників, які дозволяють державам провести базове оцінювання стану реалізації *Рекомендації щодо участі*, визначити заходи, необхідні для подальшого її виконання, виміряти досягнутий прогрес.
- ▶ [Інструментарій моніторингу та оцінювання \(Toolkit for Monitoring and Evaluation\)](#) (2014). Публікація «Save the Children», UNICEF, «Concerned for Working Children» та «Plan International». Цей інструментарій надає концептуальну базу вимірювання участі дітей, інструкції з проведення моніторингу та оцінювання та практичні інструменти, які можуть допомогти вам у зборі потрібної інформації. Його можуть застосовувати організації, які безпосередньо працюють з дітьми, організації, очолювані дітьми та молоддю, а також уряди, що мають рішучість виконувати власні зобов'язання стосовно права дітей на участь.

5.8 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

- ▶ Ларкінс К. (2019) Ухилення в напрямку корпоративної агентності: опис агентності дітей в дусі критичного реалізму (Larkins C. (2019) Excursions as Corporate Agents: A Critical Realist Account of Children's Agency). *Childhood* 26(4) 414–429. Кет Ларкінс висуває концепцію участі як циклічного процесу, внаслідок якого настають зміни, якщо діти мають можливість аналізувати власний досвід, формувати порядок денний і керувати використанням ресурсів. [Див. статтю тут](#), а також навчальну інструкцію «Магічна шістка» вище.
- ▶ Ларкінс К., Кіілі Й. та Палсанен К. (2014). Решітка участі: міркування на тему прикладів колективного залучення дітей і молоді до впливу на політику і практику в галузі соціального забезпечення (Larkins, C., Kiili, J., & Palsanen, K. (2014). A lattice of participation: reflecting on examples of children's and young people's collective engagement in influencing social welfare policies and practices). *Європейський журнал соціальної роботи (European Journal of Social Work)*, 17(5), 718–736. Модель решітки, розроблена Ларкінс та іншими, демонструє, як зростає та зменшується вплив дітей у межах процесу участі, а також те, що різні діти в різний час мають різні форми участі. [Див. стислий виклад тут](#).
- ▶ Ленсдаун Г. (2009). Критичні міркування щодо реалізації прав дітей на участь. Томас Н. та Персі Сміт Б. Посібник з участі дітей та молоді (с. 33–45). (Lansdown, G. (2009). The realisation of children's participation rights: Critical reflections. In Thomas, N. and Percy Smith, B. *A handbook of children and young people's participation* (pp. 33–45)). London: Routledge. Джерісон Ленсдаун докладніше описує три рівні впливу тут: [Розділ 1](#).
- ▶ Ланді Л. (2007). «Голосу» не досить: концептуалізація статті 12 Конвенції ООН про права дитини (Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child). *Британський журнал освітніх досліджень (British Educational Research Journal)*, 33(6), 927–942. Лора Ланді висуває концепцію участі в термінах простору, голосу, аудиторії та впливу, ця концепція мала вплив на розвиток [Національної стратегії участі дітей та молоді в ухваленні рішень](#) (див. стисле викладення моделі Ланді на стор. 20–21).

5.9 ІНШЕ

- ▶ [Концептуальні основи вимірювання результатів участі підлітків \(Conceptual Framework for Measuring Outcomes of Adolescent Participation\)](#) (2018). У цій публікації ЮНІСЕФ розглянуто такі питання: що означає участь, що вона охоплює; умови, що дозволяють її реалізацію та критерії якісної участі, після чого робиться спроба визначити критичні результати, на основі яких участь може бути виміряна під кутом зору підлітка. Цей документ – результат процесу, який охоплював глобальні консультації з дорослими – експертами в галузі участі, і пропонує механізм досягнення цієї цілі.
- ▶ [Національна стратегія участі дітей та молоді в ухваленні рішень \(National strategy on children and young people's participation in decision-making\)](#) (2015–2020), Департамент у справах дітей і молоді Ірландії. Це приклад національної стратегії участі дітей, спрямованої насамперед на дітей і молодь віком до 18 років, яка водночас містить погляди молодих людей перехідного віку до 24 років.
- ▶ [Пакет для самостійного оцінювання стандартів національної участі дітей і молоді \(National children and young people's participation standards self-assessment pack\)](#) (2008), розроблений в Уельсі, містить інструкції для менеджерів і практиків з проведення самостійного оцінювання на основі низки національних стандартів. У ньому є також поради з залучення дітей як «молодих інспекторів».
- ▶ [Посібник з ресурсів ЮНІСЕФ на тему участі дітей і молоді \(UNICEF Child and Youth Participation Resource Guide\)](#) (2007), містить каталог публікацій з детальними настановами щодо практичних аспектів підтримки участі дітей.
- ▶ [Здатності дитини, що розвиваються \(The Evolving Capacities of the Child\)](#) (2005), публікація ЮНІСЕФ. У цій класичній публікації розглядається принцип дитячих «здатностей, що розвиваються» та його практичні наслідки для участі дітей. Вона кидає виклик традиційним припущенням щодо розвитку дитини та описує різні підходи до оцінювання здатності дітей.

Додаток 1

9 ОСНОВНИХ ВИМОГ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ТА ЕТИЧНОЇ УЧАСТІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Вимога 1. Участь прозора та інформативна

Інформація про право на участь має надаватися дітям у дружньому до них та доступному форматі.

На практиці це означає таке:

- ▶ Участь дітей має чітку ціль.
- ▶ Діти розуміють ступінь впливу, який вони здатні чинити на ухвалення рішень.
- ▶ Завдання та обов'язки учасників чіткі та добре зрозумілі.
- ▶ Діти згодні з цілями та завданнями участі.

Вимога 2. Участь добровільна

Діти повинні мати змогу робити вільний вибір між участю і неучастю, вони повинні знати про своє право відмовитися від участі в заходах і могли зробити це будь-якої миті.

На практиці це означає таке:

- ▶ Дітям дається час на те, щоб обміркувати питання участі, вони мають можливість дати поінформовану згоду на це.
- ▶ Діти знають про право відмовитися і можуть зробити це коли завгодно.
- ▶ Інші зобов'язання дітей (наприклад, робота й школа) поважаються й задовольняються.

Вимога 3. Участь заснована на повазі

До дітей слід ставитися з повагою, їм мають бути надані можливості вільно висловлювати думки та пропонувати ідеї. Персонал має також розуміти контекст життя дітей – сімейний, шкільний і культурний – та ставитися до нього з повагою.

На практиці це означає таке:

- ▶ Діти можуть вільно висловлювати думки і до них ставляться з повагою.
- ▶ Якщо окремі діти добираються як представники, цей процес має ґрунтуватися на принципах демократії та уникнення дискримінації.
- ▶ Застосовуються методи роботи, які підвищують самооцінку та впевненість дітей у собі, дозволяють дітям відчувати себе володарями значущого досвіду та цінних поглядів.
- ▶ Персонал має допомагати у здобутті поваги до дітей з боку інших відповідальних осіб.

Вимога 4. Участь значуща

Участь має базуватися на власних знаннях дітей і зосереджуватися на питаннях, які мають значущість для їхнього життя та в контексті місцевих умов.

На практиці це означає таке:

- ▶ Заходи, у яких діти беруть участь, мають реальний сенс з погляду їхнього досвіду, знання та здатності.
- ▶ Підходи до участі та її методи базуються на місцевих практиках і досвіді.
- ▶ Діти беруть участь у визначенні критеріїв добору та представлення інших для цілей участі.
- ▶ Шляхи та рівень участі, а також швидкість її посилення відповідають здатностям та інтересам дітей.

Вимога 5. Участь дружня до дітей

Необхідно застосовувати дружні до дітей підходи, щоб діти були добре підготовлені до участі та були здатні робити значущий внесок у відповідну діяльність. Розроблення або адаптація підходів до участі та її методів повинні виходити з віку та здатності дітей.

На практиці це означає таке:

- ▶ Виділяють час і ресурси для якісної участі, належно підтримують дітей у підготованні до неї.
- ▶ Методи участі розробляють у партнерстві або в ході консультацій з дітьми.
- ▶ Дорослі здатні надавати підтримку дружнім до дітей підходам і методам роботи та забезпечувати їх.
- ▶ Місця для зустрічей та заходів дружні до дітей.
- ▶ Дітям надають доступну інформацію у дружніх до них форматах.

Вимога 6. Участь інклюзивна

Участь дітей повинна надавати можливості для залучення тих, що перебувають у вразливих обставинах, та долати наявні форми дискримінації.

На практиці це означає таке:

- ▶ Не існує дискримінації дітей за ознакою віку, раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших поглядів, національного, етнічного чи соціального походження, майнового стану, інвалідності, статусу під час народження або іншого статусу.
- ▶ Залучення дітей спрямоване на залучення дітей з усіх прошарків суспільства, що може означати встановлення контактів з дітьми в їхній власній місцевій спільноті.
- ▶ Участь достатньо гнучка й реагує на потреби, очікування та становище різних груп дітей.
- ▶ Враховують вік, гендерну належність та здібності дітей.
- ▶ Персонал має виявляти делікатність щодо культурного походження усіх дітей, що беруть участь.

Вимога 7. Навчання дорослих слугує підтримкою участі

Персонал повинен мати відповідні знання та здатність забезпечити змістовну участь дітей.

На практиці це означає таке:

- ▶ Усі члени персоналу та менеджери добре усвідомлюють, що таке участь дітей, розуміють її важливість і потребу виявляти самовідданість у ній.
- ▶ Персонал забезпечується належним навчанням, інструментами та іншими можливостями для реалізації практики участі.
- ▶ Надається ефективна підтримка персоналові та ведеться нагляд, а також оцінювання практики участі.
- ▶ Персонал має можливість висловлювати будь-які думки або занепокоєння щодо участі дітей, розраховуючи на конструктивну відповідь на них.
- ▶ Розвиваються спеціальні технічні навички або професійний досвід шляхом поєднання набору, добору та розвитку персоналу, а також обміну досвідом.
- ▶ Відносини між членами персоналу, а також між персоналом та менеджментом слугують прикладом належної поведінки, чесного та поважного ставлення одне до одного.

Вимога 8. Безпека й урахування можливих ризиків

Дорослі, які працюють з дітьми, зобов'язані піклуватися про них. Персонал має вживати всіх запобіжних заходів для мінімізації ризику насильства щодо дітей та їх експлуатації, а також будь-яких інших негативних наслідків участі.

На практиці це означає таке:

- ▶ Захист прав дітей має ключове значення при плануванні та організації участі дітей.
- ▶ Діти, залучені до роботи з участі, знають про своє право бути вільними від жорстокого поводження та знають, до кого звернутися за потреби по допомогу.
- ▶ До розв'язання і координації питань безпеки дітей під час процесів участі залучається досвідчений та кваліфікований персонал.
- ▶ Існують гарантії, що мінімізують небезпеку та запобігають насильству.
- ▶ Персонал, що організує процес участі, має окрему стратегію захисту дітей щодо кожного процесу. Персонал повинен добре розуміти таку стратегію та інформувати про неї.
- ▶ Існують гарантії, що мінімізують насильство та запобігають йому.
- ▶ Персонал усвідомлює свої правові та етичні обов'язки відповідно до кодексу поведінки та правил захисту дітей, ухвалених у їхній установі.
- ▶ У процедурах із захисту дітей визнаються окремі види ризиків, яких зазнають окремі діти, а також додаткові перешкоди, з якими вони стикаються при одержанні допомоги.
- ▶ Уся інформація, яку надають діти, використовується за їхньою згодою, а інформація, визнана конфіденційною, захищається за будь-яких обставин.
- ▶ Встановлено формальний порядок оскарження, який дозволяє конфіденційне подання скарг дітьми, залученими до заходів у межах участі. Інформація про цей порядок доступна відповідними мовами та в належному форматі.

- ▶ Ніякі світлини, відеозаписи або цифрові зображення дитини не можуть робитися чи оприлюднюватися без чіткої згоди з боку відповідної дитини на її конкретне використання.
- ▶ Відбувається чітке делегування та ефективне планування обов'язків, які стосуються питань правової відповідальності, безпеки, подорожей і медичного страхування.

Вимога 9. Участь має підзвітний характер

Після того, як участь завершено, для дітей мають бути забезпечені зворотний зв'язок та / або подальші дії, що стосуються таких питань: як їхні думки були сприйняті та використані; як вони вплинули на будь-які результати; можливість, якщо потрібно, їхньої участі в подальших процесах і заходах.

На практиці це означає таке:

- ▶ Діти залучаються до роботи відповідних організацій на якомога ранішому етапі.
- ▶ Персонал і партнери звітують перед дітьми про виконання своїх зобов'язань.
- ▶ Дітям надається підтримка в забезпеченні їхньої участі в подальших процесах та оцінюванні.
- ▶ Дітям надається підтримка в обміні досвідом їхньої участі разом з групами однолітків, у місцевих спільнотах та інших організаціях.
- ▶ Дітям надається швидка та чітка зворотна інформація про їхнє залучення, вплив, результати та наступні кроки.
- ▶ Зворотна інформація охоплює всіх залучених дітей.
- ▶ Дітей запитують про рівень їхнього задоволення від процесів участі та думку про те, як їх можна покращити.
- ▶ Визнаються помилки, знайдені під час оцінювання, ухвалюються зобов'язання щодо врахування здобутої науки для вдосконалення процесів участі в майбутньому.

Додаток 2

ІНСТРУКЦІЇ З ПІДГОТУВАННЯ
ДОСТУПНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Комунікація під час усіх процесів участі дітей повинна бути доступна та зрозуміла. Залучення дітей до розроблення, написання та тестування ваших інформаційних матеріалів – запорука того, що діти їх зрозуміють. Існує багато способів зробити так, щоб матеріали (зокрема зворотний зв'язок) були доступні для дітей.

Один із способів – писати документи (якщо вони написані мовою, адаптованою до дитячого віку). Пишучи про будь-що, не забувайте додавати картинки та кольори. Разом з тим розглядайте інші засоби комунікації, як-от:

- ▶ Плакати.
- ▶ Презентації в Power point.
- ▶ Комікси/мультфільми.
- ▶ Аудіо- та відеозаписи, онлайн-контент, зокрема блоги та влоги.
- ▶ Музика.
- ▶ Цифровий сторителінг (зі світлинами та озвучуванням).
- ▶ Драматичні постанови.
- ▶ Семінари та заходи.

У багатьох випадках оптимальне рішення полягатиме в поєднанні продуктів. Розгляньте, наприклад, комбінацію листівки та фільму або ж плаката, коміксу та блогу. Оптимальне рішення залежатиме від різних чинників. Особи, що працюють з дітьми, мають під час підготування інформації відповісти на ці ключові запитання:

Запитання	Пояснення
Яка ваша загальна мета?	Чи полягає ваша мета в тому, наприклад, щоб надихати, народжувати ідеї, порушувати питання або забезпечувати зворотний зв'язок для дітей про те, як їхні пропозиції були розглянуті та враховані в процесі ухвалення рішень?
Яка(і) ваша(і) цільова(і) аудиторія(і)?	Яка вікова група? Усі діти однієї вікової групи або це окрема група?
Який у вас бюджет? Які ресурси необхідні?	Оцініть початкові та поточні витрати Які ваші кадрові ресурси?
Часові обмеження?	Що можна реально зробити за час, який у вас є?
Інформація?	Яка інформація, за словами дітей, їм потрібна? Що ви хочете з'ясувати? На яку зворотну інформацію розраховують діти?
Як можна залучити дітей?	Як можна залучити дітей та молодь до розроблення та створення продукту?
Чи можете ви користуватися технологіями та онлайн-майданчиками, які діти використовують для спілкування?	Наприклад, можна скористатися субтитрами або додатковим озвученням для DVD осіб зі слабким слухом або зором, для спілкування, якщо вам це порадять, але це збільшить витрати.
Як ви можете скористатися технологіями для покращення інклюзії?	Поєднання візуальних образів і мови може покращити розуміння для дітей з труднощами в навчанні.

Додаток 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОБРОБУТУ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Одна з дев'яти основних вимог до ефективної та етичної участі дітей – це безпека та врахування ризиків (див. Додаток 1, щоб ознайомитися з інформацією щодо всіх 9 основних вимог, які містяться у *Загальному коментарі № 12*). Дорослі, які працюють з дітьми, зобов'язані піклуватися про них. Персонал має вживати всіх запобіжних заходів для мінімізації ризику насильства щодо дітей та їх експлуатації, а також будь-яких інших негативних наслідків участі. Діти мають діставати задоволення і відчувати певну користь для себе.

Убезпечення всіх під час заходів вимагає обачливості на етапах підготовки та планування, і цей перелік контрольних запитань може допомогти організаторам продумати всі потрібні елементи:

Готуючи вашу організацію до участі

- ▶ Чи має ваша організація:
 - правила щодо захисту дітей;
 - процес оцінювання ризиків;
 - контакти з організаціями або персоналом, які можуть надати практичну чи емоційну підтримку дітям з будь-яких питань, що виникають;
 - кодекс поведінки, який містить вимоги до поведінки під час роботи з дітьми персоналу та дорослих, які супроводжують дітей;
 - формальний порядок оскарження, який дозволяє дітям, залученим до заходів з участі, подавати скарги конфіденційно;
 - використання медіа (зокрема фотографування та соціальні медіа) дітьми та разом з дітьми?
- ▶ Чи охоплюють ці правила той вид діяльності, який ви плануєте?
- ▶ Чи існує інформація про безпеку, підтримку, поведінку та скарги в доступних версіях?
- ▶ Чи персонал відповідно підготовлений з питань безпеки?

Перед початком заходу

- ▶ Чи провели ви оцінювання ризиків і чи запровадили план з мінімізації ризиків для дітей?
- ▶ Чи визначили ви, хто з підготовленого, кваліфікованого персоналу може бути делегований для розв'язання та координації питань захисту та комфортного стану дітей під час цього процесу участі? Чи знають вони свої завдання та обов'язки?
- ▶ Чи чітко делеговано та ефективно розподілено обов'язки, що належить до питань правової відповідальності та комфорту: безпеки, подорожей, медичного страхування, харчування?
- ▶ Чи повідомили ви всіх учасників про сам захід, заходи безпеки та підтримку?
- ▶ Чи вдалося вам здобути підтримку всіх відповідних сторін?

На початку та в ході заходу

Чи були обговорені нижчевказані питання разом з залученими дітьми та дорослими і чи переконалися ви в тому, що всі їх розуміють:

- Те, як ви працюватимете разом, або «основні правила», а також будь-які очікування?
- Згода на участь і те, яким чином буде захищена конфіденційність?
- Право на безпеку, як висловлювати занепокоєння і до кого їх спрямовувати?
- Коли слід поінформувати інших фахівців про занепокоєння з приводу конкретної дитини?
- Хто може допомогти в розв'язанні практичних та емоційних питань?
- Яким чином діти зможуть робити перерви чи ухвалювати рішення про відмову від участі?
- Яким чином можна робити чи оприлюднювати світлини, відео або цифрові зображення, зокрема для професійних та особистих цілей?
- Наслідки для будь-якої залученої дитини від висвітлення в медіа чи соціальних мережах, зокрема від випадкових увімкнень або стримінгу наживо.

Наприкінці заходу

- ▶ Чи нагадали ви всім про те, як висловлювати занепокоєння, та про те, хто може допомогти з практичних та емоційних питань?
- ▶ Чи пояснили ви, яким чином діти можуть скорегувати будь-який із засобів, якими вони можуть бути представлені в матеріалах за підсумками заходу?
- ▶ Чи повідомляли ви про будь-які занепокоєння відповідних осіб?
- ▶ Чи провели ви оцінювання того, яку науку ви можете дістати від цього заходу для покращення безпеки дітей у майбутньому?

Додаток 4

**БОРОТЬБА З
ДИСКРИМІНАЦІЄЮ:
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Принцип недискримінації, який пронизує собою всю Конвенцію ООН про права дитини та становить ключовий елемент Рекомендації Ради Європи щодо участі, має два важливі практичні аспекти для фахівців, що працюють з дітьми.

- ▶ Ставлення до дітей не повинно бути різним лише через чинники, які їх характеризують.
- ▶ Деякі діти можуть потребувати альтернативних підходів через свої потреби або здібності для того, щоб могли скористатися тими самими можливостями, що й інші діти.

Обидва аспекти важливі для забезпечення доступу дітей до рівних прав, можливостей і привілеїв. Отже, потрібні окремі зусилля для забезпечення підтримки участі всіх дітей в ухваленні суспільних рішень. Дискримінацію можна подолати шляхом ширшого залучення, а також якщо зробити процеси участі інклюзивнішими та доступнішими для дітей, що перебувають у вразливих обставинах. Ось кілька пропозицій щодо успішних стратегій, висунутих спеціалістами-практиками з різних регіонів Європи:

- ▶ Застосовуйте чітку та доступну мову, зрозумілу для дітей, а також низку методів комунікації, які вони використовують і до яких вони звикли.
- ▶ Поширюйте інформацію про засоби, якими можна залучати дітей, зокрема місця, які вони відвідують (онлайн та офлайн).
- ▶ Перевіряйте заходи з участі на предмет усунення перешкод та забезпечення їхньої доступності для дітей, що перебувають у різних обставинах. Наприклад, чи можна швидко компенсувати транспортні витрати, чи є фізичний доступ до будівель для інвалідних візків, чи є перекладачі для підтримки дітей, які нещодавно прибули до країни?
- ▶ Застосовуйте різні методи, щоб залучення і підтримка участі дітей не були завжди однаковими.
- ▶ Дійте стратегічно. Спостерігайте за тим, хто приходить, а хто – ні, працюйте над тим, щоб стимулювати або знайти шляхи залучення інших.
- ▶ Одержуйте поради від дітей та молоді.
- ▶ Створюйте можливості для роздумів та оцінювання, щоб мати докази того, які підходи оптимально працюють для конкретних груп за конкретних обставин.
- ▶ Експериментуйте з різними методами. Опрацюйте можливості оптимального застосування програм з нарощування потенціалу для посилення участі дітей з груп, які представлені недостатньо. Наприклад, підготування для персоналу та волонтерів, які працюють з дітьми; навчання для дітей; запровадження програм якісного наставництва. Роботу з дітьми слід проводити на майданчиках, де вони відчувають себе в безпеці та які вони вважають доступними, маючи довгостроковою ціллю запровадження інтегрованого підходу.

Додаток 5

РОЗ'ЯСНЕННЯ РОЛІ ДІТЕЙ У КОНТЕКСТІ ЗУСТРІЧЕЙ, ПРОЦЕДУР І ПРОВАДЖЕНЬ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Діти беруть участь в ухваленні рішень у повсякденному житті – під час зустрічей, інтерв'ю, слухань, процедур і проваджень. Їм потрібна якісна інформація, яка допомогла б їм зрозуміти свою роль у цих процесах та стала б для них підтримкою. Переконайтеся в наявності засобів (письмових та усних), які б відповідали віковій та зрілості дітей і дозволили б їм знати та розуміти таке:

- ▶ Права дітей в вашій установі, права, що стосуються будь-яких процедур або слухань.
- ▶ Як буде реалізоване право дітей бути почутими?
- ▶ Як працює ваша установа або система і які завдання мають у ній різні фахівці?
- ▶ Хто з дітей може бути залученим у різний час та на різних процесуальних етапах?
- ▶ Які є можливості вибору варіантів залучення для дітей та які є можливі наслідки таких варіантів усередині вашої установи, на зустрічі чи слуханні, чи за межами такого середовища?
- ▶ Які можливості мають діти щодо представлення своїх інтересів (наприклад, адвокати, які виступатимуть від їхнього імені)?
- ▶ Які види захисту доступні для дітей (наприклад, можливість анонімності)?
- ▶ Що таке питання практичної організації і як на них можна вплинути:
 - як, коли і де відбуватимуться будь-які зустрічі або слухання;
 - хто буде присутній;
 - скільки вони триватимуть;
 - формат зустрічі;
 - яка інформація буде обговорена або чи будуть висунуті які-небудь обвинувачення або зроблені заяви щодо звинувачення;
 - чи буде дотримуватися приватність і конфіденційність;
 - кому буде дозволено говорити;
 - як будуть враховані погляди дітей;
 - коли ухвалюватимуться будь-які рішення і хто це робитиме;
 - як про ці рішення будуть поінформовані діти?
- ▶ Які послуги будуть наявні (наприклад, медичні, психологічні чи соціальні, або ж організації, які можуть надати підтримку) і як дістати доступ до них?
- ▶ Яким чином та коли будуть переглядатися рішення і як подати запит про перегляд рішення?
- ▶ Як подати скаргу і брати участь у провадженні щодо неї, як розглядатимуть скарги?

Надання інформації батькам або законним опікунам не може замінювати собою інформування самої дитини. За багатьох обставин інформацію мають одержувати як сама дитина, так і батьки або законні опікуни.

Адаптовано з переліку контрольних запитань з видання ЮНІСЕФ/Save the Children (2011) [«Право кожної дитини бути почутою: довідник щодо Загального коментаря № 12 Комітету ООН з прав дитини» \(UNICEF/Save the Children \(2011\) Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment no.12\).](#)

Додаток 6

**СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ:
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ**

Щоб почути думки дітей з питань, які для них важливі, і залучити дітей до ухвалення рішень, слід говорити з ними та слухати їх; слід добре пізнати дитину та завоювати її довіру. Це – процес. Щоб діти розуміли фахівців, останні мають обережно ставитися до своєї мови та формату презентації інформації. Ось три оптимальні шляхи покращення розуміння:

- ▶ Спростуйте поняття. Обережно добирайте слова. Уникайте професійного жаргону та довгих речень.
- ▶ Застосовуйте різні техніки комунікації.
- ▶ Регулярно запитуйте в дитини або дітей про те, чи вони розуміють те, що відбувається (а також перевіряйте ваше власне розуміння).

Скористайтеся нижчевказаним переліком для спрямування ваших міркувань з приводу практики комунікації з дітьми у вашій установі:

Чи забезпечили ви таке?

- ▶ Дитина розуміє, хто ви є, що ви намагаєтеся сказати або про що ви намагаєтеся запитати.
- ▶ Ви демонструєте повагу до дитини. Ви слухаєте дітей і ставитеся до них серйозно.
- ▶ Ви забезпечуєте те, що особи, які ухвалюють рішення, чують дітей та розуміють їхні побажання та почуття.
- ▶ Ви робите те, про що пообіцяли.
- ▶ Ви продовжуєте діалог з дитиною, розповідаєте їй про те, що має статися далі і як її побажання взято до уваги.

Контакт з дитиною працює, якщо:

- ▶ Діти беруть участь у всьому процесі та розуміють його.
- ▶ Діти отримують підготовану вами інформацію в зрозумілому для них вигляді й мають час на її обговорення.
- ▶ Запитання від дітей вислуховують, дітей заохочують до висловлення занепокоєнь.
- ▶ Діти бачать переконливі докази того, що їхні уподобання та потреби беруть до уваги в будь-яких підсумкових рішеннях.
- ▶ Дітей продовжують інформувати про те, що відбувається і чому це відбувається саме так.

Додаток 7

ПІДГОТУВАННЯ ДО КОЛЕКТИВНОЇ УЧАСТІ: КЛЮЧОВІ ЗАПИТАННЯ ДО РОЗГЛЯДУ

Які ваші цілі та завдання?

- ▶ Для чого ви сприяєте участі дітей: для покращення певних практик, послуг або правил, чи це ціль сама собою?
- ▶ Чи можете ви також дозволити дітям обговорювати питання, які їх турбують?
- ▶ Чи берете ви й ваша організація на себе зобов'язання діяти, реагуючи на участь дітей?

Кого можна залучити?

- ▶ Хто ті діти, яким має бути надана можливість залучатися до заходів з колективної участі у вашій установі?
- ▶ Кого з інших дорослих можна було б залучити до підтримки вашого заходу з колективної участі?
- ▶ Як можна зробити так, щоб кожен учасник добре розумів і зобов'язався виконувати принципи та 9 основних вимог до ефективної та етичної участі дітей (Див. додаток 1, де є інформація про всі 9 основних вимог, що містяться в Загальному коментарі ООН № 12)?

Як ви можете забезпечити перетворення поглядів?

- ▶ Чи маєте ви підтримку з боку керівництва вашої організації, а так само й з боку колег, менеджерів, партнерських організацій, членів громади, осіб, відповідальних за розроблення політики?
- ▶ Чи існують усередині вашої організації постійні процеси, якими ви можете скористатися, щоб сприяти впливу поглядів дітей на ухвалення рішень?
- ▶ Якщо ви підтримуєте громадську активність дітей, розгляньте питання про те, як ваша організація здатна посилити розголос тем, що турбують дітей, якщо, наприклад, надати їм доступ до ваших мереж або зробити заяви на їх підтримку.

Які ресурси ви можете надати?

- ▶ Скільки часу потрібно і скільки часу у вас є? Чи часові рамки достатні, щоб дозволити дітям висловлювати думки, буди добре поінформованими, а також, щоб охопити дітей, яких рідко чують?
- ▶ Які практичні матеріальні ресурси можна для цього виділити (наприклад, приміщення, їжа та напої, технології та/чи креативні матеріали)?
- ▶ Яке фінансування ви можете забезпечити для покриття додаткових витрат (наприклад, на їжу та напої, адміністрування та комунікаційні заходи)?

Додаток 8

ПІДТРИМКА СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ОБ'ЄДНАННЯ: КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

У Рекомендації Ради Європи щодо участі дітей чітко зазначено:

«Діти та молоді люди, які реалізують своє право на вільне вираження поглядів, повинні бути захищені від шкоди, зокрема залякування, помсти, віктимізації та порушення їхнього права на недоторканність приватного життя».

Попрацюйте з цим переліком запитань, щоб обміркувати питання про те, як сприяти цьому аспектові участі дітей та підтримати захист дітей і їхніх прав:

- ▶ Чи має ваша організація публічний документ або правила на тему права дітей на вираження поглядів, об'єднання та самоадвокацію?
- ▶ Чи цей публічний документ або правила щодо права дітей на вираження поглядів, об'єднання та самоадвокацію:
 - забезпечує право створювати групи, зустрічатися, висловлювати занепокоєння, оприлюднювати ідеї та долучатися до інших видів кампаній та громадської активності;
 - охоплює захист дітей від завдання шкоди, зокрема залякування, помсти, віктимізації та порушення їхнього права на недоторканність приватного життя;
 - пояснює будь-які обмеження права дітей на свободу вираження поглядів, зокрема зобов'язання поважати права інших дітей і дорослих, а також їхню свободу вираження поглядів;
 - роз'яснює, як діти можуть бути захищені від будь-якого несправедливого поводження під час реалізації своїх прав та подавати скарги на це?
- ▶ Чи проводить ваша організація ефективну роботу з інформування дітей, батьків та інших фахівців про свій публічний документ або правила щодо права дітей на вираження поглядів, об'єднання та самоадвокацію?

Якщо ваша відповідь на будь-яке з цих запитань або його частину є «ні» або «не знаю», опрацюйте питання про те, яким чином ви та ваша організація можуть змінити або покращити ситуацію задля розвитку та захисту прав дітей.

У будь-якому разі розгляньте питання про те, як зв'язатися з дітьми, з якими контактує ваша організація, та з'ясувати, чи відчувають вони вашу підтримку щодо своїх прав, турбот та захисту під час висловлення поглядів. Можливо, ви зможете забезпечити додаткові майданчики, мережі та ресурси для сприяння реалізації їхніх прав та захисту їхніх інтересів.

Подивіться приклад з досвіду [Норвегії](#) щодо спілки школярів. Подивіться [вебсайт](#) уряду Франції, де є приклад публічного документа щодо свобод, обмежень і ресурсів стосовно прав учнів старших класів школи.

З часу набуття чинності 30 років тому Конвенцією ООН про права дитини її стаття 12 завжди стверджувала право дитини на вираження поглядів з усіх питань, які її стосуються. Рада Європи намагається зробити це право реальним і конкретним у державах-членах за допомогою Рекомендації CM/Rec(2012)2 про участь дітей і молоді віком до 18 років, вона також зробила участь дітей частиною своєї роботи з формування стандартів, моніторингу та посилення потенціалу, а також міжнародних заходів. Цей посібник становить значний внесок у реалізацію Стратегії з прав дитини (2016–2021), сприяючи розвиткові участі дітей відповідно до другої пріоритетної сфери цього документа.

Цей посібник підготував Відділ з прав дитини Ради Європи в співробітництві з міжнародними експертами з питань участі дітей, після консультацій з понад 50 дітьми та молодими людьми на тему проблем, які мали бути відображені.

Він призначений стати практичним інструментом для людей, які професійно працюють з дітьми, наприклад, у школах, лікарнях, установах альтернативного догляду, службах з захисту дітей та інших соціальних службах. Він призначений для соціальних працівників, педагогів, суддів, адвокатів, працівників міграційних служб, психологів, державних службовців, молодіжних працівників і працівників з догляду за дітьми в денний час, містячи практичні підходи, які допоможуть реалізувати участь дітей і зробити її результативною для всіх дітей, зокрема й тих, що перебувають у вразливих умовах, як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Фахівцям, які будуть застосовувати цей посібник, пропонується покращити здатність і навички «слухати» дітей, «діяти» на основі зроблених висновків та «змінювати» будь-який процес ухвалення рішень, де залучені діти, або який стосується дітей. Вони також заохочуються до поширення належної практики, яку пропагує цей інструмент, щоб, отже, кінець кінцем змінити життя дітей в середовищі, де рішення ухвалюють, не вислуховуючи дітей по-справжньому.

www.coe.int

Рада Європи – провідна правозахисна організація на континенті. До її складу входять 47 держав-членів, зокрема всі члени Європейського Союзу. Усі держави – члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – угоду, покликану захищати права людини, демократію та верховенство права. Європейський суд з прав людини веде нагляд за імплементацією Конвенції в державах-членах.